

Vetenskapsrådet

Delrapport från SKOLFORSK-projektet

FORSKNINGSBASERING AV LÄRARUTBILDNINGEN

FORSKNINGSBASERING AV LÄRARUTBILDNINGEN

VETENSKAPSRÅDET

Box 1035

SE-101 38 Stockholm, SWEDEN

© Swedish Research Council

ISBN 978-91-7307-272-4

Vetenskapsrådet genomförde under 2014 ett projekt, SKOLFORSK, för att kartlägga befintlig utbildningsvetenskaplig forskning. Arbetet skedde på uppdrag av regeringen för att resultera i kartläggningar av svenska och internationella forskningsresultat med relevans för skolväsendet. Syftet var att skapa en plattform av kunskapsunderlag till det nybildade Skolforskningsinstitutet. Slutsatserna i denna delrapport är författarnas egna. Vetenskapsrådets sammanfattande rapport, Forskning och skola i samverkan, med en beskrivning av projektet och med de frågeställningar, resultat och rekommendationer som redovisats inom delprojekten kan liksom de övriga delrapporterna laddas ner från Vetenskapsrådets webbplats.

FORSKNINGSBASERING AV LÄRARUTBILDNINGEN

Ninni Wahlström och Daniel Alvunger

FÖRORD

Regeringen gav 2013-11-21 (U2013/6845/S) Vetenskapsrådet i uppdrag att svara för genomförandet av validerade kartläggningar av svenska och internationella forskningsresultat med relevans för skolväsendet. Kartläggningarna skulle utgå ifrån frågeställningar som är relevanta för, och framtagna i samråd med, verksamma i skolan och förskolan. Syftet med kartläggningarna var att utgöra underlag för systematiska sammanställningar av forskningsresultat med relevans för verksamhet inom skola och förskola som Skolforskningsinstitutet skulle få i uppdrag att genomföra. Uppdraget formulerades efter att huvudsekreteraren för Utbildningsvetenskapliga kommittén (UVK) vid Vetenskapsrådet utformat ett förslag till ett antal projekt som under ett år skulle arbeta fram ett underlag till Skolforskningsinstitutet.

Uppdraget från regeringen, med arbetsnamnet SKOLFORSK, har trots den korta tid som stått till buds, resulterat i sexton delprojekt där ett 40-tal forskare från femton olika universitet i Sverige, Norge och USA har medverkat. En välmeriterad forskare med expertkunskaper inom respektive område har varit ansvarig ledare för de olika projekten. Delprojekten, som alla har genomförts under 2014, varierar i tidsomfång - från fyra till elva månader. De kortare studierna syftar till att underlätta den nya myndighetens initiala arbete avseende processer och modeller för kunskapsbildning, och till att skapa gynnsamma förutsättningar för användning av forskningsbaserad kunskap i skolan. De längre projekten är exempel på olika typer av systematiska sammanställningar av forskningsresultat. De visar på olika modeller och metoder för hur forskning avseende lärande i skolan kan systematiseras och synliggöras.

Huvudsekreteraren för UVK, professor Eva Björck samt projektledaren, fil.dr. Cristina Robertson har varit ansvariga för projektet. SKOLFORSK har haft en referensgrupp med olika aktörer som arbetar med att befärma praktiktäna forskning och spridning av forskning. Projektet har haft nära kontakt med den grupp som planerat Skolforskningsinstitutet.

Ett varmt tack riktas till alla forskare som med kort varsel gjort det möjligt att genomföra detta projekt. Ni har berikat skolväsendet och Skolforskningsinstitutet med en gedigen bas att utgå ifrån i fortsatt arbete med skolans vetenskapliga förankring och uppbyggnad av den praktiktäna skolforskningen i Sverige till gagn för förskolor, skolor och lärarutbildning.

Skolforskningsinstitutet önskas framgång och lycka med sitt fortsatta arbete!

Petter Aaasen, ordförande, Utbildningsvetenskapliga kommittén

Eva Björck, huvudsekreterare för utbildningsvetenskap, Vetenskapsrådet

INNEHÅLL

FÖRORD	2
INNEHÅLL	3
SAMMANFATTNING	4
Slutsatser	5
LÄRARUTBILDNINGENS FORSKNINGSBASERING	7
Bakgrund	7
Teoretiska utgångspunkter	9
Begreppet forskningsbasering	12
Studiens frågeställningar	13
STUDIENS DESIGN	14
En mixed-method studie	14
Urval	14
Enkätundersökning	15
STUDIENS RESULTAT	17
Skillnader med bäring på forskningsbasering	17
Analys av utbildningsplaner och kursplaner	17
Nationell och internationell forskning om lärarutbildning	22
Olika förskjutningar och betoningar över tid i forskning om lärarutbildning	22
Lärarutbildningarnas forskningsbasering enligt dess kursplaner	25
Huvudsakliga publikationstyper	26
Forskningsspektiv och teman i kurslitteraturen	27
Forskningsgenrer	37
Lärares och studenter uppfattningar om lärarutbildningen som en forskningsbaserad utbildning	40
Program- och kursansvarigas uppfattningar om utbildningen är forskningsbaserad	40
Lärarstuderandes uppfattningar om utbildningen är forskningsbaserad	45
Sammanfattande kommentar till enkätundersökningens resultat	52
SLUTSATSER OCH AVSLUTANDE DISKUSSION	54
Studiens slutsatser	54
Erfarenheter av lärarutbildningens forskningsbasering	54
Lärarutbildningens forskningsbasering ur ett innehållsperspektiv	55
Diskussion utifrån undersökningens resultat	57
Reflektioner över studien	57
Rekommendationer	58

SAMMANFATTNING

Projektet "Forskningsbaserad av lärarutbildningen" har som övergripande uppdrag att genomföra en inventering och analys avseende forskningsbaserad av lärarutbildningen med hjälp av dokumentstudier och kontakter med lärare och studenter. Studien ska visa på faktorer som har betydelse för lärarutbildningens vetenskapliga grund samt för kunskap om vetenskapligt väl underbyggda metoder och arbetssätt för att öka måloppfyllelsen och förbättra kunskapsresultaten inom utbildningsväsendet i Sverige. Mer specifikt syftar studien till att dels kartlägga och analysera forskningsbaseringen vid ett antal lärarutbildningar i landet, dels ge en översikt över forskningens syn på vilka faktorer som tillmäts betydelse för att lärarutbildningen kan anses vara forskningsbaserad.

Studien utgår ifrån en inledande förståelse av forskningsbaserad lärarutbildning som en utbildning där undervisningen om kunskap om *elevs lärande*, kunskap om *läroplanens mål och innehåll* samt kunskap om att *undervisa inom ett visst ämnesområde* vilar på en vetenskaplig grund.

Det teoretiska ramverket bygger på tre identifierade kunskapsområden som väsentligt innehåll för lärarutbildningen (Darling-Hammond 2008):

- kunskap om hur elever utvecklas och lär sig i sociala sammanhang, inklusive elevers språkliga utveckling
- kunskap om läroplanens innehåll och mål, inklusive kunskaper och färdigheter inom de olika ämnena, kunskaper om elevers olika behov samt kunskaper om utbildningens syfte i ett samhällsperspektiv
- kunskap om att undervisa, inklusive pedagogisk ämneskunskap, kunskap i att undervisa i klassrum präglade av mångfald, kunskap om bedömning och förmåga att hantera klassrumsarbetet

Vidare utgår projektet från Cochran Smiths et al. (2014) teoriram om hur utbildningsvetenskaplig forskning som social praktik kan undersökas och kategoriseras. Genom att inspireras av Cochran-Smiths modell för kunskapsöversikt av forskning om och för lärarutbildning beskrivs lärarutbildningens forskningsbaserade innehåll utifrån forskningens konstruktion av forskningsproblem, forskningens underliggande antaganden, forskningens syfte och forskningens design och teoretiska ramverk. Vidare karakteriseras forskningen i termer av fyra olika forskningsgenrer: effektforskning, tolkande forskning, praktknära forskning och designforskning (Borko et al 2008).

I föreliggande studie bygger förståelsen av forskningsbaserad lärarutbildning på den diskussion som förs i Björklund (1991) och Högskoleverket (2006). Utifrån studiens syfte prövas forskningsbaserad inom lärarutbildningen utifrån följande fyra betydelser, där de två första kriterierna representerar en resultatdimension av forskningsbaserad medan kriterierna tre och fyra representerar en processdimension:

- att utbildningens innehåll grundas på vetenskaplig forskning
- att utbildningen bedrivs av forskningskompetenta lärare
- att utbildningen stimulerar de studerandes vilja till nyfikenhet att lära sig mera inom ett ämnesområde och att visa en öppenhet för alternativa perspektiv
- att utbildningen bedrivs i form av öppna och kritiska samtal där argument ställs och prövas mot varandra i öppna samtal

Studien har koncentrerats kring tre nyckelområden:

- En studie om vilka typer av forskningsbaserad litteratur som förekommer i ett urval av lärarutbildningens kursplaner. Delstudien baseras på en analys av forskningsanspråk och forskningsinriktning i kursplanernas litteraturlistor
- En studie om hur ett urval av ansvariga lärare respektive studenter inom lärarutbildningen uppfattar att den utbildning som de har erfarenhet av är forskningsbaserad. Delstudien baseras på en webbaserad enkät
- En studie om internationella och nationella kunskapsöversikter av forskning för respektive om lärarutbildning för att kunna relatera denna studies resultat till en bredare kontext

Utifrån analysen av kursplanernas litteratur har det varit möjligt att urskilja tematiska kategorier; underliggande antaganden; argumentationslinjer avseende lärande, kunskap, undervisning och skolans syfte; synsätt på relationen mellan policy, forskning och praktik samt positionering och uppfattningar om forskningens syfte. Vi har därutöver kunnat konstatera att litteraturen i de granskade kurserna visserligen är baserad på forskning men att de dominerande publikationstyperna i form av översikter och litteratur av lärobokskaraktär innebär att det främst är andrahandsbeskrivningar av forskningen. Utifrån en källkritisk aspekt är litteraturen i kursplanerna de facto berättelser om forskning.

Den genre som i särklass är mest förekommande i det undersökta materialet är tolkande forskning. Det är en genre som genomgått stor expansion under de senaste decennierna och som intar en dominerande ställning inom internationell forskning (Borko et al 2008). Inom varje kursområde förekommer studier som beskriver, analyserar och tolkar specifika situationer på lokal nivå med beaktande av den kontextuella sociokulturella inramning som omger varje undervisningssituation. Studierna handlar bland annat om lärares och elevers föreställningar och uppfattningar om fenomen och verksamheten i vardagen. Litteraturen är till stor del texter om forskning för lärarutbildning och i linje med detta dominerar den tolkande forskningen. Det finns dock exempel på forskningsgenren praktiktäna forskning, som deltagande forskning och aktionsforskning i det undersökta materialet. Resultat från praktiktäna studier används som stöd och återges i litteraturen, men denna forskningsgenre är inte lika framträdande som den tolkande forskningen. Däremot är genrererna effektforskning och designforskning marginella företeelser i det empiriska materialet.

Enkätundersökningen visar att kursansvariga lärare och studenter på fyra av lärarutbildningens program i stort sett anser att lärarutbildningen är forskningsbaserad ur den aspekten att kursernas litteratur bygger på forskning. Totalt sett anser en majoritet av såväl lärare som studenter att de studerande har kommit att ompröva sina egna tidigare ställningstaganden angående skola och undervisning vid ett flertal tillfällen under utbildningen efter att ha läst och diskuterat kurslitteraturen. Vidare visar enkätens resultat att forskningsbaserad i form av personliga möten med aktiva forskare förekommer relativt sparsamt på lärarutbildningarna. Det prövande, öppna samtalet som utgör en viktig aspekt av forskningsbaserad, förekommer enligt såväl lärare som studerande, men utgör inte ett självklart inslag inom utbildning för blivande lärare.

Slutsatser

Av dokumentstudien framgår att utbildningsplanerna knappast ger någon vägledning för undervisande lärare eller för de studerande på lärarprogrammen angående på vilket sätt eller i vilken utsträckning som undervisningen är forskningsbaserad. En andra slutsats är att samma innehållsliga områden från den utbildningsvetenskapliga kärnan ges olika forskningsbas beroende på hur kurserna konstrueras och kombineras med andra innehållsområden inom eller utanför den utbildningsvetenskapliga kärnan. En tredje slutsats är att vissa kurser med tydligare fokus, som t ex ”barns språkutveckling” och ”betyg och bedömning”, uppvisar en betydande samstämmighet mellan de olika lärosätena. I sådana kurser kan man snarast tala om att det utvecklas en ”kanon” där liknande teorier och texter återkommer. Likheterna mellan kurser tenderar att öka mellan de kurser som ges som sammanhållna kurser medan kurser som kombineras med andra innehållsliga områden och som därmed uppvisar en stor grad av variation i kursomfång också uppvisar en mera splittrad bild om vilket kunskapsinnehåll som utgör området forskningsbas.

Ett tydligt resultat av analysen av kurslitteratur som de lärarstuderande möter på det urval av kurser som ligger till grund för denna studie är att den helt dominerande forskningsgenren utgörs av *tolkande forskning*. En central inriktning inom genren är forskningens ”inifrånperspektiv” där forskaren undersöker undervisning och lärande som sociokulturella processer i den miljö där lärandet tar form. Den tolkande forskningen är därmed inriktad på att undersöka det partikulära snarare än att peka på generella mönster eller resultat. Studiens resultat visar på en tydlig dominans av monografier och antologier med lärarutbildning som direkt adressat. Texterna är skrivna av forskare som antingen ger en egen översikt över ett forskningsfält eller som bidrar med egna texter i antologier och ibland i monografier. Texternas främsta syfte är således inte att utgöra ett inlägg i ett vetenskapligt samtal utan snarare att inviga de studerande i det vetenskapliga samtalet. Det finns naturligtvis en stor variation inom denna genre som med ett samlingsnamn kan betecknas som ”läromedel för lärarutbildning”, eftersom de är inriktade mot att täcka behov av litteratur inom specifika kunskapsområden i

utbildningen och de lanseras av förlagen på ett sådant sätt att det tydligt framgår att böckerna vänder sig just till utbildning av lärare. En tydlig slutsats av analysen av kurslitteratur i vissa utvalda kurser är att texterna är baserade på forskning, men inte så ofta på originalforskning. En sådan tolkning av tidigare forskningsresultat som finns redovisade mera utförligt i andra källor får vissa implikationer. För de studerande innebär det att det inte tydligt framgår hur forskningsfrågor ställs, hur forskningsfrågan perspektiveras, hur undersökningens design ser ut, hur resultatet har analyserats och vilka slutsatser som har dragits etc. Å andra sidan ges de studerande genom dessa tematiska översiktstexter en god inblick i det rådande forskningsfältet och i de forskningsresultat som finns företrädda inom fältet på ett språk och ett tilltal som har anpassats till den tänkta målgruppen.

En slutsats som kan dras av den genomförda enkätundersökningen är att en stor majoritet av såväl lärare som studerande uppfattar att den kurslitteratur som de studerande möter i lärarutbildningens kurser är förankrad i forskning. Det skulle tyda på att lärarutbildningen uppfyller det första kriteriet som ställts upp för forskningsbaserad utbildning om att utbildningens innehåll grundas på vetenskapligt tillförlitlig forskning. Det andra kriteriet, att lärarstuderande möter forskningskompetenta lärare i de flesta av sina kurser uppnås däremot inte enligt lärare och studenter som har besvarat enkäten. Ett tredje kriterium för forskningsbaserad utbildning är att utbildningen väcker intresse för alternativa perspektiv, stimulerar till nyfikenhet och leder till ett fördjupat intresse för forskning som kunskapsfält. I den mening att utbildningen leder till att de studerande omprövar tidigare ståndpunkter angående skola och undervisning efter att ha läst och diskuterat kursens litteratur så visar enkätstudiens resultat på att utbildningen är forskningsbaserad i denna del. Utbildningen når däremot inte upp till denna aspekt av forskningsbaserad utbildning i avseendet att väcka en sådan nyfikenhet för att de studerande utvecklar en förmåga att även fortsättningsvis orientera sig i aktuella forskningsfrågor. Det fjärde och sista kriteriet, att lärarutbildningen utgör en arena för kritiska samtal där argument ställs och prövas mot varandra i öppna samtal, får visst stöd i undersökningen.

När kriterierna för forskningsbaserad utbildning prövas mot de erfarenheter av utbildningen som studerande på lärarutbildningens fjärde år redogör för i enkätstudien samt motsvarande erfarenheter från lärare som har någon form av ansvar för delar av lärarutbildningen, så kan en sammanfattande slutsats formuleras som att lärarutbildningen främst är forskningsbaserad i följande mening:

- utbildningens innehåll grundas på vetenskaplig forskning
- utbildningen stimulerar de studerande att visa en öppenhet för alternativa perspektiv

Sammanfattningsvis kan studiens slutsatser formuleras som att de studerande i första hand möter ett forskningsbaserat innehåll i form av texter om forskning för lärarutbildning. I dessa texter dominerar forskningsgenren ”tolkande forskning”. I lärarutbildningens praktik utgörs forskningsbaseringen i första hand av att innehållet är forskningsbaserat och att kurslitteraturens innehåll och diskussioner i anslutning till innehållet leder till att de studerande omprövar sina tidigare uppfattningar om skola och undervisning vid ett flertal tillfällen under sin utbildning.

Tack

För arbetet med delstudie VIII, Forskningsbaserad utbildning, vill författarna framföra sitt varma tack till Susanne Liedberg, utbildningsledare vid kansliet för lärarutbildning, och Daniel Larsson, utredare på Fakulteten för samhällsvetenskap, vid Linnéuniversitetet. Tack vare deras noggranna och systematiska arbete har projektet kunnat samla in och analysera en stor mängd data både i form av utbildningsadministrativa dokument som utbildningsplaner och kursplaner från sjutton olika lärosäten och i form av två enkätundersökningar, en som riktar sig till studerande vid lärarutbildningen och en som riktar sig till lärare vid lärarutbildningen. Författarna vill också framföra ett tack till de lärosäten som har deltagit i studien och, sist men inte minst, till de lärare och studerande som har medverkat genom att besvara enkäten ”Fem frågor om forskningsbaserad utbildning”.

*Ninni Wahlström
Daniel Alvunger*

LÄRARUTBILDNINGENS FORSKNINGSBASERING

Bakgrund

Projektet ”Forskningsbaserad av lärarutbildningen” har som övergripande uppdrag att genomföra en inventering och analys avseende forskningsbaserad av lärarutbildningen med hjälp av dokumentstudier och kontakter med lärare och studenter. Studien ska visa på faktorer som har betydelse för lärarutbildningens vetenskapliga grund samt för kunskap om vetenskapligt väl underbyggda metoder och arbetssätt för att öka måluppfyllelsen och förbättra kunskapsresultaten inom utbildningsväsendet i Sverige. Analyser och bedömning av sådana faktorer ska ligga till grund för rekommendationer inför etablerandet av ett svenskt skolforskningsinstitut.

Mer specifikt syftar studien till att dels ge en översikt över forskningens syn på vilka faktorer som tillmäts betydelse för att lärarutbildningen kan anses vara forskningsbaserad, dels kartlägga och analysera forskningsbaseringen vid ett antal lärarutbildningar i landet.

Studien har koncentrerats kring tre nyckelområden:

- En studie om vilka typer av forskningsbaserad litteratur som förekommer i ett urval av lärarutbildningens kursplaner. Delstudien baseras på en analys av forskningsanspråk och forskningsinriktning i kursplanernas litteraturlistor
- En studie om hur ett urval av ansvariga lärare respektive studenter inom lärarutbildningen uppfattar att den utbildning som de har erfarenhet av är forskningsbaserad. Delstudien baseras på en webbaserad enkät
- En studie om internationella och nationella kunskapsöversikter av forskning för respektive om lärarutbildning för att kunna relatera denna studies resultat till en bredare kontext. Delstudien baseras på en sammanställning av de viktigaste resultaten i ett antal kunskapsöversikter

Den amerikanska utbildningsforskaren Linda Darling-Hammond argumenterar för att lärarutbildningens kärnfråga inte i första hand handlar om i vilken utsträckning som utbildningen är tillräckligt professionsinriktad, utan i stället om i vilken utsträckning som lärarutbildningen öppnar dörren till ett respekterat yrke med viss status som kräver studier på universitets och högskolors avancerade nivå. Darling-Hammond (2008) menar att det saknas tydliga empiriska forskningsresultat om på vilket sätt olika typer av kurser inom lärarutbildningen bidrar till lärarstudenternas lärande och kursinnehållets betydelse för de studerandes framgång inom läraryrket. Hon konstaterar att lärarutbildningens kritiker argumenterar för att ”de duktigaste studenterna måste vilja bli lärare” och det är nog knappast någon som säger emot ett sådant påstående, men för att ett sådant argument ska fyllas med innehåll så krävs det samtidigt skarpa förslag som förmår att locka dessa studenter just till läraryrket. Svaret på frågan kan inte endast vara att de ska erbjudas en kortare lärarutbildning anser Darling-Hammond, som också konstaterar att diskussionen om lärarutbildningen grundas i en större samhälls-, politisk och ekonomisk fråga om vem som ska ha mandat att avgöra frågan om skolans innehåll.

Darling-Hammond (2008) visar med hjälp av egen och andras forskning att välutbildade lärare skattas högre och bedriver en mer framgångsrik undervisning jämfört med lärare som har en lägre utbildningsnivå eller helt saknar lärarutbildning. Hon menar därför att värdet av pedagogisk utbildning är minsta lika stort som värdet av ämneskunskap för en lyckad lärarkarriär. Lärarutbildning handlar således inte bara om att lära sig ett ämne utan, minst lika viktigt, om att kunna ”agera som en lärare”. Därför är den ständigt debatterade frågan om relationen mellan teori och praktik i högsta grad aktuell. En viktig faktor för att nå hög kvalitet i lärarutbildningen har visat sig vara att kombinera och integrera en återkommande och välstrukturerad verksamhetsförlagd utbildning med akademiska kurser, där erfarenheter och kunskaper från skolförlagd utbildning lägger grunden för teoretiskt inriktade studier, samtidigt som de universitetsbaserade kurserna får ökad relevans för studenterna om de kan införliva sina kunskaper från praktiken i de forskningsbaserade analyserna och reflektionerna.

Att undervisa är inte detsamma som att tillämpa vissa förutbestämda metoder. Kvalificerad undervisning handlar i stället om att utrusta lärarstudenter med fördjupade kunskaper om en bred undervisningsrepertoar så att lärarstudenterna själva ska kunna bedöma vilket arbetssätt som är det mest lämpliga i varje specifik situation samt hur de kan följa upp och bedöma sina elevers kunskapsutveckling. Som grund för lärarutbildningens innehåll refererar Darling-Hammond (2008) till ett omfattande utredningsarbete som 2005 redovisades av The National Academy of Education's Committee on Teacher Education. Rapporten definierar följande tre kunskapsområden som väsentligt innehåll för lärarutbildningen:

- kunskap om hur elever utvecklas och lär sig i sociala sammanhang, inklusive elevers språkliga utveckling
- kunskap om läroplanens innehåll och mål, inklusive kunskaper och färdigheter inom de olika ämnena, kunskaper om elevers olika behov samt kunskaper om utbildningens syfte i ett samhällsperspektiv
- kunskap om att undervisa, inklusive pedagogisk ämneskunskap, kunskap i att undervisa i klassrum präglade av mångfald, kunskap om bedömning och förmåga att hantera klassrumsarbetet

Det är förstas inte bara i USA som lärarrollen, lärarens status och lärarutbildningen är under debatt. Frågan är också stor inom den internationella utbildningspolitiken, där OECD:s rapporter *Teachers Matter* (OECD 2005) och *Creating Effective Teaching and Learning Environments* (OECD 2009) har banat väg för ett större internationellt intresse för frågor om utvecklingen av läraryrkets roll och status och om lärarutbildningens innehåll. Många västländer är inne i en utvecklingsfas med stora pensionsavgångar inom lärarkåren kombinerat med ett svagt intresse hos ungdomar att utbilda sig till lärare. Även privata internationella aktörer har tagit upp frågan om vad ”som krävs” av lärarna för att ett lands skolsystem ska kunna visa upp goda resultat. Rapporten *How the Best-Performing School Systems Come Out on Top* från McKinsey & Company har fått stort genomslag också i svensk politisk och medial debatt med slagkraftiga formuleringar som ”the quality of an education system cannot exceed the quality of its teachers” och ”the only way to improve outcomes is to improve instruction” (Barber & Mourshed 2007). Pearson har tagit upp begreppet ”sustainable” som ett nyckelbegrepp i sin rapport om *Creating Sustainable Teacher Career Pathways*” (Natale et al. 2013).

Också i Sverige har ”hållbarhet” lyfts fram i lärarutbildningssammanhang. I utredningen *En hållbar lärarutbildning* (SOU 2008:109) som ligger till grund för den nuvarande lärarutbildningen, menar utredaren att begreppet ”hållbar” i detta sammanhang innebär att lärarutbildningen ska erbjuda lärarstudenterna en stabil och allmängiltig grund för läraryrket. Det hållbara betonas därför främst i de perspektiv, kunskaper och färdigheter som lyfts fram som väsentliga för innehållet i lärarutbildningen, men i utredningens titel ligger också en vision av att lärarutbildningarna i fortsättningen inte ska reformeras i samma takt som skett under de senaste decennierna. Utredningen konstaterar att lärarutbildningen har en svagare akademisk grund jämfört med andra akademiska utbildningar, både vad gäller andelen disputerade lärare och andelen av nationella forskningsanslag som tilldelas den utbildningsvetenskapliga forskningen. För att långsiktigt och hållbart kunna höja lärarutbildningens kvalitet krävs därför att den vetenskapliga grunden för lärarutbildningen stärks menar utredningen.

Att lärarutbildningen som akademisk utbildning måste bygga på forskning framgår klart av den senaste lärarutbildningsutredningen (SOU 2008:109). Utredningen refererar till en klassisk uttolkning av pedagogik som vetenskap, där pedagogik utgörs av läroplansteori och didaktik. Inom läroplansteorin behandlas frågor om hur värden och kunskaper väljs ut för lärande, medan didaktiken uppehåller sig vid frågor om undervisningens utformning i relation till ett ämnes innehåll och mening. Såväl urvalet av kunskapsinnehåll som väljs ut för undervisning som lärarens didaktiska handlande ska vila på vetenskaplig grund. Utredningen talar om att ge lärarstudenterna kunskaper i läraryrkets fyra delar:

- ämneskunskap
- allmändidaktik/”utbildningsvetenskap”
- ämnesdidaktik, som utgör en kombination av ämneskunskap och allmändidaktik
- läraryrkets sociala och administrativa aspekt, som inbegriper att kunna hantera konflikter, samtala, bedöma, utvärdera etc.

I denna studie menar vi att dessa delar ryms, och kanske ges en bättre beskrivning, i den indelning av lärarutbildningens kunskapsbehov som redogjorts för ovan med referens till Darling-Hammond (2008). Studien utgår därmed ifrån en inledande förståelse av forskningsbaserad lärarutbildning som en utbildning där undervisningen om kunskap *om elevers lärande*, kunskap *om läroplanens mål och innehåll* samt kunskap om att *undervisa inom ett visst ämnesområde* vilar på en vetenskaplig grund.

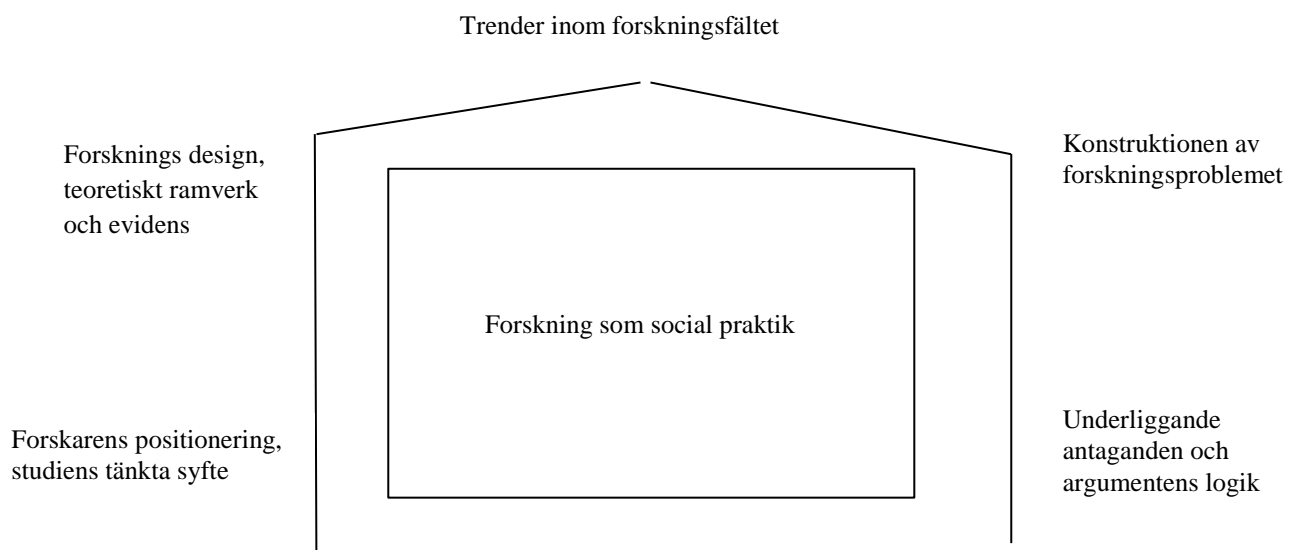
För att utbildningen ska kunna anses vara *forskningsbaserad* krävs således att den vetenskapliga basen i undervisningen görs tydlig för studenterna och därmed blir möjlig för de studerande att integrera i sitt lärande, men också att det blir möjligt för de studerande att utsätta den vetenskapliga basen för konstruktiv reflektion i relation till de erfarenheter och insikter som de studerande får under verksamhetsförlagd utbildning.

Teoretiska utgångspunkter

Det teoretiska ramverket för denna studie vad gäller analysen av forskningsbaserad litteratur tar sin utgångspunkt i Marilyn Cochran Smiths (2014) förståelse av utbildningsvetenskaplig forskning som social praktik. Anslaget att förstå forskning som social praktik har sin grund i Karl Mannheims (1936) kunskapsociologi som betonar relationen mellan framför allt samhällsvetenskaplig forskning och den historiska och sociala kontext som forskningen produceras i.

Enligt Cochran Smith (2014) kan forskning som social praktik förstås inom en ram av kontextuella faktorer som tar sig uttryck i hur forskningsproblemet formuleras, vilka underliggande antaganden som görs angående lärarutbildning, hur forskaren förhåller sig till sitt forskningsprojekt och ser på sin egen roll som forskare, vilka former av forskningsdesign som anses relevanta vid en viss historisk tidpunkt etc. (se figur 1). Cochran Smith (2014) motiverar detta anslag med att forskning om lärarutbildning är ett mångfacetterat forskningsfält som drar åt olika håll.

Den neoliberal policytrend som dominerat utbildningspolicyn under de senaste decennierna har lett till att olika forskare och forskningsgrupper har intagit olika förhållningssätt till rådande policydiskurs. Några forskare understödjer trenden genom att inrätta sin forskning efter de behov som en neoliberal policy aktualiserar, medan andra intar en betydligt mer kritisk hållning. Det stora flertalet av forskare placerar sig någonstans på mitten av en skala mellan dessa båda pooler. Dessa positioneringar spelar roll för forskningens utgångspunkter och ramverk och därmed för dess resultat. Skola och utbildning som forskningsområde är ett område med historiska, sociala och politiska förtecken och det påverkar också områdets forskare som inte kan inta en position utanför det samhälle de undersöker. Forskare bör därför också själva reflektera över sin position och över hur deras egen forskningsproduktion bidrar till kunskapsdiskursen inom fältet (jfr Rizvi & Lingard 2010).

Figur 1. *Forskning som social praktik. Fritt efter Cochran-Smith et al 2014.*

Av det teoretiska ramverk för forskningsöversikt över amerikansk lärarutbildningsforskning som Cochran-Smith (2014) och hennes kolleger har utvecklat och som vi låtit oss inspireras av, framgår ett antal indikatorer som kan användas för att bestämma och kategorisera forskning. Sammantaget fungerar dessa indikatorer som ett protokoll för att kunna avgöra om viss litteratur kan anses vara forskningsbaserad över huvud taget och i så fall vilken social praktik eller genre av forskning som en viss text kan anses representera.

- Konstruktionen av forskningsproblemet, forskningsfrågor och forskningsämne säger något om vad som problematiseras och vad som tas för givet, dvs. det säger något om dominerande diskurser inom en viss typ av forskning
- De antaganden som ligger till grund för forskningen och den logik utifrån vilken argumentationen drivs säger något om uppfattningen om lärande, kunskap, undervisning och skolans syfte. Vidare visar denna aspekt på hur forskningen ser på relationen mellan policy, forskning och praktik
- Forskarens positionering och forskningens syfte har att göra med enskilda studiers relationer till mer övergripande politiska och professionella diskurser om vad lärarutbildning är och bör vara
- Forskningens design, teoretiska och metodologiska utgångspunkter, syn på vetenskap och frågan om vad som räknas som evidens utgör bestämmningar för hur forskning kan kategoriseras
- De frågeställningar, spänningsfält, trender och de konsekvenser som kan skönjas utifrån forskningens resultat indikerar såväl dominerande frågor inom lärarutbildning som om samhällsfrågor i stort
- Med hänsyn tagen till de fem tidigare indikatorerna går det att kartlägga lärarutbildning som forskningsfält och få en uppfattning om den forskningsbaserade litteratur som de studerande möter under sin tid i lärarutbildningen.

I denna rapport utgår vi, liksom Cochran-Smith et al. ovan, från forskning för lärarutbildning som en social praktik där de fem hörnen i figur 1 utgör de indikatorer utifrån vilka vi identifierar vilka kategorier av forskning som vi uppfattar förekommer i lärarutbildningens praktik och vilka kategorier som verkar vara mindre förekommande

Det forskningsfält som kan tänkas ha relevans för en forskningsbaserad lärarutbildning är mycket komplext och denna studie gör därför inga anspråk på att redovisa en komplett översikt över relevant forskning för lärarutbildning. Studien pekar endast på vissa trender som verkar dominera inom lärarutbildningens forskningsbas i dag samt öppnar för en diskussion kring vilka fält eller inriktningar som verkar saknas. För att

svara mot uppdraget att utgöra ett underlag för Skolforskningsinstitutets framtida arbete så undersöks vilka olika forskningsgenrer som förefaller finnas mest, respektive minst, representerade inom några olika övergripande kategorier som identifierats i det insamlade empirimaterialet. I studien används en kategorisering av fyra genrer inom forskning om lärarutbildning som identifierats av Borko et al. (2008) för att närmare kunna genrebestämma den forskningslitteratur som framgår av insamlade litteraturlistor från ett antal lärarutbildningskurser. Nedan presenteras de fyra forskningsgenrerna effektforskning, tolkande forskning, praktiktäna forskning och designforskning (Borko et al. 2008).

Inom *effektforskning* ligger fokus på att undersöka relationerna mellan lärarutbildningens innehåll, lärarstudenternas erfarenhet från sin utbildning och elevers lärande. Inom denna forskningsinriktning söker man efter generella mönster för att hitta samband mellan olika kategorier av lärarstudenter, lärarutbildningars olika karaktär samt konsekvenser av lärarutbildningens innehåll för elevers lärande i skolan. Effektforskningen har sin grund i den så kallade process-produktforskningen där effekter av olika lärandeprocesser följs upp och värderas genom att mäta elevers resultat på olika former av kunskapstest. En annan forskningsinriktning inom denna genre är att identifiera vissa specifika inslag i undervisningen som utslagsgivande för elevernas förståelse och därmed möjligheter att utveckla kunskaper inom det specifika kunskapsinnehållet. Lärarstudenterna fick vanligtvis praktisera dessa specifika undervisningsmoment i "laboratorieliknande" sammanhang som kunde filmas och diskuteras efteråt. Det visade sig däremot svårt att hävda något direkt samband mellan lärarstuderandes undervisning i sådana laboratoriektioner och deras undervisning efter utbildningen. Effektforskningen har fått en förnyad aktualitet i och med det stora intresse, inte minst från politiskt håll, för att forskningen ska kunna bidra med att identifiera vad som ger effekt ("what works") i undervisningssammanhang.

Den *tolkande* forskningen har varit den genre som kanske expanderat mest under de senaste decennierna inom forskning för lärarutbildning. Den inbegriper inriktningar som etnografi, symbolisk interaktionism, narrativ, fenomenologi och diskursanalys. Inriktningens fokus är framför allt att visa på hur vissa förhållanden tolkas och förstås lokalt, i specifika undervisningspraktiker. Den tolkande forskningen är på flera sätt effektforskningens motsats. Där effektforskningen söker efter stabila och principiella förhållanden på en generell nivå, strävar den tolkande forskningen efter att beskriva, analysera och tolka specifika situationer på lokal nivå med beaktande av den kontextuella sociokulturella inramning som omger varje undervisningssituation. Under 1980-talet etablerade denna forskningsinriktning en förståelse av undervisning som en komplex intellektuell och social handling. Framför allt bidrar den tolkande forskningen med ett "insider"-perspektiv, där lärare och elever själva ges röst och möjlighet att tolka sin vardagsverksamhet. Därmed har denna forskningsinriktning bidragit till att besvara frågor om lärarstudenternas föreställningar och kunskaper om undervisning i t ex mångkulturella miljöer.

En viss typ av *praktiktäna* forskning inom lärarutbildningen som fäkt kallas för "forskning på den egna praktiken" eller "self-study". Det handlar om att lärarutbildare själva noggrant utforskar sin egen praktik. Det är en forskningsinriktning som har växt starkt i USA under 1990-talet genom olika former av aktionsforskning och deltagande forskning. Liksom i den tolkande forskningen är målet att ge ett "insider"-perspektiv och en röst åt dem som arbetar inom utbildningen. Forskningen på den egna praktiken skiljer sig dock från den tolkande forskningen på två viktiga punkter, nämligen forskarens position och undersökningens syfte. Inom den praktiktäna forskningen har forskaren själv en central roll i den verksamhet som ska beforskas och forskaren intar därmed dubbla roller, både som forskare och deltagare. Forskningens syfte är mer givet på förhand än resultatet av en forskningsfråga som initierats eller drivits fram utifrån externa behov eftersom forskningsområdet begränsar sig till lärarutbildarens egen konkreta yrkespraktik. För den praktiktäna forskningen utgör därför begreppet "reflekterande praktiker" en viktig hörnsten för att förstå, och legitimeras, en forskning som sker i den egna praktiken. Det "systematiska" i denna forskningsmetod relaterar till systematik i insamlande av material, av dokumentation i samband med empiriinsamling samt i analysen av materialet.

Designforskning, slutligen, representerar en nyare genre inom lärarutbildningsforskning. Genren har sin upprinnelse i en protest mot traditionell psykologisk inlärningsforskning som strävade efter att kontrollera olika variabler för att kunna identifiera vilken variabel som "gör skillnad" i inlärningssituationer. Designforskningen är också intresserad av "what works", men de genomför sina studier i autentiska undervisningsmiljöer och ger upp försöken att kontrollera alla de ingående variablerna. I stället hämtar designforskningen sin inspiration från

tekniskt modelltänkande inom t ex flygforskning och ”artificiell intelligens” från datavetenskapen. Forskningsinriktningens mål är att systematiskt utprova olika strategier och verktyg för att uppnå en effektivare undervisning. I USA har denna forskningsgenre kommit längst inom forskning om skolans matematikundervisning. Designforskningen tar ofta sin utgångspunkt i att skapa någon form av intervention genom att föra in en innovativ aspekt i en bestämd undervisningssituation. Efter att ett visst nytt moment eller en ny strategi har introducerats i undervisningen analyseras elevernas lärande i relation till interventionen. Inom genren finns en strävan att förbättra undervisningspraktiken och att utveckla teorier om förbättringspotentialer.

Begreppet forskningsbaserad

Forskningens roll är ett återkommande tema i utredningar och rapporter om lärarutbildningen alltsedan universitets- och högskolereformen 1977. I sitt betänkande Att lära och leda (SOU 1999:63) framhåller Lärarutbildningskommittén att utbildningen skulle anknyta till aktuella forskningsresultat och träna studenterna i ett vetenskapligt förhållningssätt. Fokus skulle ligga på vetenskapliga metoder ur ett praktikerperspektiv, dvs. sådana metoder som främjar utveckling av den pedagogiska yrkesverksamheten. Detta var också ett genomgående synsätt i den efterföljande propositionen En förnyad lärarutbildning (Prop 1999/2000: 135). I propositionen föreslås att lärarutbildningens vetenskapliga bas ska förstärkas genom att tillförsäkra att resurser ges till forskning och forskarutbildning som bedrivs i nära anslutning till lärarutbildningen och den pedagogiska yrkesverksamheten. Att lärarutbildningen som akademisk utbildning måste bygga på forskning framgår också klart av utredningen inför den senaste lärarutbildningsreformen Hållbar lärarutbildning (SOU 2008:109). Det kunskapsinnehåll som väljs ut för undervisning i skolan ska vila på vetenskaplig grund. Detsamma gäller för lärarens didaktiska handlande, dvs. även lärarens undervisning ska vila på en grund av solid forskning. Utredningen framhåller att ”forskningsbaserad” på ett bättre sätt understryker vetenskaplighet än ”forskningsanknytning”. Enligt utredningen ska ett vetenskapligt förhållningssätt ses som att studenten kritiskt kan bearbeta erfarenheter och olika arbetssätt och undervisningsmetoder som finns. Läraren ska vara en tydlig förebild för eleverna genom att i sin undervisning visa på hur vedertagna sanningar kan ifrågasättas med hjälp av alternativa perspektiv och källkritisk medvetenhet.

I rapporten *Utbildning på vetenskaplig grund – röster från fältet* (Högskoleverket 2006) där lärarutbildare och studenter tillfrågades om sin syn på vetenskaplighet i utbildningen användes begreppet ”forskningsanknytning”. Rapporten bygger omfattande delar av sitt resonemang på Stefan Björklunds *Forskningsanknytning genom disputation* från 1991. Björklund pekar på det vetenskapliga samtalet som grundläggande för en utbildningsvetenskaplig grund. Det ska förekomma en dialog, ett argumenterat samtal där man först reder ut vad man menar och därefter väger argumenten mot varandra med beredskap för att ompröva delar av sitt ställningstagande (Björklund 1991). Det intressanta med rapporten från 2006 är att den försöker ringa in betydelsen av forskningsanknytning genom att lyfta fram dimensionerna *process* och *resultat*. Process innebär att studenten utvecklar ett kritiskt och vetenskapligt förhållningssätt i mötet med olika frågeställningar under sin utbildning, medan forskningsbaserad som resultat lyfter fram betydelsen av att studenten får möta de senaste vetenskapliga rönen i undervisningen. En annan dimension av utbildningens forskningsbaserad som kan knytas till resultataspekten är att de studerande upplever en närhet till forskning, till exempel genom att aktiva forskare deltar i undervisningen. Ytterligare en resultataspikt av forskningsbaserad är att kontakten med och vanan att hantera forskningstexter och forskningsresultat inte bara fungerar som en viktig kvalitetsindikator för själva utbildningen utan också spelar roll för de studerandes möjlighet att fungera väl i sitt kommande yrke. En tolkning som ligger i linje med detta synsätt på forskningsbaserad utbildning är att de studerande kontinuerligt under utbildningen ges möjligheter att utveckla sina kunskaper i vetenskaplig metod för att själva på ett kvalificerat sätt kunna bedriva fördjupade undersökningar inom ramen för självständiga arbeten på masternivå (jfr Westbury et al. 2005).

För att en utbildning ska anses vara forskningsbaserad ska de studerande således ges möjlighet att utveckla sin förmåga att kritiskt bedöma och granska ett visst problemområde. Med kritiskt menas i det här sammanhanget närmast ”självständigt”. En andra forskningsanknuten förmåga utgörs av att utveckla en förmåga att gripas av nyfikenhet och lust att upptäcka mera inom det forskningsfält som de egna studierna relaterar till. En tredje förmåga som den studerande ska ges möjlighet att utveckla är förmågan att formulera

intressanta problemställningar i relation till en viss företeelse. En forskningsbaserad utbildning är utifrån en processsyn på forskningsbaserad utbildning som erbjuder en lärandemiljö som främjar de studerandes förmåga att göra självständiga bedömningar av ett problem, som uppmuntrar till nyfikenhet och en lust att fördjupa sig i en fråga och, slutligen, som tränar de studerande att problematisera en företeelse på ett relevant sätt (Högskoleverket 2006). Björklund (1991) föreslår att forskningsbaserad utbildning handlar om att delta i rationella samtal där hypoteser eller sannolikheter utsätts för offentlig och fri kritik. Sådana samtal karakteriseras av ett förhållningssätt där varje argument prövas, där man söker både argument som stöder tesen och argument som motsäger samma tes.

I föreliggande studie bygger förståelsen av forskningsbaserad lärarutbildning på den diskussion som förs i Björklund (1991) och Högskoleverket (2006). Som visats ovan kan forskningsbaserad utbildning komma till uttryck på flera olika sätt. Utifrån studiens syfte prövas forskningsbaserad utbildning inom lärarutbildningen framför allt utifrån följande fyra betydelsefulla kriterier, där de två första kriterierna representerar en resultatdimension av forskningsbaserad utbildning medan de två sista representerar en processdimension:

- att utbildningens innehåll grundas på vetenskaplig forskning
- att utbildningen bedrivs av forskningskompetenta lärare
- att utbildningen stimulerar de studerandes vilja till nyfikenhet att lära sig mera inom ett ämnesområde och att visa en öppenhet för alternativa perspektiv
- att utbildningen bedrivs i form av öppna och kritiska samtal där argument ställs och prövas mot varandra i öppna samtal

Till skillnad från Högskoleverkets rapport från 2006 som använder begreppet ”forskningsanknytning” så ansluter den här rapporten till terminologin i utredningen *En hållbar lärarutbildning* som använder begreppet ”forskningsbaserad utbildning”. En forskningsbaserad utbildning innebär att ”forskningen är den grund på vilken undervisningen vilar, i stället för att forskningen är något parallellt som anknyts till undervisningen” (SOU 2008:109, s 192.)

Studiens frågeställningar

Inom projektet har följande arbetsfrågor formulerats som en utgångspunkt för arbetet:

- Vilka skillnader med bäring på forskningsbaserad utbildning går att uppfatta mellan kurser på olika lärarutbildningar och mellan olika lärarprogram?
- Hur karakteriseras forskning för och om lärarutbildning i nationella och internationella forskningsöversikter?
- Vad går det utläsa om lärarutbildningarnas forskningsbaserad utbildning genom dokumentation i utbildningsplaner och kursplaner?
- På vilka sätt uppfattar program- och kursansvariga att den utbildning som de ansvarar för är forskningsbaserad?
- På vilka sätt uppfattar lärarstudenter att den utbildning som de erbjuds baseras på aktuell forskning?
- Hur kan lärarutbildningens innehåll motiveras och problematiseras utifrån ett perspektiv av forskningsbaserad utbildning?

Detta är frågor som har väglett själva undersökningen men studien gör inte anspråk att besvara frågorna på något fullständigt sätt. Snarare har de fungerat som vägledande för studiens design. För att få svar på fråga 1 genomförs en dokumentstudie av utbildnings- och kursplaner inom ett antal program och kurser på lärarutbildningen. Fråga 2 besvaras med hjälp av en genomgång av relevanta forskningsöversikter om lärarutbildning. Fråga 3 besvaras genom en innehållsanalys av kursplanernas litteraturlistor i ett antal utvalda kurser. Fråga 4 och 5 besvaras med hjälp av en enkätstudie om forskningsbaserad lärarutbildning som riktar sig till lärare och studerande. Enkätstudien följs upp av intervjuer med ett antal studerande. Den sista frågan, fråga 6, utgör snarast en sammanfattning av de tidigare fem frågorna och blir på så sätt en fråga som kan ställas i studiens diskussion utifrån de resultat som framkommit.

STUDIENS DESIGN

En mixed-method studie

Det metodologiska ramverket för denna studie kan karakteriseras som ett exempel på en ”mixed-method”-studie. Inom mixed method-forskning kombineras olika delar av kvantitativa och kvalitativa forskningsanslag för att bidra till undersökningens bredd och fördjupning. Syftet är dels att öka förståelsen för forskningsproblemet i fråga dels att kunna styrka, alternativt problematisera, evidensen i forskningsresultatet. Inom den mixed method-inriktning som använts för denna studie är utgångspunkten att kvantitativa och kvalitativa metoder utgör två olika forskningsparadigm, grundade på olika kunskapsfilosofiska uppfattningar. Mixed method handlar alltså inte endast om att samla in data på två olika sätt utan snarare om att finna vägar att sammanlänka och integrera metoder från de båda forskningsparadigmerna på ett sätt som bäst besvarar forskningsproblemet frågeställning. Allteftersom mixed method har utvecklats som ett metodologiskt ramverk för olika typer av studier så har också en förenklad dikotomi mellan ”kvantitativa” respektive ”kvalitativa” mätmetoder kunnat överskridas och det har växt fram en betydligt mer komplex förståelse av innebörden av mixed method och dess olika kombinationer och användningsområden (Cresswell 2010).

Mixed methods kännetecknas och kategoriseras av i) i vilken grad olika metoder införlivas i en undersökning beroende eller oberoende av varandra, ii) i vilken grad en metod dominerar över andra iii) samt om olika metoder implementeras samtidigt eller i sekvenser som bygger på varandra (Cresswell 2010). Föreliggande studie är en sekventiell studie som kan illustreras med beteckningen QUAL→quan, vilket innebär att studien grundas i textanalytiska studier av kunskapsöversikter av forskning om lärarutbildning samt av begreppet forskningsbaserad. Efter att ha skapat ett teoretiskt ramverk utifrån dessa inledande undersökningar fortsatte studien med dokumentstudier av aktuella utbildnings- och kursplaner där det visade sig att det framför allt är kursplaner som utgör ett viktigt empiriskt underlag för att kunna säga något om lärarutbildningens forskningsbaserad. Först efter detta steg i processen formulerades de fem frågorna om forskningsbaserad som distribuerades och analyserades utifrån mer kvantitativa förtecken. Det bör dock påpekas att enkäten innehöll såväl kvantitativa som kvalitativa element eftersom de som besvarade enkäten dels uppmanades att fylla i ett av flera färdigformulerade svarsalternativ, dels erbjöds att skriva egna kommentarer till varje fråga. Möjligheten att lämna kommentarer till de olika frågorna användes relativt frekvent av informanterna. I redovisningen av enkätundersökningen har kommentarer valts ut utifrån att de ska vara tydliga i sitt budskap och att de sammantaget ska spegla den bredd som framkommer om man läser samtliga kommentarer. För att ge ytterligare perspektiv på hur de studerande reflekterar över de fem frågeställningarna om forskningsbaserad följs enkätstudien upp med ett antal intervjuer vars syfte är att ge en ökad förståelse för hur de studerande har förstått frågorna och hur de tänker kring frågornas innehåll.

Urval

Sverige har i dagsläget 27 lärosäten med olika typer av examenstillstånd för lärarutbildning (UKÄ 2014, s 128). Projektet valde att ta med tre olika program: förskolläraprogram, grundlärarprogram och ämneslärarprogram. Inom grundlärarprogrammet gjordes i nästa steg två avgränsningar: inriktning mot grundskolans förskoleklass till årskurs 3 (F-3) samt inriktning mot grundskolans årskurs 4-6. Inom ämneslärarprogrammet valdes inriktningen mot gymnasieskolan ut. Bland lärosätena blev 17 lärosätena intressanta utifrån att de har erhållit examensrätter för samtliga program som ingår i studiens urval:

- förskolläraexamen
- grundläraexamen åk F-3
- grundläraexamen åk 4-6
- ämnesläraexamen, gymnasieskolan

Följande lärosäten ingår i studien i den del som avser utbildnings- och kursplaner, inklusive litteraturlistor: Göteborgs universitet, Högskolan Dalarna, Högskolan Väst, Högskolan Gävle, Högskolan Halmstad, Högskolan Jönköping, Karlstads universitet, Linköpings universitet, Linnéuniversitetet, Luleå Tekniska universitet, Malmö högskola, Mittuniversitet, Stockholms universitet, Södertörns högskola, Umeå universitet, Uppsala universitet och Örebro universitet.

De kursplaner och litteraturlistor som valts ut för närmare analys återfinns främst inom den utbildningsvetenskapliga kärnan (UVK) eftersom det utbildningsblocket stämmer väl överens med vad utredningen om hållbar lärarutbildning lyfte fram som väsentligt innehåll för lärarutbildning, nämligen kunskaper om undervisningens syften, innehåll och organisering. Dessutom ingår en programspecifik kurs inom förskolläraprogrammet och två programspecifika kurser inom ämneslärarprogrammet.

- förskolläraprogrammet: Språkutveckling; Lärande och utveckling (UVK); Uppföljning (UVK)
- grundlärarprogrammet F-3: Läroplansteori och didaktik (UVK)
- grundlärarprogrammet 4-6: Läroplansteori och didaktik (UVK); Bedömning och betygssättning (UVK)
- ämneslärarprogrammet gymnasieskolan: Bedömning och betyg (UVK); Inledande ämneskurser i svenska och historia

I undersökningen ingår sammanlagt 68 utbildningsplaner och ca 160 kursplaner. Det visade sig vid en genomläsning av utbildningsplaner och kursplaner att det var mer relevant att använda kursplaner än utbildningsplaner för analys av utbildningens forskningsbaserings. I redovisningen av resultatet representeras styrdokument därför i huvudsak av kursplaner. För att besvara frågan om lärarutbildningarnas forskningsbaserings som den framträder i dokumentation i form av kursplaner används innehållsanalys som metod. I bearbetningen av materialet görs som ett första steg en kategorisering av materialet utifrån vilka typer av publikationer som är dominerande i litteraturen: monografier, antologier, avhandlingar, vetenskapliga artiklar, handböcker, etc. Syftet med denna första indelning är att ge en överblick av materialets karaktär samt skapa förutsättningar för en problematiserande diskussion om vilken betydelse detta kan ha för forskningsbaserings av utbildningen. Det andra steget är att identifiera vilka forskningsperspektiv och kategorier av forskning som dominerar i lärarutbildningens praktik samt vilka kategorier som verkar vara mindre förekommande. Här genomförs en induktiv och tematisk kategorisering mot bakgrund av studiens utgångspunkt i hur forskningsbaserad utbildning definieras. Som tredje steg i analysen görs en kategorisering av vilka olika forskningsgenrer som förefaller förekomma mest respektive minst, representerade inom de olika övergripande kategorierna som identifieras i empirin. För genrebestämning utgår studien från fyra olika genrer som identifierats av Borko et al. (2008) inom forskning om lärarutbildning: effektforskning; tolkande forskning; praktiktära forskning och designforskning.

Enkätundersökning

I enkätundersökningen fick 19 lärosäten med lärarutbildningsprogram frågan om att delta i en webbenkätundersökning (Survey & Report) formulerad utifrån fem frågor om lärarutbildningens forskningsbaserings. Studenter vid 15 lärosäten med lärarutbildning finns representerade, från Luleå i norr till Malmö i söder. Program-/kursansvariga eller motsvarande vid 16 lärosäten från hela landet deltar också i enkätstudien. De program som ingår i enkätstudien är förskolläraprogrammet, grundlärarprogrammet F-3, grundlärarprogrammet 4-6 och ämneslärarprogrammet med inriktning mot gymnasieskola.

Enkätundersökningen genomfördes under oktober månad 2014. Enkäten skickades ut till 2 484 studenter som under hösten 2014 påbörjade sitt fjärde år på lärarutbildningen inom de program som anges ovan. 1 159 av de studerande besvarade enkäten vilket ger en svarsfrekvens på 46,7 procent. Under samma period gick motsvarande enkät ut till 114 lärare med program- eller kursansvar inom angivna lärarutbildningsprogram. 80 lärare besvarade enkäten vilket motsvarar en svarsfrekvens på 70,2 procent.

Följande lärosäten finns representerade i enkätstudien, antingen genom studenter eller genom program-/kursansvariga eller, vanligast, genom både studenter och lärare: Göteborgs universitet, Högskolan i Dalarna, Högskolan i Gävle, Högskolan i Halmstad, Högskolan i Jönköping, Högskolan i Kristianstad, Högskolan Väst,

Karlstads universitet, Linköpings universitet, Linnéuniversitetet, Luleå tekniska universitet, Malmö högskola, Mittuniversitetet, Stockholms universitet, Umeå universitet, Uppsala universitet och Örebro universitet; det vill säga tio universitet och sju högskolor.

Följande frågor ställs till de studerande:

- *I min utbildning till lärare har jag läst kurslitteratur som är baserad på forskning...*
- *Efter att ha läst och diskuterat kurslitteraturen på kurser har jag kommit att ompröva mina egna tidigare ståndpunkter angående skola och undervisning...*
- *De lärare som undervisar inom den lärarutbildning som jag delta i är aktiva både när det gäller att undervisa inom lärarutbildningen och att bedriva egen forskning...*
- *I min utbildning till lärare förs öppna och kritiska samtal där olika argument prövas mot varandra ...*
- *I min utbildning till lärare har jag utvecklat min förmåga att orientera mig i aktuella forskningsfrågor ...*

Till program- och kursansvariga för kurser inom de aktuella programmen ställs följande fem frågor:

- *I de delar av lärarutbildningen som jag ansvarar för, eller undervisar inom, möter de studerande litteratur som är baserad på forskning ...*
- *Enligt min erfarenhet som lärarutbildare omprövar de studerande sina tidigare ståndpunkter angående skolan och undervisning efter att ha läst och diskuterat litteraturen på kurser ...*
- *I de delar av lärarutbildningen som jag ansvarar för eller undervisar inom, undervisar lärare som också bedriver egen forskning...*
- *I de delar av lärarutbildningen som jag ansvarar för eller undervisar inom förs det öppna och kritiska samtal där olika argument prövas mot varandra ...*
- *I den lärarutbildning som jag är verksam inom utvecklar de studerande en förmåga att orientera sig i aktuella forskningsfrågor...*

Det är också dessa frågor som står i centrum för de uppföljande intervjuer som genomförs vid tre av lärosätena.

STUDIENS RESULTAT

Skillnader med bäring på forskningsbasering

Vilka skillnader med bäring på forskningsbasering går att uppfatta mellan kurser på olika lärarutbildning och mellan olika lärarprogram?

I denna delstudie granskas först utbildningsplaner från samtliga i studien deltagande lärosäten för att undersöka hur lärarutbildningens forskningsbasering skrivs fram i dessa dokument. Därefter analyseras fyra enskilda kurser för att undersöka hur samma kurs formeras inom olika program och/eller inom olika lärarutbildningar. Tre av kurserna ges inom den utbildningsvetenskapliga kärnan och en kurs är programspecifik.

Analys av utbildningsplaner och kursplaner

Underlagen består av utbildningsplaner från fyra olika program på 17 lärosäten: förskolläraryrket, grundläraryrket m inriktning mot förskoleklass och årskurs 1-3 (F-3) och årskurs 4-6, samt ämnesläraryrket m inriktning mot gymnasieskolan.

Vid en granskning framträder flera gemensamma rubriker som innehållsligt överensstämmer med varandra. Utbildningsplanerna inleds ofta med skrivningar ur Högskolelagen om utbildning på grund- och avancerad nivå. Därefter ingår examensmålen enligt gällande examensordning i Högskoleförordningen (SFS 1993:100). Eftersom överensstämmelsen mellan de olika utbildningsplanerna är omfattande exemplifieras nedan skrivningar om vetenskap och forskning utifrån utbildningsplanerna för grundläraryrket F-3-inriktning. En tydlig skillnad som kan konstateras trots likheterna i övrigt är dock att de skilda kraven på självständigt arbete i respektive examensordning ger olika nyanser åt hur den vetenskapliga kopplingen görs. Förskolläraryrket skriver endast ett självständigt arbete, medan grundläraryrket och de studerande på ämnesläraryrket oftast skriver två. Det medför att det oftast finns något mer utvecklade skrivningar om forskning och vetenskaplighet i grundläraryrket och ämnesläraryrket.

Exempel från Grundläraryrket F-3

Underlaget utgörs av 17 utbildningsplaner som omfattar antingen bara F-3, eller både F-3 och 4-6 alternativt samtliga inriktningar i programmet (även fritidshem).

En granskning av skrivningar om vetenskap/forskning visar att dokumenten på detta område är mycket olika. Några utbildningsplaner har mer omfattande beskrivningar som berör vetenskap/forskning med utvecklade avsnitt främst om självständigt arbete, andra har mindre omfattande skrivningar och en tredje kategori utbildningsplaner saknar helt koppling till vetenskap/forskning, förutom i de delar som återger Högskolelag och Högskoleförordning. Avsaknad av skrivningar om vetenskap/forskning gäller utbildningsplaner både från högskolor och universitet.

I de utbildningsplaner där vetenskap nämns finns ofta en koppling mellan vetenskap och profession: *"utbildningen tar sin utgångspunkt i aktuell och relevant forskning i nära samspel med aktuell och beprövad yrkeserfarenhet". Det kan också heta: "Didaktiska färdigheter och förhållningssätt samt vetenskapliga färdigheter och förhållningssätt utgör programövergripande progressionsstråk, vilka genomsyrar kursinnehåll och examination i samtliga delar av utbildningen"*. Nedan följer tre exempel på mer utvidgade skrivningar om lärarutbildningens forskningsbasering:

Lärarutbildningen är en akademisk professionsutbildning [...] Utbildningen ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet, främja ett vetenskapligt förhållningssätt samt förbereda för en kommande yrkesutövning och för fortsatt professionell utveckling. Det innebär att utbildningen ska ge de studerande förmåga till självständig och kritisk bedömning, förmåga att självständigt lösa problem samt förmåga att följa kunskapsutvecklingen inom det yrkesområde och de ämnen/ämnesområden utbildningen avser.

Ett annat lärosäte skriver att ”den centrala innebörden i ett vetenskapligt förhållningssätt till det professionella läraryrket ses främst som en fråga om studentens förmåga till reflektion, självständigt lärande och tänkande och ett kritiskt och prövande förhållningssätt till yrket och arbetsuppgifterna” och vidare att ”undervisning i och tillämpning av vetenskapliga metoder för att undersöka och analysera det kommande yrkesfältet integreras i ämnesundervisningen” [...] ”studenten i seminarier och examinationer tränas i reflektion, perspektiviskt tänkande och argumentation” vilket ska leda till en alltmer fördjupad vikt på teori som analysredskap för att förstå yrkesverksamheten.

Ett tredje lärosäte skriver följande om vetenskapligt förhållningssätt och progression som särskilt perspektiv i utbildningen: ”Hög teoretisk kompetens med förankring i forskning och beprövad erfarenhet. Ett vetenskapligt förhållningssätt utvecklas kontinuerligt genom studiernas nära koppling till didaktisk vetenskap och en medveten utveckling av studerandes kritiska förhållningssätt, analysförmåga och förmåga att kommunicera sin kunskap muntligt och skriftligt. Genom egna praktiska och teoretiska kunskaper och färdigheter samt genom att kunna tillgodogöra sig forskningsresultat förbereds den studerande för att kunna bidra till utvecklingen inom yrkesområdet”.

Det är oftast i innehållsavsnitten om självständigt arbete/examensarbete som mer utvecklade skrivningar om forskning och vetenskap återfinns i de utbildningsplaner som alls tar upp frågan om forskningsbaserad. Nedan lyfts några av skrivningarna fram för att belysa hur ett vetenskapligt förhållningssätt ses som en viktig aspekt av läraryrket.

”Studenten ska integrera och tillämpa kunskaper från hela utbildningen och visa att han/hon utvecklat ett vetenskapligt förhållningssätt och förmåga att självständigt söka, värdera och använda vetenskaplig kunskap”

”Ett viktigt mål med arbetet är att ge den studerande goda förutsättningar att utveckla ett vetenskapligt förhållningssätt till skolan som social och pedagogisk miljö, samt ge redskap för fortlöpande uppföljning och analys av den egna verksamheten”.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att mer än hälften av de sjutton undersökta utbildningsplanerna innehåller särskilda skrivningar om vetenskap/forskning förutom avsnitten ur Högskolelag och Högskoleförordning, varav fyra utbildningsplaner som mer ingående beskriver lärarutbildningens koppling till vetenskap/forskning, i synnerhet genom det självständiga arbetets syfte och upplägg, som i förekommande fall beskrivs som en kurs där studenten ska visa att förvärvade kunskaper i utbildningen (genom progression) självständigt kan tillämpas i ett vetenskapligt arbete.

Det är dock avsaknaden av särskilda skrivningar om vetenskap och forskning som är den mest slående iakttagelsen i materialet. Förutom det fåtal som berör det självständiga arbetet, vägleder inte utbildningsplanerna som styrdokument närmare huruvida andra kurser är forskningsbaserade/forskningsanknutna eller inte, mer än i enstaka undantagsfall.

Kursen ”Läroplansteori och didaktik” inom grundläroprogrammet

En av de studerade kurserna inom den utbildningsvetenskapliga kärnan är kursen ”Läroplansteori och allmän didaktik” i kursplaner för grundläroprogrammets F-3- och 4-6-inriktningar vid 17 lärosäten. Enligt det senaste betänkandet om lärarutbildningen (SOU 2008:109) bör följande frågeställningar strukturera detta kursmoment.

- Hur väljs kunskap ut för lärande?
- Hur organiseras kunskap?
- Hur presenteras kunskap för lärande?
- Hur formas medborgarna genom skolan?

Totalt har 27 kursplaner samlats in, där 1/3 av kursplanerna är riktade mot F-3, 1/3 mot 4-6 samt resterande tredjedel mot hela grundskolan (F-6). De kursplaner som är inriktade mot F-3 respektive mot 4-6 uppvisar ofta stora likheter sinsemellan.

Vissa av kursplanerna överensstämmer i stor utsträckning med den innehållsliga avgränsningen med avseende på kärninnehållet i kursen (läroplansteori och didaktik), och även i relation till poängomfattningen 7,5 hp. Flertalet kursplaner omfattar emellertid mellan 10-15 hp och innehåller då också delar av andra områden inom den utbildningsvetenskapliga kärnan. Det är framförallt följande två delområden från den utbildningsvetenskapliga kärnan som återfinns i kurser om läroplansteori och didaktik: området för *skolväsendets historiska perspektiv* och området *utveckling och lärande*. Kurserna benämns därefter, t ex: Lärande; Utveckling och didaktik; Läraren och lärandet; Skolans organisatoriska och historiska bakgrund; Den professionella läraren etc. En iakttagelse är alltså att flera lärosäten väljer att fokusera på läraruppdraget och i den meningen utgå ifrån en helhet i form av historisk utblick vad gäller skola och skolväsende, styrdokument, och de didaktiska frågorna i förhållande till elevens lärande och utveckling.

Området ”Utveckling och lärande” bör enligt utredningen (SOU 2008:109, s 203ff) omfatta vetenskapligt baserade kunskaper om människan som biologisk, social, och kulturell varelse. Modern hjärnforskning, utvecklingspsykologi, kognitiv psykologi, differentialpsykologi, socialpsykologi, sociologi och framförallt pedagogisk psykologi ”som integrerar mycket av kunskaperna från olika specialområdena och i grunden handlar om människans lärande”. Det är således denna vetenskapliga bas som i realiteten till stor del bildar grund för utbildningen också inom området Läroplansteori och allmäntdidaktik som förvisso har en egen vetenskaplig grund att stå på.

Kurserna ”Lärande och utveckling” samt ”Uppföljning” inom Förskolläraryrket

Kurserna i ”Lärande och utveckling” och ”Uppföljning” inom den utbildningsvetenskapliga kärnan undersöks specifikt med avseende på hur de tar form inom förskolläraryrkets kursplaner.

I betänkandet *En hållbar lärarutbildning* (SOU 2008:109, s 240) beskrivs hur barns kognitiva utveckling kommer till uttryck i ett flertal avseenden i barnens liv och som enligt utredaren bör ingå i en genomtänkt pedagogik för förskolan:

- Barns föreställningar om den biologiska verkligheten
- Barns föreställningar om den fysiska verkligheten
- Barns föreställningar om etik
- Barns förhållningssätt till existentiella frågor

Vidare lyfts ett antal utvecklingsdimensioner fram som enligt utredaren också måste få ingående behandling i utbildningen av förskollärare. Sådana utvecklingsdimensioner handlar om förskolebarns estetiska, sociala, emotionella och fysiska utveckling. I avsnittet ”Utveckling och lärande”, som en del av den gemensamma utbildningsvetenskapliga kärnan, beskrivs hur pedagogisk psykologi kan bidra till kunskapsunderlag för lärarutbildningen, bland annat exemplifierat med kognitiv psykologi och motivationspsykologi. Vidare redogörs för huvuddragen i Piagets respektive Vygotskijs inlärningsteorier. Utredningen poängterar att barnets förutsättningar utgör en viktig utgångspunkt för lärande i förskolan, då förskolebarnets betingelser enligt Piagets utvecklingsteori skiljer sig från skolbarnets och således också är ett viktigt skäl till att utredningen förespråkar att det behövs en särskilt inriktad förskolepedagogik.

En annan central utgångspunkt är språket som social verksamhet och betydelse för barnets kognitiva utveckling grundat i Vygotskijs sociokulturella teori om lärande. Språket ger inte bara förutsättning för tänkande utan är ett tänkande i sig. Teoribildningen betonar dialogens betydelse för utveckling av förståelse. Barnet betraktas som en i grunden aktiv, konstruktiv och nyfiken varelse med spontan lust att vilja lära och förstå. Utredningen lyfter särskilt fram betydelsen av kunskaper vad gäller förhållningssätt kring elever med invandrarbakgrund. Problematiserade kunskaper om språkliga problem och kulturella olikheter är därför viktiga för lärare enligt utredningen.

Utifrån ovanstående bakgrund föreslår utredningen om lärarutbildning (SOU 2008:109, s 207) att momentet ”*utveckling och lärande*” struktureras efter följande frågeställningar:

- Hur har olika teorier och modeller om lärande utvecklats?

- Hur har olika teorier och modeller om utveckling utvecklats?
- Hur kan läraren hantera den etniska mångfalden bland eleverna?

Betänkandet inkluderar inte området uppföljning i utredningens strukturförslag, utan föreslår att detta inryms i området ”utvärdering och utvecklingsarbete” (s 222). I gällande examensordning (SFS 2013:1118) är uppföljning dock införlivat i regleringen av den utbildningsvetenskapliga kärnan på så sätt att begreppet kopplas samman med lärande och utveckling: ”uppföljning och analys av lärande och utveckling” (SFS 2013:1118), medan utvärdering och utvecklingsarbete utgör ett separat område.

I analysen har vi sökt efter kursplaner med signalorden ”lärande”, ”utveckling” och ”uppföljning”. Kursernas benämningar uppvisar stora olikheter vilket speglar att kurserna läggs upp på mycket olika sätt. Poängomfånget varierar stort, alltifrån 7,5 hp till 60 hp. Sammanlagt har 22 kursplaner i lärande och utveckling och 17 kursplaner i uppföljning analyserats från totalt 17 lärosäten. Kurserna syftar ofta till att fånga helheter och sammanhang med kopplingar till förutsättningar, lärmiljö och didaktiska samt professionsbetonade avvägningar. Det är således troligt att det studerade området också ingår i andra delar av utbildningen i relation till olika ämnesområden.

Lärosätena har bearbetat betänkandet på olika sätt då man byggt upp förskolläraryrket. Det som utredaren föreslår under avsnittet om den utbildningsvetenskapliga kärnan om teorier och modeller för utveckling och lärande samt hur etnisk mångfald kan hanteras, är vanligt förekommande i de studerade kursplanerna. Det finns dock många varianter på hur dessa kursplaner knyter an till andra delar, vilket också betänkandet påpekar: ”Av vikt är här att kunskaper om förskolan som lek- och läromiljö för alla barn uppmärksammas och diskuteras ur olika perspektiv” (SOU 2008:109, s 241). Området ”lärande och utveckling” kopplas många gånger till barns förutsättningar för lärande och förskollärares förmåga att skapa en stimulerande lärmiljö. Kursplanerna strävar efter att skapa ett helhetstänkande runt den pedagogiska förskolemiljön med fokus på både professionsutövning och vetenskapligt förhållningssätt. I huvuddelen av kursplanerna ingår *leken* som en av de viktigaste komponenterna för lärandet, vilket utredaren också beskriver i betänkandet som ”den dominerande formen för lärande och utveckling” (s.241).

I några kursplaner finns tydliga kopplingar till specialpedagogik och värdegrund just med avseende på alla barns möjligheter till lärande och utveckling. I dessa sammanhang nämns begrepp som ”hinder för lärande”, ”variation”, ”normalitet”, ”genus”, ”mångfald”, ”jämsällhet”, ”inkludering”, och ”jämlighet”. Det finns också många exempel på hur begreppet ”omsorg” och (ibland) ”fostran” knyts till kurser i utveckling och lärande. I detta sammanhang används också termen ”educare” fram som ett väsentligt begrepp i ett par av kursplanerna. Kopplingar till ämnesområden görs på olika sätt. Det finns exempel på kursplaner som lägger särskilt fokus på lärande inom naturvetenskap och teknik, men också på språkutveckling och kommunikation.

Det är tydligt att tolkningen och användningen av begreppet ”uppföljning” varierar i de olika kursplanerna. Innebörden av begreppet definieras inte på ett tydligt sätt. Uppföljning i kursplanernas skrivningar kan innebära att följa barnens lärande och dokumentera detta på olika sätt. *Dokumentation* som metod och verktyg är mycket vanligt förekommande i detta sammanhang, ofta med ett kritiskt och etiskt perspektiv. Begreppet uppföljning förekommer också som en del i ett systematiskt kvalitetsarbete. I det sammanhanget används ofta båda begreppen uppföljning och utvärdering utan att det tydligt framgår vad skillnaden är. I detta sammanhang finns exempel på hur ett annat område inom den utbildningsvetenskapliga kärnan - bedömning – nämns som en del av en uppföljning och/eller ett systematiskt kvalitetsarbete.

Analysen av kurser i ”Lärande, utveckling och uppföljning” inom förskolläraryrket visar på en stor bredd i hur kursinslaget utformas och i vilka sammanhang begreppen hanteras på olika lärosäten. I stort finns dock en enighet kring vilka lärandeteorier som används, hur kursen knyter an till andra innehållsliga kurser som läs- skriv-matematikutveckling och lek och till en utgångspunkt i det enskilda barnets situation. Däremot förekommer en betydligt större oklarhet vad gäller begreppen utvärdering och uppföljning och hur dessa begrepp används inom de aktuella kursinlagen.

Kursplaner i "Språkutveckling" i Förskolläraryrket

I betänkandet "En hållbar lärarutbildning" föreslås att förskolläraryrket utformas som en av fyra inriktningar i grundläroutbildningen. Den dåvarande regeringen följde inte denna rekommendation utan gjorde bedömningen att förskolläraryrket dels skulle vara längre, 210 hp istället för de föreslagna 180 hp, dels utformas som en särskild förskolläraryrketsexamen (Prop. 2009/10:89, s 15). Man betonade att lärarstudenter ska visa mycket god kunskap i läs- och skrivinläring och i grundläggande matematikinläring. Regeringen ansåg att en hög ambitionsnivå inom dessa områden "måste gälla även för den framtida förskolläraryrketutbildningen". Kunskapsområdet språkutveckling ingår i det sk förskolepedagogiska området i examensordningen som omfattar 120 högskolepoäng.

Språkutveckling är ett omfattande område inom utbildningen och beskrivs i betänkandet under rubrikerna "den tidiga kommunikationsutvecklingen", "ordförrådets utveckling", "barnets väg mot skriftspråket", "fonologisk medvetenhet i relation till läs- och skrivinläringen" och "kan insatser i förskolan förebygga senare läs- och skrivproblem?". I studien har totalt 22 kursplaner analyserats vad gäller språkutveckling i förskolan.

I förskolläraryrketsexamen finns två examensmål av relevans för den för studien aktuella kursplanen om språkutveckling (SFS:2013:1118):

- visa fördjupad kunskap om barns kommunikation och språkutveckling, samt
- visa kunskap om grundläggande läs-, skriv- och matematikinläring,

Kursplanerna uppvisar överlag stora likheter mellan lärosätena. Gemensamma inslag i kurserna är moment om barns språkutveckling, kommunikation/interaktion, genomgående med koppling till lärande och utveckling. I kursplanerna återkommer en sammankoppling mellan förutsättningar för lärande, identitetsutveckling, språklig utveckling, kommunikation och lärmiljö. Ofta betonas att barnet ska vara utgångspunkten i en "naturlig" och "vardaglig" miljö och att den ska vara "stimulerande". Estetiska inslag är vanliga i form av dramatik, musik, poesi, sagor, och bild.

Det är vanligt att språkutveckling sätts i relation till andraspråks- och/eller flerspråkighetsutveckling, ibland med koppling till interkulturalitet. Ett annat återkommande inslag i kurserna är ett vidgat textbegrepp/litteracitet, inte sällan med hänvisning till digitala medier. Många kurser är ganska omfattande – mellan 15-30 hp. De behandlar språkutveckling från både didaktiska och professionsbetonade perspektiv, där kritisk reflektion och uppgifter av vetenskaplig natur ingår.

Det går att urskilja olika inriktningar inom de undersökta kursplanerna. En kategori kursplaner utmärks av en starkare betoning på skriftspråksutveckling med symboler, bilder och tecken. Det gäller för ett tiotal av kursplanerna i ett urval om totalt 22 kursplaner.

En andra kategori kursplaner integrerar matematikutveckling med språkutveckling (sju kursplaner). I betänkandet finns ingen sådan föreslagen koppling men i examensmålet integreras "grundläggande läs-, skriv- och matematikinläring". En av dessa integrerade kursplaner kan särskilt lyftas fram som ett exempel på ett sätt att systematiskt koppla svenska respektive matematik till estetiska dimensioner (bild, musik, drama, dans) där ett av de inledande målen är att "förklara hur estetiska uttryck kan användas [...] för att utveckla samspelet mellan svenska och matematik". I två påföljande delkurser utvecklas kopplingen till svenska respektive matematik för att i den sista delkursen handla om ett tematiskt och ämnesövergripande arbete med särskild koppling till estetiska lärprocesser. Oftast behandlas dock kunskapsområdena svenska och matematik var för sig i kursplanerna i olika delkurser.

En tredje, mindre kategori, utgörs av kopplingen till specialpedagogiska frågor och till hinder för språkutveckling. Skrivningar inom området har enbart identifierats i fyra kursplaner där innehållet handlar om "försenad och avvikande utveckling" och "hinder för språkutveckling".

Nationell och internationell forskning om lärarutbildning

Hur karakteriseras forskning i nationell och internationell forskning om lärarutbildning?

De flesta yrken med akademisk utbildning kräver en fortsatt nära kontakt med nya forskningsrön och ett yrkes behov av kontakt med forskningen såväl under utbildningen som i själva utövandet av yrket bidrar både till ett yrkes status och till att skapa en professionell identitet (Högskoleverket 2006). Liknande dimensioner har framhållits i internationella studier. Ett exempel i detta sammanhang är Toom et al (2010) som menar att målet för en forskningsbaserad utbildning är att utbilda didaktiskt kunniga, reflekterande och undersökningsinriktade lärare. Syftet är alltså inte att göra lärare till forskare utan att lärarstudenterna ska ges möjligheter att utveckla ett undersökande förhållningssätt inför sitt kommande yrkesliv. Läraryrket kräver en förmåga att observera, analysera och utveckla det egna arbetet. Det betyder att läraren måste besitta en förmåga att skapa tillräcklig distans till sitt vardagsarbete för att kunna konceptualisera och reflektera över den egna praktiken på ett sätt som också sätter den i förbindelse med mer övergripande diskurser om utbildning och undervisning. Läraryrket inbegriper ett ständigt beslutsfattande i pedagogiska frågor och för att dessa pedagogiska val ska uppfattas som rationella, välgrundade, transparenta och möjliga att kommunicera behöver de baseras på goda och relevanta argument med grund i forskning.

Utifrån ovanstående resonemang kan i huvudsak fyra olika dimensioner relaterade till forskningsbaserad utbildning urskiljas: i) forskning som process och förhållningssätt; ii) forskning som relation och miljö; iii) forskning som viktig markör för den professionella identiteten samt iv) forskning som innehåll. Dessa dimensioner försöker denna studie delvis fånga upp med hjälp av den enkätstudie och de intervjuer som redovisas nedan. I detta avsnitt koncentreras undersökningen av forskningsbaserad utbildning till innehållsdimensionen och i viss mån till process och förhållningssätt, dvs. i vilken utsträckning utbildningen öppnar upp för kritisk granskning och vetenskapligt grundad argumentation för studenterna. Utgångspunkten är en förståelse av forskningsbaserad lärarutbildning som en utbildning där undervisningen om kunskap om elevers lärande, kunskap om läroplanens mål och innehåll samt kunskap om att undervisa grundas på aktuell forskning. För att lärarutbildningen ska kunna anses vara forskningsbaserad krävs dessutom att de studerande kontinuerligt och återkommande under sin utbildning erbjuds möjligheter att föra öppna och kritiska samtal där olika argument och överväganden kan leda till omprövning av tidigare ställningstaganden och nya insikter. Utbildningen ska alltså ge förutsättningar för en process där den studerande utvecklar ett vetenskapligt förhållningssätt. Vidare ska de studerande kunna utsätta den vetenskapliga basen för konstruktiv reflektion i relation till de erfarenheter och insikter som de studerande får under verksamhetsförlagd utbildning.

Olika förskjutningar och betoningar över tid i forskning om lärarutbildning

Forskningsfältet med relevans för forskningsbaserad utbildning är komplext och mångfacetterat och studien gör inga anspråk på att i detta sammanhang redovisa en komplett översikt över all forskning. I stället redogörs för ett antal perspektiv och inriktningar i såväl nationell som internationell lärarutbildningsforskning utifrån kriterier som aktualitet och dominerande perspektiv. Mot bakgrund av en sådan genomgång görs därefter en översiktsanalys av innehållet i styrdokumentet, dvs. vilken typ av forskning som i första hand kan identifieras i materialet och som används för undervisning och examination inom valda områden i den utbildningsvetenskapliga kärnan.

Med utgångspunkt i amerikansk forskning om lärarutbildning går det att urskilja fyra övergripande perioder för hur forskningen förhållit sig till och problematiserat lärarutbildningen från 1920-talet fram till vår tid (Cochran-Smith & Fries 2008). I en första våg, från ungefär 1920 till 1950-talet, sågs lärarutbildningens ”problem” som relaterat till lärarutbildningens innehåll. Läraryrkets professionalisering var en viktig utgångspunkt och skickliga lärares egenskaper och färdigheter skulle ligga till grund för lärarutbildningarnas läroplaner. Inom denna typ av forskning användes enkäter, intervjuer och observationer för att identifiera nyckelkompetenser hos effektiva och framgångsrika lärare för att därefter undersöka om dessa kompetenser ingick i vad som lärdes ut i inom lärarutbildningarna. Senare tillkom stora statistiska undersökningar som redovisade demografiska data om lärarkåren, data om lärares utbildning, data över vad som ingick i olika former av lärarexamen etc.

Från omkring 1950 griper en ny period in där lärarutbildningen ses som ett utbildningsproblem. Lärarutbildningen kritiserades och det framfördes krav på evidensbaserad, mer instrumentalism och ett process-produkt-tänkande för att skola effektiva lärare. Det underliggande antagandet var att lärarutbildning kunde betraktas som en teknisk verksamhet som handlade om att överföra vissa färdigheter. Lärarutbildning och lärares beteende ansågs höra samman på ett linjärt sätt så att om bara lärarstudenterna fick lära sig vissa beteenden och färdigheter så skulle dessa också komma eleverna i skolorna till godo när lärarstudenterna kom ut i arbetslivet. Under denna period dominerades forskningen av olika experimentella undersökningsmetoder där man försökte att behärska de olika variablerna genom att undersökningarna genomfördes under strängt kontrollerade former i avgränsade miljöer. Ett tydligt sådant inslag var till exempel ”microteaching”, det vill säga korta inspelade undervisningsmoment där lärare prövar en viss undervisningsmetod i ett noggrant planerat undervisningsupplägg i möte med en mindre grupp elever. Lärares agerande i den arrangerade undervisningssituationen kunde sedan göras till föremål för omedelbar utvärdering genom att det inspelade materialet kommenterades av handledare, kolleger eller lärarstudenter. Från denna positivt inriktade period där experimentell psykologi och behavioristiskt inriktad forskning står i förgrunden sker ett avgörande skifte under 1970-talet och framåt, då en mer sociologiskt inriktad forskning, påverkad av kognitionsforskning, antropologisk forskning och olika former av tolkande forskningsinriktningar kom att dominera det rådande forskningsparadigmet. Det ”lärarteknologiska” synsättet fick ge vika för synen på lärarutbildning som ett lärandeproblem. Det ställdes nya frågor med inriktning på kunskapens och lärandets komplexitet, sociala relationer och samarbeten i klassrumsmiljöer och lärares samarbeten med kolleger. Oftast undersöktes dessa frågeställningar med hjälp av flervetenskapliga metoder.

Från början av 1980-talet kom lärarutbildningens problem att definieras i termer av att lära lärarstudenter att undervisa. Tyngdpunkten kom att läggas på det situerade lärandet, kognitiva processer och lärarstudenters lärande, attityder och förutsättningar i utbildningen samt utveckling av reflekterande praktiker. Det sker således ett skifte från lärares beteende till lärares uppfattning om undervisning, lärande och värden. Inom forskningen studeras hur lärarstudenters övertygelser och uppfattningar förändras under deras tid i lärarutbildningen. Andra forskningsfrågor under denna period berör vilka kunskapskällor som blir särskilt viktiga för lärares förmåga att bedriva god undervisning och hur lärare ska kunna ta till sig dessa kunskaper på bästa sätt. Vidare intresserade sig forskningen för hur de studerande inom lärarutbildningen upplevde sina erfarenheter från olika lärarutbildningskurser och sin verksamhetsförlagda utbildning.

I den period där vi för närvarande befinner oss definieras lärarutbildningen som ett policyproblem. Forskningens fokus ligger på lärarutbildningens resultat. Sedan mitten av 1990-talet finns en stark tro på att elevers måluppfyllelse är kopplad till lärarutbildningens kvalitet och att reformer och inspektioner är styrmedel för förbättrade skolresultat. Genom förändringar i policy kan politiker och andra policyintressenter påverka lärarkårens kompetens genom att göra förändringar i till exempel intagningsprov, i krav på ämneskunskaper och i andra inträdeskrav. Tanken är att ju skickligare och mer talangfulla lärare som kommer in på lärarutbildningarna ju bättre resultat kommer eleverna att nå i skolan när de undervisas av denna högt meriterade yrkeskår. Det underliggande antagandet är att det ska gå att få fram empirisk evidens för vissa samband mellan specifika inslag i lärarutbildningen och önskvärda resultat hos skolans elever och att denna evidens ska ligga till grund för politiska och policymässiga överväganden som gäller lärarutbildningen (Cochran-Smith & Fries 2008).

I mitten av 1990-talet genomförde Karl-Georg Ahlström och Daniel Kallós (1996) en kartläggning och analys av svensk lärarutbildningsforskning. Studien inrymmer forskning sedan 1980-talets början – med fokus på grundskollärarutbildning – och förankras i ett internationellt sammanhang. Ahlström och Kallós understryker att det är viktigt att särskilja mellan forskning *för* respektive forskning *om* lärarutbildning. Vidare behöver olika antaganden, traditioner och teorier som ligger till grund för forskningen identifieras och problematiseras. I sin genomgång konstaterar de att forskning *om* lärarutbildning är den dominerande formen i lärarutbildningsforskningen för den tidsperiod som de studerar. De urskiljer sex huvudområden inom forskningen: i) historiskt orienterade studier – läroplansteoretiskt, läraryrkets professionalisering, olika lärarkategorier och utbildningsformer, genus, särskild undervisning; ii) rekrytering till lärarutbildningen – utbildningsval utifrån könsskillnader, elevers socialisation i skolan som grund för yrkesval, mm; iii) fortbildning och kompetensutveckling av lärare – ett ”svalt” intresse från forskningen där ett par områden som

nämns är skillnader mellan statliga intentioner för kompetensutveckling och lärares uppfattningar i lokalt skolutvecklingsarbete samt lärares strategier i utvecklingsarbete; iv) den verksamhetsförlagda delens och praktikens betydelse i utbildningen – lärarstudenters behov av en ”praktisk teori” för yrket, handledning av studenter, studenters erfarenheter av lärarutbildningen. Enligt Ahlström och Kallós (1996) ifrågasätts sällan uppfattningar och föreställningar om läraryrket av lärarutbildare; v) huvudsakliga innehållsområden i de universitetsbaserade delarna av utbildningen – olika föreställningar, ideologiska grundvalar och kunskapstraditioner i synen på vad lärarutbildningen bör innehålla, paradigmskiften inom lärarutbildningen, teorins betydelse för att förstå praktiken; samt, slutligen vi) resultat och effekter av utbildningen – den svagast underbyggda forskningsinriktningen i Sverige, där endast enstaka exempel på forskning har försökt koppla samman hur studenternas utbildning har betydelse för hur de senare undervisar som verksamma lärare (Ahlström och Kallós 1996).

Ett annat sätt att närma sig lärarutbildningsforskningen i allmänhet och forskardiskussionen i synnerhet finns i Owe Lindbergs (2003) analys av svenska avhandlingar om lärarutbildning under senare hälften av 1900-talet. Lindberg griper över en omfattande tidsperiod och gör en uppdelning i två perioder där skiljelinjen mellan perioden 1953-1990 och perioden 1990-2003 utgörs av en markant uppgång i antalet publicerade avhandlingar rörande lärarutbildning under den senare av perioderna. I fokus står ”forskningssamtalet”. Enligt Lindberg har lärarutbildningsforskningen generellt sett en mycket svag intern bas och under första perioden går det inte att tala om ett sammanhållet fält. Det finns förvisso mer referenser och kopplingar mellan de avhandlingar som skrivs under den senare perioden men de är få. De refererar till varandra internt i någon mån. Lindberg pekar på att endast en tredjedel av de avhandlingar han granskar rör sig inom ett gemensamt fält och att huvuddelen handlar om olika föreställningar och uppfattningar hos lärarstudenter rörande utbildningen (2003).

I sin avhandling *Lärarutbildning i skolans tjänst? En policyanalys av statliga argument för förändring* gör Stina Hallsén (2013) en analys och översikt av svensk lärarutbildningsforskning för att ringa i sin egen studie. Hon särskiljer på forskning *för* respektive *om* lärarutbildning. Hallséns genomgång grundar sig således till stor del på Ahlströms och Kallós distinktion där hon samtidigt inskräper den normativa och föreskrivande karaktären (*för*) respektive den mer deskriptiva och analytiska (*om*). Hon identifierar fyra teman i forskningen utifrån problemformulering och metodval: i) lärarutbildningens relation till läraryrket och lärarstudenters uppfattningar om sin utbildning; ii) lärarutbildningens innehåll; iii) styrning och reformer av lärarutbildningen; iv) lärarutbildningens historia. En intressant iakttagelse som Hallsén lyfter fram är att det skett en förskjutning av fokus inom lärarutbildningsforskningen sedan 1990-talets slut. Medan forskningen tidigare koncentrerades runt forskning *om* lärarutbildning, dvs. makroanalyser av policy, styrning och organisering av lärarutbildningen, är den dominerande trenden under senare tid forskning *för* lärarutbildningen med fokus på studenters uppfattningar om sin utbildning och dess relevans och meningsfullhet för deras framtida yrkesutövning (2013).

I en kunskapsöversikt om lärarutbildning som bygger på forskning under åren 2000 – 2012 visar Cochran-Smith et al. (2014) på tre övergripande forskningsprogram gällande lärarutbildning i USA under 2000-talet. Programmet ”lärarutbildning ur ett perspektiv av accountability, effektivitet och policies” ställer frågor om alternativa vägar in i lärarutbildningen och vilka effekter som olika inslag i lärarutbildningen har för lärarstudenters lärande och för skolelevens resultat. Andra frågor inom detta program handlar om lärarstudenters förhållningssätt till det ansvarsutkrävande (accountability) som följer med lärarprofessionen. Lärarutbildningen undersöks också som en del av mer övergripande policydiskurser på nationell och internationell nivå.

Ett andra forskningsprogram som Cochran-Smith et al. (2014) identifierar är ”lärarutbildning för kunskapssamhället”. Inom detta program läggs betoningen på hur lärare ska förberedas för att undervisa i naturvetenskapliga ämnen och att utveckla en mångkulturell naturvetenskaplig undervisning. Vidare intresserar sig forskare inom denna forskningsinriktning för att knyta lärarstudenters egna erfarenheter av lärande närmare ett konstruktivistiskt undervisningssätt och en konstruktivistisk kunskapssyn som de förväntas tillämpa i sin egen undervisning i skolan. Ett annat tema utgörs av den digitala teknologi som förknippas med ett kunskapssamhälle och som därför bör ge avtryck i lärarstudenters utbildning och i förlängningen i deras eget sätt att undervisa. Slutligen finns en omfattande forskning kring hur undervisningen inom lärarutbildningen kan

utvecklas och förbättras och hur relationen mellan den utbildning som sker genom verksamhetsförlagd utbildning och den utbildning som sker vid lärarutbildningsinstitutionerna kan integreras på ett bättre sätt.

Det tredje forskningsprogrammet i denna senaste forskningsöversikt över forskning om lärarutbildning avser ”lärarutbildning i relation till frågor om mångfald och rättvisa”. Inom denna forskningsinriktning undersöks vilka strategier som används såväl i akademiska som i verksamhetsförlagda kurser inom lärarutbildningen för att förbereda lärarstudenterna för att undervisa i klassrum präglade av mångfald. Vidare finns en bred forskning som anlägger ett mångfaldsperspektiv på lärarkåren och på hur lärarstudenter med olika etnisk bakgrund ska stimuleras att rekryteras till lärarutbildningarna, i syfte att lärarkårens sammansättning ska utgöra en spegling av det samhälle de ska undervisa i. Det finns också forskning som mer direkt riktar sitt intresse mot de lärare som undervisar på lärarutbildningarna och undersöker erfarenheter av att förebreda lärarstudenterna för att undervisa i mångkulturella miljöer (Cochran-Smith et al. 2014).

Utifrån ovanstående tre program pekar Cochran-Smith et al. (2014) på tre huvudsakliga ”trender” och huvudlinjer inom forskningen som måste ses utifrån den större historiska och sociala kontext de ingår i:

Ett stort fokus på lärarens och undervisningens kvalitet, mätbarhet och ansvarsutkrävande (accountability), effektivitet och policy. Inom denna typ av forskning ligger intresset främst på resultat där frågor om lärarutbildningens organisering och innehåll kopplas samman med lärarkvalitet, måluppfyllelse och elevprestationer. Här finns en stark koppling till humankapitalteori och framväxten av ett neoliberalt paradigm inom global utbildningspolicy (policy/political ”truth”)

Med uppkomsten av ett kunskapssamhälle har uppfattningarna om hur människor lär sig och vad de behöver veta i en kunskapsekonomi blivit centrala. Lärandeteorier som kognitiv teori och sociokulturell teori samt begrepp som livslångt lärande, aktionslärande och reflekterande praktiker har fått en framskjuten plats inom lärarutbildningen. Tyngdpunkten ligger på att studenterna ska ”lära för att lära” och utveckla omdömesgillhet och handlingskraft baserat på pedagogiska överväganden (intellectual ”truth”)

Globalisering och migrationsströmmar medför omfattande demografiska förändringar och nya geopolitiska strukturer. Samhällen präglas av en allt större mångfald vilket innebär att lärarstudenterna måste lära sig att undervisa elevgrupper med olika etnisk och social bakgrund samt skiftande behov. Inom forskningen förekommer exempelvis begreppsbyggnad rörande undervisning av elever med flerspråkig bakgrund, elever med särskilda behov och inkludering. Till detta kommer ett ökat fokus på bristande likvärdighet och ökande ojämlikhet mellan skolor (demographic trends)

Såväl internationella som svenska forskningsöversikter bekräftar en och samma utvecklingstendens i dagens lärarutbildningsforskning, nämligen att en tyngdpunktsförskjutning har skett i riktning mot ett innehåll som på ett mer uppenbart sätt fokuserar på kunskaper och förmågor hos lärarstudenterna för planering, organisering och genomförande av undervisning för elevernas lärande. Det faktum att forskning *för* lärarutbildning har en framskjuten plats, inte minst hos Cochran-Smith & Fries (2008), antyder att rådande forskningsfokus rör sig mot en mer tillämpningsorienterad forskning som utgår från klassrumsnivån, samspelet mellan lärare och elev och lärandemiljön. Undervisning, bedömning, återkoppling, ledarskap i klassrummet och kunskapsmål som huvudsakliga delar av lärarens praktik pekar tydligt i riktning mot en sådan utveckling. Sammantaget utgör dessa iakttagelser en viktig utgångspunkt när det gäller att identifiera vilken typ av forskningsinriktningar och perspektiv som ligger till grund för lärarutbildningen vid ett urval av svenska lärosäten.

Lärarutbildningarnas forskningsbaserings enligt dess kursplaner

Vad går att utläsa om lärarutbildningarnas forskningsbaserings genom dokumentation i kursplaner?

I detta avsnitt redovisas resultat från delstudien om forskningsbaserings i kurslitteraturen i några av lärarutbildningens kurser där vi redogör för de innehållsområden, forskningsperspektiv, forskningsanspråk och genrer som vi kunnat identifiera i det empiriska materialet. Materialet består av styrdokument i form av närmare 130 litteraturlistor från de 17 lärosäten som ingår i studien. De kurser och lärarutbildningsprogram som studerats är följande:

- förskolläraprogrammet: Utveckling och lärande; Språkutveckling
- grundlärarprogrammet F-3: Läroplansteori och didaktik

- grundlärarprogrammet 4-6: Läroplansteori och didaktik; Bedömning och betygssättning
- ämneslärarprogrammet för gymnasieskolan: Bedömning och betyg; Inledande ämneskurser i svenska och historia

Redovisningen av resultaten kommer att ske enligt ovanstående ordning. Inledningsvis kommer emellertid övergripande intryck av *litteraturens karaktär i materialet som helhet* att beskrivas, dvs. vilka typer av publikationer som är mest frekventa. Syftet med denna genomgång är att ge en övergripande bild av materialet samt skapa förutsättningar för en problematiserande diskussion om vilken betydelse detta kan ha för forskningsbaserad utbildning.

Översiktsanalysen av forskningsinriktning och forskningsanspråk grundar sig på det teoretiska ramverket i form av Cochran-Smiths (2014) perspektiv på forskning som social praktik utifrån följande områden: Forskningsdesign, teoretiskt ramverk och evidens; Konstruktion av forskningsproblemet; Forskarens positionering, studiens tänkta syfte; samt Underliggande antaganden och argumentens logik. Här genomförs en induktiv och tematisk kategorisering av materialet där exempel lyfts fram löpande i texten. Principen för denna sammanställning i kategorier har varit att identifiera olika slags ”kluster” av forskning.

I den följande framställningen kommer det att ges exempel på frekvent förekommande litteratur. Sådana texter som återfinns i flera lärosätens litteraturlistor betecknas i studien som ”standardverk”. Till den kategorin räknas litteratur som återfinns på litteraturlistorna på minst en tredjedel av det totala antalet lärosäten. Det ges även exempel på litteratur som förekommer i mindre utsträckning (2-3 lärosäten) men som ändå utgör en del av dominerande forskningsinriktningar och forskningsanspråk. I ytterligare några fall ges också exempel på texter som representerar en mera sällan förekommande typ av forskningsinriktning eller forskningsanspråk i det sammanhang som lärarutbildningen utgör.

Avslutningsvis redovisas vilka forskningsgenrer som förefaller vara mest respektive minst representerade inom de olika övergripande kategorierna som identifieras i empirin. För genrebestämning utgår studien från fyra olika genrer som identifierats av Borko et al. (2008) inom forskning om lärarutbildning: effektforskning; tolkande forskning; praktknära forskning och designforskning.

Huvudsakliga publikationstyper

Det första intrycket vid genomgång av underlaget för denna studie är den mångfald av typer av publikationer som förekommer. Det handlar inte enbart om att litteraturen utgår från forskningsperspektiv från flera fält och inriktningar utan också om att det finns texter som är myndighetsmaterial, metodböcker, handböcker och olika typer av stödmaterial. Det som utgörs av stödmaterial är oftast Skolverkets allmänna råd samt andra typer av publikationer från Skolverket eller den tidigare Myndigheten för skolutveckling. Inte sällan handlar denna typ av litteratur från skolmyndigheter om mer generella kunskapsöversikter inom ett för kursen aktuellt område.

Variationsrikedomen avseende både publikationstyper och innehållsområden i litteraturen är inte särskilt förvånande utan ligger i linje med de tidigare iakttagelser som redovisats om hur kursinnehåll tar form och speglar det faktum att lärosätena i hög grad skapar kombinationer av innehållsområden i den utbildningsvetenskapliga kärnan. Det bör i detta sammanhang också understrykas att ett antal lärosäten också har valt att integrera områden från den utbildningsvetenskapliga kärnan i sina ämneskurser för gymnasieskolan.

Samtidigt som det finns en stor variation så är den övervägande delen av materialet av sådan karaktär som kan klassificeras som läromedel och översikter. Vid sidan av myndighetsmaterial och metodböcker dominerar således monografier och framför allt antologier, dvs. litteratur med bidrag från flera författare. Det är därmed inte ovanligt att de griper över flera olika aspekter av ett ämnesområde. Dessa böcker är generellt sett författade av forskare med koppling till det aktuella området och har bearbetats för att i något enklare språkdräkt än vad som vanligen förekommer inom forskarsamhället kunna presentera forskning. Även om flertalet av texter av lärobokskaraktär kännetecknas av ett facklitterärt språk så finns det i genremässigt hänseende skillnader jämfört med vetenskapliga texter som avhandlingar och artiklar. Tänkta mottagare som anges till läroböcker och handböcker är lärarstudenter och i förekommande fall verksamma lärare och lärarutbildare. I några fall ses vårdnadshavare och föräldrar samt övriga intresserade som mottagare.

Kunskapsöversikter och sammanställningar är vanligt förekommande där det kan handla om att forskare transformerat sina egna och/eller andras forskningsresultat. En central och uppenbar aspekt är att det förekommer ett flertal publikationer som kan beskrivas som ”standardverk”, dvs. litteratur som återfinns i litteraturlistor från många olika lärosäten. Det är i detta avseende värt att notera att samma böcker kan återkomma inom flera av de tematiska kategorier vi identifierar i litteraturen eftersom de griper över flera områden.

Bland monografierna förekommer en del avhandlingar som presenterar aktuell forskning och bidrar till kunskapsproduktionen inom ett visst fält, men det är påfallande hur lite forskningsartiklar som finns i litteraturlistorna. Förvisso rymmer en del av listorna formuleringar om att andra typer av litteratur – och däribland nämns artiklar – kan tillkomma, men det framgår inte vilka och därmed inte heller dess tänkbara relevans för innehållsområdet. Därutöver utgör inte sidomfånget någon större del av det totala antalet sidor i kursen. I en diskussion om forskningslitteratur som ett av kriterierna för att kunna tala om lärarutbildningen som forskningsbaserad är förekomsten av vetenskapliga artiklar en viktig aspekt. Vetenskapliga tidskrifter utgör centrala arenor för kommunikerbarhet rörande nya forskningsresultat i forskarsamhället. Forskningsartiklar angör till och är ett direkt uttryck för pågående och aktuell argumentation/diskussion inom ett forskningsfält. Vidare har de granskats av andra forskare enligt ett vedertaget reviewförfarande före publicering. Översikter och läroböcker kan mycket väl vara baserade på forskning men när det gäller mer djupgående studium och kritisk granskning är möjligheterna för studenterna begränsade med anledning av den generella karaktär och översiktliga formuleringar som kännetecknar läromedel.

Utifrån en genomgång av olika publikationstyper i litteraturlistorna kan det slås fast att ungefär en av tio titlar utgörs av artiklar från vetenskapliga tidskrifter. En viktig iakttagelse är att det förekommer skillnader mellan lärosätena. Detta är i sig en alltför omfattande fråga att hantera inom ramen för vår studie, men vi kan konstatera att ett par av lärosäten skiljer sig från de övriga eftersom de mer konsekvent har vetenskapliga artiklar med på sina litteraturlistor. Även skillnader mellan olika lärarutbildningsprogram framträder och dessa kan också endast sägas något kort om. Kurserna inom ämneslärarprogrammet för gymnasieskolan har exempelvis en något högre andel vetenskapliga artiklar än övriga program. Det är också inom detta program som det förekommer fler artiklar från internationella vetenskapliga tidskrifter. En annan generell iakttagelse är att kursplanerna rörande läroplansteori och didaktik har en större andel vetenskapliga artiklar än kursplaner som rör bedömning och betygssättning.

Forskningsperspektiv och teman i kurslitteraturen

Kursen Utveckling och lärande (Förskolläraryrket)

I det följande kommer tematiska kategorier och forskningsperspektiv i litteraturen inom kursen Utveckling och lärande inom den utbildningsvetenskapliga kärnan för förskolläraryrket att analyseras. Översikter och litteratur av läromedelskaraktär är mest frekvent men en generell iakttagelse när det gäller litteraturen inom Utveckling och lärande är att det inte lika uppenbart går att tala om ”standardverk” på motsvarande sätt som i de kurser som analyserats inom de utbildningsvetenskapliga områdena Läroplansteori och didaktik samt Bedömning och betygssättning (se nedan). Undantaget utgörs i detta avseende av *Lärande, skola, bildning: grundbok för lärare* av Lundgren, Säljö och Liberg som förekommer på sju lärosätens litteraturlistor. I övrigt är det en större spridning av titlar. Däremot så finns det vissa forskare som har en framskjuten plats som författare. Framförallt utkristalliserar sig skiljelinjer mellan olika forskningsinriktningar kopplade till dessa forskare inom ramen för följande överlappande tematiska kategorier som kan identifieras i materialet:

- Barns lek, utveckling och lärande i förskolan
- Barn i behov av stöd samt specialpedagogik
- Dokumentation och metodfrågor

Den utan tvekan mest framträdande tematiska kategorin *barns lek, utveckling och lärande i förskolan* inrymmer litteratur som ger flera olika perspektiv på lärande och utveckling, pedagogers synsätt på barn och på sin

praktik. Inom denna kategori visar sig samtidigt två skilda forskningsinriktningar utifrån problematisering och syfte, positionering i forskningsfältet, argumentationslogik samt teoretiska och metodologiska utgångspunkter. Den ena forskningsinriktningen utgår från poststrukturalistisk teoribildning och normkritisk diskursteori, meningsskapande och dekonstruktion. En företrädare för detta forskningsperspektiv är Hillevi Lenz Taguchi som tillsammans med Ann Åberg skrivit boken *Lyssnandets pedagogik – etik och demokrati i pedagogiskt arbete* (2005). Boken återfinns på sex lärosätens litteraturlistor och rymmer redogörelser för och exempel på hur pedagoger kan utveckla den pedagogiska praktiken på sin förskola. I centrum står etisk medvetenhet och ett demokratiskt arbetssätt inspirerat av Reggio Emilia-pedagogiken. Lenz Taguchi pekar på hur olika diskurser, antaganden och teorier om barns lärande formar pedagogens förväntningar och bilder av barnen samt praktiken. En huvudpöäng är att olika underliggande antaganden om barnen har etiska och demokratiska konsekvenser och föranleder att förskolpedagogerna aktivt måste arbeta med sina föreställningar och normer om barns lärande och utveckling i förskolan. Grunden för detta ligger i ett ”lyssnandets pedagogik”, en förhandlingspedagogik, där pedagogisk dokumentation kan synliggöra de diskurser och handlingspraktiker som inte bara betingar pedagogens bild av barnet utan också barnens bild av sig själva (2005). Andra exempel på litteratur utifrån detta forskningsperspektiv – som dock inte är lika ofta förekommande – är Lenz Taguchi tillsammans med Linnéa Boden och Kajsa Ohrlander *En rosa pedagogik – jämställdhetspedagogiska utmaningar* (2011).

Den andra inriktningen som dominerar inom kategorin *barns lek, utveckling och lärande i förskolan* utgår från fenomenografisk teoribildning och variationsteori med rötter i ett socialkonstruktivistiskt perspektiv. Här finns inga dominerande titlar utan flera olika titlar av samma författare. Företrädare för denna inriktning är Ingrid Pramling Samuelsson och Eva Johansson. Fokus ligger på barnperspektivet och ”utvecklingspedagogik”, dvs. barns förmåga att utveckla färdigheter, värderingar och meningar i tillvaron. Det handlar om hur barnet upplever, uppfattar och interagerar med sin omvärld och hur barnet kan urskilja olika aspekter av ett fenomen. Lek och lärande har en tydlig relation och berikar ömsesidigt varandra i barns meningskapande. Pramling Samuelsson presenterar och redogör för sitt utvecklingspedagogiska perspektiv i *Barnperspektiv och barnens perspektiv i teori och praktik* tillsammans med Dion Sommer och Karsten Hundeide (2011). I antologin *Förskolan – barns första skola!* (2003) är Ingrid Pramling Samuelsson och Eva Johansson redaktörer och understryker vikten av att ta barnets perspektiv och att se lärandets relationella och interaktionistiska grunder. Idén om samspelet och kommunikationen innebär ett ifrågasättande av traditionell utvecklingspsykologi. Det relationella perspektivet är också centralt i Eva Johanssons kunskapsöversikt *Möten för lärande. Pedagogisk verksamhet för de yngsta barnen i förskolan* (2011). I två litteraturlistor förekommer en vetenskaplig artikel av Johansson & Pramling Samuelsson: ”Omsorg – en central aspekt av förskolepedagogiken. Exemplet måltiden” (2001).

Det går att urskilja ytterligare forskningsinriktningar inom kategorin *barns lek, utveckling och lärande i förskolan* men dessa är inte lika framträdande. De förhåller sig emellertid och angör i olika grad till de två tidigare forskningsinriktningar som beskrivits. Ett exempel är det mer utvecklingspsykologiskt orienterade perspektivet som i litteraturen företräds av bl.a. den danske forskaren Dion Sommer i boken *Barndomspsykologi. Utveckling i en förändrad värld*. Sommer utgår från barnperspektivet och nyare empirisk forskning som starkt ifrågasätter tidigare föreställningar om barn- och familjepsykologiska teorier. Han ligger nära det utvecklingspedagogiska perspektiv som företräds av Pramling Samuelsson där barnets kontextuella förhållanden och livsvärld är centralt. Utöver utvecklingspsykologiska teorier med en tydlig koppling till socialkonstruktivism och Piagets lärandeteori förekommer litteratur som lyfter fram sociokulturell teori med Vygotskijs kulturella utvecklings- och lärandeteori, aktivitetslärande, mediering och minne som grund (Sandra Smidt *Vygotskij och de små och yngre barnens lärande*).

Den andra tematiska kategorin som identifierats är *barn i behov av stöd samt specialpedagogik*. Här finns således en direkt koppling till specialpedagogik. Ett exempel på litteratur med en tydlig botten i poststrukturalistisk (Foucault), normkritisk teori och diskursteori är Kristian Lutz *Specialpedagogiska aspekter på förskola och skola. Möte med det som inte anses lagom*. Boken tar en tydligt kritisk utgångspunkt mot tidigare utvecklingspsykologisk forskning och föreställningen om normalitet. Lutz normkritiska perspektiv kan jämföras med det mer traditionella synsätt på barn i behov av stöd och specialpedagogik som förs fram i antologin *Med sikte på förskolan – barn i behov av stöd*, Anette Sandberg (red; 2013). Antologin utgår från ett

systemteoretiskt perspektiv på specialpedagogik med fokus på kartläggning, tidig intervention och olika former av kompensatoriska åtgärder för att stödja barns utveckling och lärande. Som framgår av titeln är förskolan i fokus och de författarbidrag som finns handlar om pedagogiskt stöd och metoder, utvecklingsstörning och rörelsehinder, föräldrarnas roll, språkutveckling och flerspråkighet samt modeller för intervention. Boken är således tydligt kopplad till tillämpning i förskolans pedagogiska praktik.

En tredje tematisk kategori som kan identifieras i materialet är *Dokumentation och metodfrågor*. En intressant aspekt är att också dessa böcker är så tydligt kopplade till de två huvudsakliga forskningsinriktningar som identifierats i litteraturen. Hillevi Lenz Taguchis (2013) *Varför pedagogisk dokumentation?* bygger dels på hennes egna erfarenheter, dels på forskning som koncentrerar sig runt pedagogisk dokumentation. Lenz Taguchi tar sin utgångspunkt i Reggio Emiliapedagogiken och erbjuder ett perspektiv på, och verktyg för, kontinuerligt förändringsarbete i praktiken. Ett viktigt inslag är att synliggöra den egna praktiken och dess strukturer i termer av makt, delaktighet och inflytande i arbetet med barn, kunskap och lärande. Lenz Taguchi kontrasterar ett konstruktionistiskt perspektiv mot ett konstruktivistiskt förhållningssätt där hon argumenterar för att socialkonstruktivismen innebär större möjligheter för ett ifrågasättande av kollektiva föreställningar och rådande maktstrukturer i pedagogers handlande. Pedagogisk dokumentation är i detta avseende ett viktigt verktyg. Hon ger löpande exempel på observationer och pedagogisk dokumentation i boken samt pedagogens roll som medforskare. Ett exempel på metodbok för fenomenografisk och variationsteoretisk forskning är Elisabeth Doverbergs och Ingrid Pramling Samuelssons *Att förstå barns tankar. Metodik för barnintervjuer*. Boken redogör för hur pedagogen metodiskt kan gå tillväga för att bättre förstå barnens tankevärld, fenomen, upplevelser, uppfattningar och olika aspekter av barns lärande. Grunden är en intervjumetodik utvecklad inom kognitionsforskning, med rötter i Jean Piagets arbete. Därefter följer exempel på hur den som intervjuar ska tänka i samband med planering, organisering och genomförande av intervjun samt vad man kan förvänta sig. Även andra typer av dokumentationsformer beskrivs. Sammanfattningsvis är boken av handbokscharaktär och likt *Varför pedagogisk dokumentation?* syftar boken till att utgöra ett stöd för pedagogers planering och utvärdering av den egna verksamheten samt för samtal med föräldrar. Ett annat metodmaterial som återfinns är intressant för att det inom ramen för Utveckling och lärande inriktar sig på flerspråkighet och är därmed kopplat till språkutveckling (*Flerspråkighet i förskolan: ett referens- och metodmaterial* av Susanne Benckert, Pia Håland och Karin Wallin 2008).

Kursen Språkutveckling (Förskolläraryrket)

Kursen Språkutveckling är kopplad till professionsspecifik kunskap rörande barns läs-, skriv- och språkutveckling inom förskolan. Huvuddelen av litteraturen utgörs av böcker av lärobokskaraktär. Det mest påfallande avseende litteraturen för denna kurs är att det finns ett större antal böcker som förekommer i en stor andel av kurserna. För att ge en fingervisning om fördelningen så är det inte mindre än sex titlar som förekommer i mer än en tredjedel av litteraturlistorna. Ytterligare sex titlar förekommer i en fjärdedel. Sammantaget uppvisar ingen av de andra kurserna som undersökts en sådan tydlig samstämmighet i materialet som helhet. Särskilt bör noteras att en avhandling är en av de mest frekvent förekommande.

Litteraturen understryker samfällt den sociala och kulturella kontextens betydelse för individens utveckling av språklig förmåga och anknyter här till ett sociokulturellt teoretiskt perspektiv på lärande. Det förekommer en del litteratur som också tar stöd i en mer kognitivt orienterad forskning med Piagets språk teori, särskild med hänsyn till utvecklingen av individens kognitiva förmågor. Det går samtidigt att identifiera två huvudsakliga tematiska kategorier och forskningsinriktningar:

- Literacy och det vidgade textbegreppet i barns kommunikation och språkutveckling
- Språkutveckling, den språkliga miljön och strategier för barns språkutveckling

Tyngdpunkten i den första tematiska kategorin ligger som nämnts på literacybegreppet och olika definitioner av detta begrepp. En annan central dimension är det vidgade textbegreppet och hur barn på olika sätt ger uttryck för kommunikativa handlingar i form av texter, symboler, bilder, teckningar och filmer. Etnografiska fältstudier är vanliga. En frekvent förekommande bok och exempel på etnografisk fältstudie är Elisabeth Björklunds

avhandling *Att erövra litteracitet. Små barns kommunikativa möten med berättande, bilder, text och tecken i förskolan* (2008). Sociokulturell lärandeteori utgör utgångspunkt för avhandlingen vars syfte är att redogöra för barns språkliga uttryck och handlingar och analysera hur dessa förhåller sig till barnens sociala och kulturella kontext. Viktiga resultat i studien är att barn ger uttryck för ett eget ”manifest” av litteracitet som grundas på dels berättande utsagor, dels skrivande/ritande och läsning. Liknande exempel är Carina Fast *Literacy: i familj, förskola och skola* (2008) och *Att läsa och skriva i förskolan* (2011). Båda är etnografiska fältstudier utifrån ett sociokulturellt teoretiskt ramverk. Den ena boken är en populärvetenskaplig bearbetning av hennes avhandling om hur sju barn lär sig läsa och skriva. Hon betonar hur socialisation in i språket sker i familjen men framför allt hur små barn engagerar sig i språkhandlingar och kommunikation via symboler, bilder, tidningar, TV, dataspel, video och populärmusik (2008). Den andra boken innehåller resultat från en förskola som Fast följt under ett antal år. Hon har dokumenterat barnens läs- och skrivaktiviteter för att kunna beskriva deras läs- och skrivutveckling. Hon belyser barnens utveckling ur flera olika dimensioner som inte enbart kopplas till skrivande och läsning utan också ritande av bilder, skapande i olika material, fotografering och filmer samt olika språkliga praktiker (2011).

Två andra exempel inom kategorin som utgår från literacybegreppet men utifrån olika angreppssätt är Rigmor Lindös *Det tidiga språkbudet* (2009). Lindö poängterar framför allt samtal mellan barn och vuxna och mellan barn. Boken genomsyras av ett uttalat interaktionistiskt perspektiv, dvs. hur barnet interagerar och ”erövrar” språket. Här finns såväl ett socio-kognitivt som sociokulturellt perspektiv på språket utifrån det individuella barnets förutsättningar att utvecklas i den givna miljön och kontexten som omger och som barnet samspelar med. Reggio Emilia-filosofin och idén och det kompetenta barnet är central för Lindö och hennes ”upplevelsepedagogik” där utvecklandet av många olika språkliga kompetenser enligt Lindö lägger grunden för barns skolframgång (2009). Det andra exemplet i form av Kerstin Bergöö och Karin Jönssons *Glädjen i att förstå. Språk- och textarbete med barn* (2012) utgår från literacybegreppet men tar till skillnad från tidigare nämnda böcker en tydlig utgångspunkt i ett emancipatoriskt och etiskt perspektiv. Utgångspunkten är normkritisk teori som grund för barn att lära sig läsa och skriva. De utgår från begreppet ”critical literacy” där barnen inte enbart ska erövra språket utan också utveckla ett ifrågasättande förhållningssätt till de konventioner och strukturer som finns i språket. Pedagogens uppgift är att bedriva ett kritiskt språkarbete kring genus, makt, etnicitet och social rättvisa för att barnen ska förstå sig själva och den värld de lever i samt kunna förändra den. Det handlar alltså ytterst om ett demokratiprojekt, att rusta barn med förmåga att aktivt delta, våga uttrycka åsikter och föra kritiska samtal (2012).

Den andra tematiska kategorin *språkutveckling, den språkliga miljön och strategier för barns språkutveckling* kan karakteriseras som en mer ”klassisk” inriktning eftersom den i första hand anknyter till de huvudsakliga språkteorierna och forskning rörande språkljudsutveckling, ordförrådet, talspråkets utveckling, språkmotorisk utveckling, kroppsspråk, flerspråkighet, språklig medvetenhet och olika metoder för läs- och skrivinläring. Ann-Katrin Svenssons *Barnet, språket och miljön: från ord till mening* (2009) är ett bra exempel på grundbok som ger en översikt av barns språkutveckling med utgångspunkt från nämnda områden. I boken förekommer också mycket konkreta exempel och råd hur pedagogen kan tänka och agera i undervisningssituationen för att underlätta barnets språkutveckling. Ett liknande exempel är Monica Westerlunds *Barn i början. Språkutveckling i förskoleåldern* (2009) som fokuserar språkutveckling från det nyfödda barnet och vidare upp i åren. Författaren berör till stor del logopedi, uttal, och ordförråds- och språkljudsutveckling i barnets språkbygge. Barnets kognitiva och språkmotoriska utveckling, vilja att kommunicera och samspel och samtal med vuxna är centrala aspekter. I antologin *Barn utvecklar sitt språk* av Louise Bjar och Caroline Liberg (Red; 2010) finns många bidrag med olika perspektiv på barns tidiga språkutveckling. Författarnas syfte är att med utgångspunkt från aktuell forskning redogöra för vad som kan anses karakterisera en normal språkutveckling dels olika typer av språkstörningar. I boken behandlas ämnen som läs- och skrivsvårigheter, neuropsykiatriska funktionsnedsättningar samt andraspråksinläring. Författarna som skrivit de olika bidragen är experter inom sina områden och anknyter tydligt till forskning och en vetenskaplig grund. Därutöver förekommer specifika läsanvisningar och hänvisningar till den forskning som tas upp i respektive kapitel (2010).

Avslutningsvis rymmer kategorin *språkutveckling, den språkliga miljön och strategier för barns språkutveckling* exempel på litteratur som utgår från forskning där samtalande utgör grunden för barns språk-

och kunskapsutveckling. Denna litteratur bygger på sociokulturell lärandeteori och ser lärandemiljön som central. En annan aspekt är att litteraturen har tydligt fokus på olika strategier som pedagogerna kan använda. Ett exempel är Liv Gjems *Barn samtalar sig till kunskap* (2011) där hon anger hur förskolläraren kan arbeta med att utveckla barns språkliga medvetenhet och kommunikativa förmåga via olika samtalsstrategier. Ytterligare ett exempel är *Språkstimulera och dokumentera i den flerspråkiga förskolan* av Margareth Sandvik och Marit Spurkland (2011) som redogör för hur man skapar förutsättningar för en lärmiljö som leder till optimalt lärande hos barnen. Fokus i arbetet ligger på att förskolepersonalen arbetar med språkstimulans för flerspråkiga och enspråkiga barn genom att läsa och diskutera skönlitteratur. Arbetet och barnens språkfärdigheter dokumenteras och används som grund för utvärdering och utveckling av den egna verksamheten. Författarna utgår från ett kartläggningsredskap – ”Språkmappen” – som arbetsmodell för förskolläraarnas arbete.

Kursen Läroplansteori och didaktik (Grundläroplanprogrammet F-3 och 4-6)

Vid genomgång av den litteratur som ligger till grund för kurserna i läroplansteori och didaktik F-3 och 4-6 urskiljer sig en rad tydliga tematiska kategorier. Det är tydligt att både lärandeteorier samt historiska och läroplansteoretiska perspektiv har en framskjuten position. Följande tematiska kategorier och forskningsinriktningar kan urskiljas i litteraturen:

- Historiska och läroplansteoretiska perspektiv
- Lärandeteorier, lärandemiljö och lärprocesser
- Begreppen allmäntdidaktik och ämnesdidaktik
- Lärarprofessionen, undervisningen och klassrums- och tillämpningscentrering

Inom det tematiska området *historiska och läroplansteoretiska perspektiv* domineras litteraturen främst av svensk läroplansteoretisk forskning med hänvisning till Urban Dahllöf, Ulf P. Lundgren och Tomas Englund. Som tidigare framkommit är antologier vanliga och den som förekommer i särklass mest i materialet är boken *Lärande, skola, bildning: grundbok för lärare* av Lundgren, Säljö & Liberg (2010). Bokens bidrag spänner över en mängd olika områden men de kapitel som är mest i fokus för de i studien undersökta kursplanerna är de med det historiska perspektivet avseende utbildningshistoria i allmänhet och framväxten av det moderna svenska utbildningssystemet i synnerhet (kap 1-4), kapitlet om lärandeteorier (kap 5) samt valda kapitel 15-21 om skolans styrning, organisation och utbildningspolitik, dvs. läroplansteoretiska perspektiv. De historiska delarna grundar sig på utbildningshistorisk och allmänhistorisk forskning. Kapitlen är skrivna av forskare med lång erfarenhet och kunskap men innehåller få djupdykningar i mer komplicerade sammanhang och resonemang. Själva titeln för antologin anger också detta genom att utgå sig för att vara en grundbok. Bland de historiska titlarna förekommer också Ann-Kristin Vallberg Roths *De yngre barnens läroplanshistoria* (2002) i ett antal kursplaner.

Ett tydligt exempel på bok som också kan ses som ”standardverk” är Göran Lindes (2012) *Det skall ni veta. En introduktion till läroplansteori* som ger en bred överblick av central forskning inom det läroplansteoretiska fältet och diskuterar de frågor som finns i anknytning till läroplansteorin utifrån filosofisk, samhällsvetenskapligt, historiskt och professionsgrundade perspektiv. Utöver att ge en belysning av läroplansteoretisk forskning ingår perspektiv på Tredje världen. En intressant iakttagelse är att det i boken finns en tydligare och mer utförlig koppling till forskning om hur skolutveckling bedrivs, framgångsfaktorer för organisering och bedrivande av undervisning, dvs. vilka teoretiska utgångspunkter som kan finnas samt hur framsteg kan mätas jämfört med många andra texter. Därutöver förekommer ingen djupare anknytning till lärandeteorier som i många andra fall av litteraturen. Förvisso presenteras mycket korta redogörelser för olika typer av teorier i samband med skolframgång där motivationsteori, sociokulturellt perspektiv, deliberativ demokrati, transferteori mm förekommer. Tydligt är emellertid att det inte förkommer någon koppling till didaktiska perspektiv och bedömning utifrån fenomenografiska ansatser utan Linde håller sig inom ramen för traditionell läroplansanalys. Forskare som tjänat som inspiration är Basil Bernstein, Ulf P. Lundgren och Urban Dahllöf. Begreppen läroplanskod, formulering och realisering är genomgående. I ett fåtal kursplaner finns

antologin *Vad räknas som kunskap? Läroplansteoretiska utsikter och inblickar i lärarutbildning och skola* som också kan räknas till ett utpräglat läroplansteoretiskt perspektiv med bidrag från forskare inom fältet.

Som framgått ovan är det inte ovanligt att litteraturen lyfter fram lärandeteorier och detta leder in på den andra tematiska kategorin *lärandeteorier, lärandemiljö och lärprocesser* som framträdande i materialet. Detta tema löper som en röd tråd genom mycket av materialet och genomsyrar många av de exempel på litteratur som tas upp inom detta avsnitt. Det är uppenbart att forskning som rör lärande och lärprocesser står i tydligt fokus med avseende på didaktikens förutsättningar och att litteraturen i mindre utsträckning uppehåller sig vid undervisningsprocessen. Detta innebär inte att klassrums perspektiv och aktiviteter i undervisningen saknas, utan som sagt att elevens lärande har en central position.

Koppling till olika lärandeteorier förekommer inom så gott som samtliga texter i de aktuella kursplanerna och där är det sociokulturell lärandeteori som dominerar vid sidan av socialkonstruktivistiska perspektiv på lärande. Roger Säljö's bidrag i den tidigare nämnda *Lärande, skola, bildning: grundbok för lärare* är vanligt förekommande. I Hanséns och Forsmans (red) *Allmändidaktik – vetenskap för lärare*, som också kan anses vara ett standardverk, anknyts på flera sätt till lärande och lärmiljöer, även virtuella miljöer. Antologin är bred i sin redovisning av olika teman och på detta sätt kan samtliga av de tematiska kategorier som identifieras sägas förekomma. Något som förstärker intrycket av att lärandeteorier och lärprocesser har en framskjuten plats är forskning rörande kopplingen mellan didaktik och lärandeteori, exempelvis Staffan Selander & Rostvalls *Design för lärande*. Annan litteratur kan vara kopplad till ett specifikt område som *Perspektiv på barndom och barns lärande: en kunskapsöversikt om lärande i förskolan och grundskolans tidigare år* utgiven av Skolverket (2010) eller mer utpräglat lärandeteoretiska grundböcker som Knud Illeris *Lärande*.

Den tredje tematiska kategorin som identifierats i litteraturlistor för kursen Läroplansteori och didaktik handlar om begreppen *allmändidaktik och ämnesdidaktik*. Utifrån genomgången av det empiriska materialet blir det påtagligt att ämnesdidaktiken har ett betydande utrymme i didaktisk forskning samt att de perspektiv som presenteras fokuserar lärande, lärandemiljö och lärprocesser snarare än själva undervisningsprocessen i sig. Relationerna ”lärare – elev – innehåll” enligt den didaktiska triangeln finns fortfarande kvar men de didaktiska processerna förankras – som framhållits ovan – på ett tydligt sätt i ett lärandeteoretiskt perspektiv. Den tidigare nämnda *Allmändidaktik – vetenskap för lärare* är ett illustrerande exempel och boken har en framskjuten position i materialet. Redan titeln understryker anspråket på att utgöra en vetenskaplig grund för läraryrket. Antologin innehåller bidrag från flera välkända forskare och riktar sig främst mot lärarutbildning och lärarstudenter där författarna uttrycker följande syfte med sin bok: ”Vår ambition är att positionsbestämma och precisera allmändidaktikens uppgift och ställning inom det pedagogiska vetenskapsområdet, särskilt med tanke på lärarutbildningen”. Därmed är en tydlig argumentationslinje och ett forskningsproblem utstakat som handlar om att ämnesdidaktiska traditioner i hög utsträckning formas av hur lärarutbildningen organiseras och hur den är integrerad i den högre utbildningens institutionella strukturer. Skiljelinjen mellan didaktik i en europeisk tradition (teoretisk-filosofisk forskning; transformationsprocesser av innehåll och normativa modeller för att befärma god undervisning som leder till optimalt lärande) respektive anglosaxisk tradition (empirisk och psykologisk forskning som ska förse forskaren med objektiva kriterier för en effektiv undervisning) förs fram.

Bidragen i *Allmändidaktik – vetenskap för lärare* ger en övergripande belysning från olika forskningsinriktningar samt olika nordiska perspektiv på didaktisk forskning. Boken spänner över allmändidaktik som deldisciplin inom pedagogiken med en koppling till lärares identitetskonstruktion; de samhälleliga villkor och betingelser som finns för allmändidaktiken – t.ex. lärarutbildning i ett föränderligt samhälle; den didaktiska utmaningen att undervisa i klassrum som kännetecknas av mångfald; värdepedagogiska perspektiv; könsskillnader i skolan; accountability och i synnerhet didaktiska implikationer av standardbaserade tester och mätbarhet (styrning genom ansvarsutkrävande); didaktiska processer där lärandeteorier intar en central plats i form av progressivism, sociokulturell teori och (virtuella) lärmiljöer; läraren som ledare i klassrummet; att tolka läroplanskod; utvärdering av lärande och utbildning; professionsutveckling (som ny lärare eller utifrån lärarens pedagogiska tänkande) och didaktisk utveckling genom aktionsforskning. I boken läggs fokus på ämnesdidaktiken inom didaktisk forskning, där det i utifrån den svenska kontexten talas om en förskjutning från forskning runt undervisningsprocessen till faktorer för elevers lärande. För att nämna några av de inriktningar som finns representerade förekommer

utbildningssociologi, specialpedagogisk forskning, aktionsforskning och ett sociokulturellt perspektiv på lärande.

Den fjärde tematiska kategorin som identifierats i materialet av kurslitteratur för kurserna Läroplansteori och didaktik är *lärarprofessionen, undervisningen och klassrums- och tillämpningscentrering*. Denna kategori har främst sin koppling – vilket är föga förvånande – till didaktiken och poängen med att lyfta fram den är att den på ett så tydligt sätt hör samman med den tyngdpunktsförskjutning mot lärandeteorier som en central del av didaktiken. I korthet rymmer litteraturen inslag av mer handboksmissig karaktär och aspekter på didaktikens *hur*-fråga. En mycket frekvent förekommande text (i närmare hälften av kursplanerna) som är ett tydligt exempel på detta är Gunnar Lindströms & Lars Åke Pennlerts *Undervisning i teori och praktik: en introduktion i didaktik* (2012). Det är en text som utifrån begreppet ”lärarskicklighet” vill ge vägledning och verktyg för undervisning. Texten tar upp praktisknära exempel på hur läraren både kan organisera och analysera sin undervisning. Utöver att texten ger en enklare teoretisk översikt av området didaktik och undervisning lyfter den fram didaktikbegreppet och grundar begreppet på forskning som i hög utsträckning utgörs av samlingsverk. Som i många andra fall går det att tala om en koppling till ett lärandeteoretiskt resonemang där bl a sociokulturell teori nämns. Vidare går man igenom olika typer av didaktikforskning: läroplansteoretisk/läroplansdidaktisk (vad elever ska lära sig och egentligen lär sig i skolan; elevinflytande), fenomenografisk didaktik (hur elevers uppfattningar om innehållet påverkar hur de lär sig) samt allmäntdidaktik respektive ämnesdidaktik. I en sektion talas om betydelsen av lärares yrkesspråk och även lärares yrkesetik. En betydande del av texten utgörs av en genomgång av olika dimensioner av undervisningen, stödmaterial för didaktiska analyser och olika metoder där det är tydligt framskrivet hur didaktiska analyser görs och hur man kan lägga upp undervisningen med olika aktiviteter för elever. Det handlar om att reflektera över och bedöma sin egen undervisning samt elevens lärande med en viss koppling till bedömning. Exempel på metoder/aktiviteter är värderingsövningar, problembaserade metoder, gruppuppgifter mm. I korthet kan texten beskrivas som tillämpningsorienterad.

Inom kategorin ”lärarprofessionen, undervisningen och klassrums- och tillämpningscentrering” återfinns genomgående läroböcker i litteraturlistorna och i de antologier som refererats till ovan – t.ex. *Allmäntdidaktik – vetenskap för lärare* – finns bidrag som fokuserar undervisningens organisering. Ett annat exempel på kopplingen mellan didaktisk teori och analys och tillämpning i klassrummet är *Förskoleklassens didaktik: möjligheter och utmaningar* av Helena Ackesjö, Elisabeth Frank och Katarina Herrlin (2012). Boken vänder sig till verksamma och blivande lärare i förskola, förskoleklass och skolans tidiga år med syftet att inspirera till medvetna arbetssätt och arbetsformer som kan anpassas till aktuell barngrupp. En viktig utgångspunkt är problematiseringen av mötet mellan lek och lärande. Bokens teoretiska grundvalar står att finna i sociokulturell lärandeteori med rötter i Lev Vygotskijs kulturhistoriska teori och i progressivismen som den kommit att uttolkas ur John Deweys utbildningsfilosofi. Vidare utgör texten ett exempel på litteratur som behandlar undervisningens mål, innehåll och organisering då den exemplifierar mål som grund för undervisning i förskoleklassen och utgår från fallstudier som ger olika aspekter på lärares undervisning och hur undervisning kan organiseras.

Kursen Bedömning och betygssättning (Grundlärarprogrammet 4-6 och Ämneslärarprogrammet Gy)

Ett och samma läromedel – oftast antologier – kan beröra såväl bedömning av elever i klassrumssituationer som utvärdering och utvecklingsarbete i skolan. Inte sällan rymmer litteraturen praxisnära och handboksmissiga delar med fokus på ”hands on” och konkreta handlingsstrategier. Följande forskningsperspektiv och överlappande tematiska kategorier kan urskiljas i litteraturen inom Bedömning och betygssättning:

- Att stödja elevers lärande och kunskapsutveckling
- Ämnesdidaktik och lärares didaktiska kompetens
- Utvärdering, systematiskt kvalitetsarbete och bedömning
- Dokumentation, mätningar och verktyg för bedömning

Perspektivet bedömning som pedagogiskt redskap för att stödja elevers lärande och kunskapsutveckling bärs främst upp av referenser till anglosaxisk forskning utifrån en socialkonstruktivistisk/sociokulturell teoretisk utgångspunkt. Fokus ligger på vad individen redan vet, det vill säga att individen via egen aktivitet tillägnar sig ny kunskap utifrån det redan kända och där läraren – utöver särskilda strategier och modeller för undervisningen – fungerar som ett avgörande stöd. Ett grundantagande och huvudsakligt argument inom denna forskningsinriktning är att lärarens undervisning och bedömning är nyckeln till elevernas lärande. Ett centralt begrepp är ”assessment for learning” där de engelska forskarna Dylan Wiliam och Paul Black utgör frontfigurer. I ett antal av litteraturlistorna finns vetenskapliga artiklar av Black och Wiliam, t ex *Inside the black box*. Wiliams egen bok *Att följa lärande* förekommer också som kurslitteratur där den centrala aspekten är hur läraren kan förändra undervisningen och arbetet i klassrummet för att utveckla sin undervisning och förbättra elevernas resultat. Detta underbyggs med flera exempel från tidigare forskning samt hänvisningar till forskningsöversikter. Dessa båda texter utgör viktiga exempel för forskningsbaseringen inom denna kategori.

Forskningsperspektivet ”assessment for learning” har en närmast hegemonisk ställning i litteraturen och ur ett forskningshistoriskt perspektiv är det uppenbart att den psykometriska och beteendevetenskapliga forskningen – som tidigare hade en framskjuten position i svensk forskning – har fått ge vika för detta nya forskningsparadigm. Christian Lundahls bok *Bedömning för lärande* är exempel på ett standardverk i materialet, där bedömning förankras i ett läroplansteoretiskt och historiskt sammanhang. Enligt Lundahl har lärarens inflytande över bedömningen försvagats i ett historiskt perspektiv i takt med att administrativa bestämmelser och regleringar har fått ökat utrymme. Boken syftar till att visa att skolan och lärarna behöver se bedömning som mer än ett sätt att mäta resultat. Kopplingar görs till det livslånga lärandet och att grundlägga demokratiska värderingar och individuellt ansvar, alltså till att fostra för ett kunskapsamhälle. I viss mån hänvisas till motivationsforskning, särskilt för att understryka hur formativ bedömning kan bli en källa till inre motivation till skillnad från ett mer belöningsbetonat och summativt system. Lundahl tar också upp praktiska och undervisningsrelaterade dimensioner och detta kännetecknar även antologin *Bedömning i och av skolan – praktik, principer, politik* som Lundahl och Maria Folke-Fichtelius är redaktörer för. Också denna antologi förekommer frekvent och innehåller bidrag från flera olika forskare med ett tydligt fokus på bedömningsformer och olika typer av bedömning. Bengt Selgheds *Betygen i skolan – kunskapssyn, bedömningsprinciper och läropraxis*, som bland annat rymmer ett historiskt perspektiv på betygssystemet, förekommer också i flera av litteraturlistorna.

Ett annat exempel på standardverk som utgår från pedagogisk filosofi, lärandeteorier och synsätt på kunskap är *Lärande bedömning* av Anders Jönsson. Texterna utgår främst från ett socialkonstruktivistiskt perspektiv på lärande men också sociokulturella perspektiv förekommer. Jönsson grundar sin syn på bedömning utifrån ett resonemang om olika lärandeteorier, centrala pedagogiska teoretiker och forskningsläget, inte minst anglosaxisk forskning utifrån Wiliam och Black. Här anknyter emellertid författaren också till forskning rörande feedback från John Hatties och Helen Timperleys studier av framgångsfaktorer och effekter. Sammanfattningsvis grundar sig texten huvudsakligen på internationell forskning och evidensbaserad bedömningens betydelse för elevers lärande.

Den andra tematiska kategorin som kan urskiljas i materialet handlar om *ämnesdidaktik och lärarens didaktiska kompetens*. Generellt sett har ett antal kursplaner i bedömning och betygssättning i sina beskrivningar och litteraturlistor en stark koppling till didaktiska teorier och här kan exempelvis en tydlig tyngdpunkt på ett sociokulturellt perspektiv på lärande urskiljas. En frekvent förekommande text är Kenneth Nordgrens, Christina Odenstads & Johan Samuelssons *Betyg i teori och praktik*, en antologi av lärobokskaraktär som innehåller flera bidrag från olika typer av lärare/läroverutbildare, forskare och områden. Boken har en tydlig bredd genom att den anknyter till såväl pedagogiska, sociologiska, professionella som praktiska dimensioner, men det sammanhållande kittet är ämnesdidaktik och den centrala roll som lärarens ämnesdidaktiska kompetens spelar för elevers lärande. Ett underliggande antagande och en argumentationslinje är en kritisk syn på att läroverutbildningen i hög utsträckning förbiser ämnesdidaktik och praktisk tillämpning. Till stor del har antologin handboksartade drag vilket framgår av att den anges vara ”en resonerande handbok för den som vill ha en bakgrund till dagens betygssystem och några ingångar till hur man kan resonera kring bedömning i relation till olika ämnen”. Boken innehåller en bilaga med självskattningsenkäter i syfte för verksamma lärare att diskutera och utveckla sin bedömning.

Lärares didaktiska kompetens i relation till bedömning står också i centrum i antologin *Pedagogisk bedömning – att dokumentera, bedöma och utveckla kunskap* av Lars Lindström, Viveca Lindberg och Astrid Pettersson som ofta förekommer i litteraturlistorna. Liksom många andra antologier spänner den över flera områden och flera forskningsinriktningar finns representerade och forskningen som används i bidragen försöker ringa in två huvudsakliga aspekter. För det första går det att tala om forskning som utgår från lärande som social process där både det sociokulturella lärandeteoretiska perspektivet och företrädare för socialkonstruktivistisk teoribildning är representerat. För det andra förekommer kognitionsforskning, exempelvis i samband med språkutveckling. Boken har en föreskrivande hållning och kan räknas till kategorin handböcker. Frågan om hur elever utvecklar kunskap är en central dimension och det didaktiska perspektivet understryks genom dispositionen utifrån didaktikens vad (vad menas med bedömning?), varför (vad är syftet med bedömningen?) och hur (olika exempel på hur man kan bedöma?).

Inom internationell forskning finns en tydlig koppling mellan ”evaluation” (utvärdering) och ”assessment” (bedömning) och detta samband framträder som en tredje tematisk kategori i det empiriska materialet, nämligen *utvärdering, systematiskt kvalitetsarbete och bedömning*. Kategorin är inte lika framträdande som de ovan beskrivna men ett vanligt förekommande verk och exempel på sambandet är Agneta Hults & Anders Olofssons (red) *Utvärdering och bedömning i skolan. För vem och varför?* Syftet med antologin är att redogöra för olika bedömningspraktiker och utvärdering utifrån samhällsperspektiv, skolutvecklingsperspektiv och klassrums-/undervisningsperspektiv. Boken anknyter till ett läroplansteoretiskt, historiskt och internationellt perspektiv på utvärdering och bedömning. Det förekommer också sociologiska perspektiv som har att göra med att undervisa i skolor som präglas av mångfald och att främja elevinflytande. Ett särskilt kapitel tar upp aktionsforskning som forskningsmetod och här finns således en direkt koppling till praktiska forskning som genre. Bidragen i boken grundar sig på evidensbaserad forskning rörande positiva resultat kopplade till formativ bedömning. Här förekommer exempelvis referenser till olika typer av effektstudier där olika tillvägagångssätt, som alla kan karakteriseras som formativ bedömning, framhålls. Värt att notera är förekomsten av olika typer av stödmaterial i litteraturlistorna, inte minst Skolverkets Allmänna råd och kommentarer angående systematiskt kvalitetsarbetet. I ett antal kurser används samhällsvetenskapliga metodböcker, om än i ringa omfattning, som berör utvärdering, uppföljning och analys. Två exempel i anslutning till detta är Alan Brymans *Samhällsvetenskapliga metoder* samt Michael Quinn Pattons *Qualitative Research & Evaluation Methods*.

Avslutningsvis finns en fjärde framträdande kategori som går att identifiera i tidigare nämnda monografier och antologier, nämligen *dokumentation, mätningar och verktyg för bedömning*. Många böcker har som tidigare påpekats karaktären av att utgöra handböcker och det instruktiva draget framkommer bl a genom självskattningsverktyg för elever och lärare, formulär för kamratbedömning samt matriser. *Lärande bedömning, Bedömning för lärande, Pedagogisk bedömning* och *Betyg i teori och praktik* innehåller konkreta exempel, uppställningar med listor för hur lärare kan gå till väga och bilagor i form av enkäter som lärare kan använda för att skatta sin egen undervisning/undersöka sin egen bedömningspraktik.

Ett frekvent förekommande och tydligt exempel på handbok är *Betygsättning – en handbok* av Anders Gustavsson, Per Måhl och Bo Sundblad. Ett uttalat syfte med boken är dels att redogöra för lärares skyldigheter vad gäller att sätta rättssäkra och likvärdiga betyg, dels att ge anvisningar hur lärare kan arbeta utifrån de olika föreskrifter och krav som ställs avseende dokumentation och bedömning i dagens skola. Boken ger rikliga exempel på uppgiftskonstruktion samt bedömningsmatriser i en rad olika ämnen. Som titeln antyder står betygsättning utifrån kunskapskraven i centrum, alltså inte bedömning i första hand. Som tidigare påpekats i genomgången av publikationstyper utgör stödmaterial en del av litteraturen. Inom denna tematiska kategori förekommer verktyg för bedömning och stödmaterial i form av allmänna råd och kunskapsöversikter från framför allt Skolverket eller den tidigare Myndigheten för skolutveckling. Två publikationer som dominerar är Helena Korps *Kunskapsbedömning i skolan – praxis, begrepp, problem och möjligheter* och *Kunskapsbedömning – vad, hur och varför?*

Majoriteten av litteraturen inom kursen ”Bedömning och betygsättning” utgår från det dominerande forskningsparadigmet med formativ bedömning för lärande där klassrumsbedömningar står i fokus. Ett tydligt undantag i detta avseende är Christina Wikströms *Konsten att göra bra prov*. Boken förekommer endast i en litteraturlista men den utgör ett uttalat exempel på anknytning till ett annat forskningsperspektiv. Monografin handlar om provkonstruktion i teori och praktik med referenser från amerikansk beteendevetenskaplig och

psykologisk forskning som grund. Wikströms bok är ett konkret exempel på litteratur som direkt riktar sig mot bedömningspraktiken med anvisningar för hur läraren kan skapa olika typer av prov som avser att mäta de kunskaper som läraren vill mäta.

Inledande ämneskurser svenska och historia (Ämneslärarprogrammet Gy)

Eftersom ämnesstudier utgör en central del av lärarprogrammen, inte minst grundlärarprogrammets senare år och ämneslärarprogrammet, har vi i undersökningen om forskningsbaserad av lärarutbildning också valt att inbegripa de inledande ämneskurserna i svenska och historia. Av förklarliga skäl är ämnesteoretisk litteratur en huvudsaklig del av materialet men den redovisas inte här. Denna redovisning tar inte heller upp den metodlitteratur som gäller litteraturanlys respektive metodövningar i historia. I stället har sådan litteratur valts ut som riktar sig mot det specifika ämnets didaktiska fält.

I genomgången av kursplanerna har vi således utgått ifrån att identifiera litteratur med direkt relevans för läraryrket och undervisningen, dvs. ämnesdidaktiskt relevant innehåll. I enstaka fall förekommer exempel på litteratur ur mer allmändidaktiskt eller bedömningsmässigt perspektiv, t.ex. Anna-Lena Rostvalls och Staffan Selanders *Design för lärande*, Sture Långström och Ulf Viklunds *Praktisk lärarkunskap*, Christer Stensmos *Ledarskap i klassrummet* och Anders Jönssons *Lärande bedömning*. En intressant iakttagelse är att ämneskurserna i ringa utsträckning lyfter fram frågor rörande bedömning och betygssättning i det aktuella ämnet. Visserligen förekommer en del resonemang och ibland konkreta exempel på provfrågor och matriser men det finns inga mer omfattande redogörelser eller angöringspunkter till bedömningsteoretisk forskning. En förklaring kan självfallet vara att vi i undersökningen fokuserar de inledande ämneskurserna och att huvudfokus i dessa ligger på ämnesstoffet, men det är påfallande hur svag kopplingen mellan ämnesdidaktik och bedömning som praktik verkar vara i det ämnesdidaktiska materialet. Endast i något enstaka fall förekommer litteratur avseende bedömning kopplat till ämnet, t.ex. *Bedömning av elevtext: en modell för analys* av Anne Palmér och Eva Östlund-Stjärnegårdh eller Nordgren, Odenstad & Samuelssons *Betyg i teori och praktik*. Detta kan jämföras med hur lärarens didaktiska kompetens och ämnesdidaktik har identifierats som en genomgående tematisk kategori inom kursen i den utbildningsvetenskapliga kärnan "Bedömning och betygssättning" för ämneslärarprogrammet.

Genomgående gäller att ämnesdidaktisk litteratur är mer dominerad jämfört med den allmändidaktiska. I detta avseende går det att urskilja en generell skiljelinje mellan materialet för svenska respektive historia. Svenskämnet rymmer i betydligt större utsträckning ämnesdidaktisk litteratur jämfört med ämnet historia. Visserligen hänvisar en del kursplaner i historia till att didaktisk litteratur förekommer i kompendier men det övergripande intrycket är ändå att svenskämnet didaktik är mer representerat inom ämneskurserna. Skillnader förekommer självfallet mellan lärosäten där vissa lärosäten ger mer renodlat ämnesteoretiska kurser medan andra har ett tydligare ämnesdidaktiskt innehåll som också avspeglas i litteraturen.

När det gäller litteraturen i svenskämnet kursplaner går det att se en rad gemensamma teman: ett stort fokus på ungdomar och ungdomslitteratur; forskning rörande undervisning av flerspråkiga elever och klassrum präglade av mångfald; skriva, samtala och läsa för att lära; samt genusperspektiv. Olika typer av etnografiska studier har en framskjuten plats. Ett ämnesdidaktiskt "standardverk" som återkommer flera gånger i materialet är Per Olof Svedners (2010) monografi *Svenskämnet & svenskundervisningen: delarna och helheten; en didaktisk-metodisk beskrivning och handledning*. Som titeln antyder är syftet att ge en mångsidig genomlysning av svenskämnet samt hur undervisningen i svenska kan organiseras rent konkret ur ett metodikperspektiv. Boken anknyter till behovet av en vetenskaplig grund för undervisningen och framhåller dels nordiska språk, dels litteraturvetenskap som svenskämnet två ben. Författaren poängterar att den svenskdidaktiska forskningen finns med som en bakgrund i framställningen och att hans egna erfarenheter utgör en viktig fond. De olika kapitlen är tematiskt orienterade: svenskämnet som vetenskaplig disciplin och svenskämnet didaktik; litteraturläsning och -undervisning; medierna och svenskämnet; språksociologi; elev- och ungdomsspråk; skrivande; samt organisering av undervisning och bedömning av elever. Inom varje kapitel finns sammanfattningar och kommentarer utifrån hur det aktuella området kan omsättas i undervisningen. Sådana exempel förekommer också frekvent löpande i texten.

Tematiskt har historieämnet vid sidan av mer allmänhistorisk orientering i nästan samtliga av granskade litteraturlistor en tyngdpunkt på genushistoria samt ”historia underifrån” utifrån forskning med rötter i cultural studies. Vid en granskning av förekomsten av ämnesdidaktisk litteratur inom historieämnet råder det betydande skillnader mellan lärosätena. Värt att notera är att vissa lärosäten valt att integrera områden från den utbildningsvetenskapliga kärnan i ämneskurserna och dessa kurser får därmed mer naturligt en didaktisk prägel som också återspeglas i litteraturen. De allra flesta litteraturlistor rymmer historiedidaktiska texter i form av monografier och artiklar men undantag finns där det endast förekommer ämnesteoretisk litteratur.

Vad avser den historiedidaktiska litteraturen finns det två standardverk som frekvent förekommer i materialet. Det första är monografien *Historieundervisningens byggstenar. Grundläggande pedagogik och didaktik* av Magnus Hermansson Adler. Boken positionerar sig tydligt utifrån en didaktisk teori som ska hjälpa lärarna att planera och organisera undervisningen enligt läroplanens och ämnesplanernas mål och innehåll samt på ett sådant sätt att elevernas måluppfyllelse ökar. Boken säger sig vilja visa på vikten av en mångsidig repertoar av metoder som ”en avgörande kompetens i lärarens framtida yrkesutövning”. Hermansson Adler redogör för historieämnet och för ett resonemang om ämnets teoretiska, politiska, pedagogiska och ämnesdidaktiska dimensioner. Boken tar också upp grundläggande aspekter av bedömning. Den mest omfattande delen handlar om historiedidaktik och här presenteras en rad olika sätt om hur undervisningen kan organiseras, åtföljt av konkreta exempel.

Det andra exemplet på standardverk är antologin *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken* av Ulf Zander och Klas-Göran Karlsson (red). Boken rymmer ett stort antal bidrag som spänner över historiedidaktikens teori och dess centrala begrepp, historiedidaktiska uttrycksformer och mediering samt historiedidaktik i praktiken och som skolämne. Syftet med antologin är att ge en bred bild av historieförmedlingen i det samtida samhället, historieämnets villkor i skola och samhälle samt historiebruk och historieförmedling som det uttrycks i styrdokument, läromedel, klassrumspraktik och även i lärarutbildning. Därmed riktar sig boken till en betydligt bredare krets än lärarutbildare, lärare och lärarstudenter. Bokens avslutande fjärde del fokuserar historiedidaktikens praktik och skolans historieundervisning. I denna del problematiseras historiemedvetande och historieförmedling i läromedel, bedömning av progression i historisk kunskap, orientering mot mångfaldsfrågor och etnicitet i undervisningen samt lärarutbildningen i historia. Ett bidrag berör organisering av undervisning i historia utifrån de förutsättningar läroplan och kursmål utgör. Avseende bedömning och betygssättning saknas genomgående mer konkreta exempel.

Sammanfattningsvis kan sägas att den ämnesdidaktiska litteraturen anknyter till såväl inomvetenskapliga frågor och områden som frågor rörande planering, organisering och genomförande av undervisning (däremot tas inte uppföljning av undervisning upp i lika tydlig mån). Således finns inslag av tillämpningsorientering som utgår från klassrumsnivån, samspelet mellan lärare och elev samt uppgiftskonstruktion. Huvudfokus ligger som tidigare påpekats dock på planering och organisering av undervisning snarare än på bedömning som praktik. Trots ett tydligt handboks- och handledningsmässigt drag i den ämnesdidaktiska litteraturen förefaller formativ bedömning – som är ett starkt etablerat forskningsperspektiv i litteraturen rörande kursen ”Bedömning och betygssättning” inom den utbildningsvetenskapliga kärnan – inte ha fått ett motsvarande genomslag i ämnesdidaktisk litteratur.

Forskningsgenrer

Utifrån analysen av kursplanernas litteratur har det varit möjligt att urskilja tematiska kategorier, underliggande antaganden, argumentationslinjer avseende lärande, kunskap, undervisning och skolans syfte, synsätt på relationen mellan policy, forskning och praktik samt positionering och uppfattningar om forskningens syfte. Vi har därutöver kunnat konstatera att litteraturen i de granskade kurserna visserligen är baserad på forskning men att de dominerande publikationstyperna i form av översikter och litteratur av lärobokskaraktär innebär att det främst är andrahandsbeskrivningar av forskningen. Utifrån en källkritisk aspekt är litteraturen i kursplanerna de facto *berättelser om* forskning. I slutdiskussionen förs ett resonemang om vilka tänkbara implikationer detta kan ha för studenternas möjligheter till en argumentativ förståelse och kritiska samtal rörande kunskapsinnehåll i sin utbildning.

För att kunna genrebestämma den forskning som ligger till grund för lärarutbildningens innehåll i de kurser som refererats ovan används en kategorisering som grundas på Borkos et al (2008) genrebestämning inom forskning om lärarutbildning: effektforskning; tolkande forskning; praktisknära forskning och designforskning. En faktor som komplicerar en sådan genrebestämning i fallet med kurslitteratur är att litteraturen till stora delar är av sådan karaktär att den inte utgörs av originalforskning. I kurslitteraturen hänvisas frekvent till att de resultat som presenteras bygger på forskning men i sammanställningar och översikter blir det av förklarliga skäl svårare att belysa komplexa sammanhang, fenomen och specifika kontexter. Syftet med litteraturen är i första hand att sätta in studenten i ett kunskapsområde kopplat till den utbildningsvetenskapliga kärnan respektive till programspecifika kurser. Som framgått tenderar lärosäten att skapa tematiska områden och kluster vilket sätter avtryck i den litteratur som väljs ut.

Med utgångspunkt i den ovan genomförda analysen av forskningsinriktning och forskningsanspråk går det ändå att identifiera några huvudsakliga forskningsgenrer. Den genre som i särklass är mest förekommande i det undersökta materialet är *tolkande forskning*. Det är inte särskilt förvånande mot bakgrund av denna genres expansion och dominerande ställning inom internationell forskning under de senaste decennierna (Borko et al. 2008). Inom varje kursområde förekommer studier som beskriver, analyserar och tolkar specifika situationer på lokal nivå med beaktande av den kontextuella sociokulturella inramning som omger varje undervisningssituation. Studierna handlar bland annat om lärares och elevers föreställningar och uppfattningar om fenomen och verksamheten i vardagen.

Inom kurserna Utveckling och lärande och Språkutveckling inom Förskolläraryrket är barns perspektiv, färdigheter, förmågor och meningsskapande i relation till sin omvärld, pedagogers synsätt, förhållningssätt och arbetssätt samt relationen mellan lek och lärande huvudsakliga studieobjekt i forskningen. Som tidigare framgått är etnografiska fältstudier en mycket vanligt förekommande forskningsmetod, oavsett om forskningslitteraturen är inringad av ett poststrukturalistiskt och diskursteoretiskt paradigm eller ett fenomenografiskt och variationsteoretiskt. Inom ramen för denna typ av empiriska studier går det att tala om en dominans av observation och intervju som forskningsmetoder. Studier som inrymmer kvantitativa data eller som söker större generella mönster och orsakssamband är ovanliga. Studiet av barn, pedagoger och undervisningspraktiker i lokala kontexter rymmer inte sällan beskrivningar av (pedagogisk) dokumentation. Inom språkutveckling kretsar forskningen kring barnens sociala och kulturella kontext och beskrivningar av barnens läs- och skrivutveckling. Flera exempel ges från undersökningar av undervisning i flerspråkiga miljöer.

Studier av det svenska moderna utbildningssystemets framväxt och utveckling samt beskrivningar och analyser av skolan som politiskt styrd organisation, skolan som system och läroplansteoretiska perspektiv på olika skolreformer utgör en mycket central del i kursområdet Läroplansteori och didaktik för Grundskolläraryrket F-3 och 4-6. I detta avseende utgår inte den tolkande forskningen utifrån i första hand lokala utan i stället från nationella och internationella kontexter. De forskningsmetoder som förekommer är olika typer av dokument- och innehållsanalyser utifrån ett "klassiskt" ramfaktorteoretiskt perspektiv, kodning och tolkning av läroplanskod, diskursteori samt teoribildning med rötter inom utbildningssociologi. Inte sällan berör de historiska och läroplansteoretiska studierna olika policytrender, politiska reformer, samtida tankeströmningar om lärarkvalitet, mätbarhet och ansvarsutkrävande (accountability), utvärdering av undervisning, samhällsliga villkor för didaktiken, lärarprofessionen i ett föränderligt samhälle, lärarutbildningens organisering och didaktisk analys kopplat till läroplanens mål.

Inom kursområdet Läroplansteori och didaktik finns också "lokalt" färgade perspektiv från forskning och det rör då framför allt didaktik. Studierna kan handla om didaktiska perspektiv i samband med undervisning av elever i klassrum som kännetecknas av mångfald, läraren som ledare i klassrummet, undervisning i virtuella miljöer, stödmaterial för didaktiska analyser, olika metoder, hur man kan lägga upp undervisningen med olika aktiviteter för elever, reflektera över och bedöma sin egen undervisning samt elevens lärande. Exempelvis används fallstudie som metod för att beskriva olika aspekter på lärares undervisning och hur undervisning kan organiseras i en klassrumskontext. Huvuddelen av den ämnesdidaktiska litteraturen går också att sortera under den tolkande forskningen som genre och här är klassrums- och tillämpningsperspektivet en viktig dimension. I angränsning till denna typ av studier som rör undervisningens innehåll och organisation förekommer också deltagande forskning, vilket tas upp nedan.

På motsvarande sätt som gäller för den didaktiska litteraturen så utgår forskningen inom kursområdet Bedömning och betygssättning från klassrums- och elevbaserade studier. Det handlar om hur läraren kan förändra undervisningen och arbetet i klassrummet för att utveckla sin undervisning och förbättra elevernas resultat. Det klassrums- och undervisningscentrerade perspektivet förekommer främst i forskning med koppling till didaktiken och inte lika mycket när det gäller läroplansteoretisk och historisk forskning inom området. Som tidigare uppmärksammats bygger forskningslitteraturen i hög utsträckning på forskningsresultat från en anglosaxisk kontext. Som bekant är den anglosaxiska didaktiska traditionen mer grundad på undervisningsformfrågor, tillämpbarhet, metoder och modelltänkande än den kontinentala och nordiska didaktiska traditionen som är mer innehållsfokuserad. Inte sällan förekommer exempel på enkäter, självskattningsverktyg för elever och lärare, formulär för kamratbedömning samt matriser som använts i forskningssyfte som bilagor. Således finns en ambition att lärare som tar del av litteraturen ska kunna använda dessa verktyg för att utveckla sin egen undervisning.

Som framgått är litteraturen till stor del texter *om* forskning för lärarutbildning och i linje med detta dominerar den tolkande forskningen. Det finns dock exempel på forskningsgenren *praktiknära forskning* som deltagande forskning och aktionsforskning i det undersökta materialet. Det är uppenbart att resultat från praktiknära studier används som stöd och återges i litteraturen, men denna forskningsgenre är inte lika framträdande som den tolkande forskningen. Aktionsforskning som genre framträder inte minst i anslutning till förskolepedagogik där även den fenomenografiska forskningen och variationsteorin utgör viktiga inslag. Överlag framhålls den praktiknära forskningen i samband med metodiska diskussioner och som exempel på hur aktionsforskning och deltagande forskning kan bidra till att utveckla den pedagogiska praktiken. Aktionsforskningen har en framskjuten plats som metod och figurerar i samband med modeller för utvärdering och utvecklingsarbete. Exempelvis förekommer boken *Att fånga lärares arbete: En bild av vardagsarbete i förskola och skola* av Eva Gannerud och Karin Rönnerman (2007) på några av litteraturlistorna. Inom Bedömning och betygssättning finns litteratur där särskilda kapitel tar upp aktionsforskning som forskningsmetod och här finns således en koppling till praktiknära forskning som genre.

Av analysen av kurslitteratur i de utvalda kurserna framgår det att genrerna *effektforskning* och *designforskning* är marginella företeelser i det empiriska materialet. Studier med kvantitativa data och olika typer av metaanalyser som avser att mäta effekter och evidensbaserade faktorer för elevers kunskapsutveckling och ökad måluppfyllelse förekommer, särskilt inom litteraturen för Bedömning och betygssättning och i relation till formativ bedömning. Här finns exempelvis referenser till effektstudier där olika tillvägagångssätt, som alla kan karakteriseras som formativ bedömning, framhålls. Det är således främst den anglosaxiska forskningen som bidrar till effektforskningens spridning inom svensk lärarutbildning. Det måste emellertid understrykas att det genomslag som effektforskningens resultat har fått i den utbildningspolitiska diskursen, medierna och bland policymakers inte har lämnat avtryck i litteraturen på landets lärarutbildningar. Vad avser effektforskning förekommer bland annat John Hatties *Synligt lärande för lärare* samt referenser till Hatties studier och ett antal forskningsartiklar med undersökningar från bl.a. USA och Nya Zeeland. I *Utmärkt undervisning* av Daniel Sundberg och Jan Håkansson (2012) systematiseras forskning om olika framgångsfaktorer som förväntas ge utslag i undervisningens resultat utifrån ett urval av forskningsöversikter. I enstaka fall finns OECD:s rapporter med jämförelser av resultat från bland annat PISA-undersökningar.

Beträffande *designforskning* lyser denna i stort sett med sin frånvaro med undantag från någon vetenskaplig artikel rörande datorbaserat lärande samt hänvisningar till begreppen "lesson study" och "learning study" i litteraturen. Begreppet lesson study står för ett arbetssätt som syftar till att lärare tillsammans utvecklar en lektion till att bli så undervisningsmässigt bra som möjligt. Ett sådant fokus på den ideala lektionen har främst sin tradition i Japan. Learning study är en variant av lesson study där lärarna använder fenomenografisk forskning och variationsteori som stöd vid planering och analys av den genomförda undervisningen. Såväl lesson studies som learning studies bygger på att ett visst undervisningsmoment analyseras och upprepas ett antal gånger för att förbättra undervisningens effekt för elevers lärande. Båda begreppen learning study och lesson study är aktuella inom didaktisk forskning och inte minst i kompetensutvecklings- och fortbildningslitteratur för lärare. På Skolverkets hemsida kopplas learning studies till skolutveckling och främst till ämnet matematik. I det innehåll för lärarutbildningen som har granskats i denna undersökning förefaller

dock learning study och lesson study samt det som brukar kallas för ”modellering” inte ha fått något genomslag – trots den ökande uppmärksamheten inom forskningen.

Hur förhåller sig då det faktum att tolkande forskning är den dominerande forskningsgenren till att det inom nationell och internationell lärarutbildningsforskning sedan 1990-talet har kunnat skönjas en tendens där problemkontext och forskningsanspråk kan beskrivas som forskning *för* lärarutbildningen, dvs. forskning som utgår från klassrums perspektiv och tillämpningsorientering? Föreliggande undersökning berör inte förändringen av forskningslitteratur över tid i lärarutbildningarna men den ”ögonblicksbild” som tagits fram pekar på att litteraturen i lärosätenas lärarutbildningskurser till stor del lyfter fram innehåll och perspektiv som syftar till att ha relevans för planering, organisering och genomförande av undervisning. Litteraturen och den forskning som återges, samt förhållandet att huvuddelen av litteraturen inom lärarutbildningen är att betrakta som läroböcker med mer eller mindre tydlig karaktär av handbok, innebär att det parallellt med redogörelse för relevant forskning finns ett (ofta implicit) föreskrivande och tillämpningsorienterat drag. Kombinationen av redovisning av tolkande forskning, som bidrar med ”insider-perspektiv”, och texternas lärobokskaraktär med inslag av handfasta råd, ger ett sammantaget intryck av en relativt tydlig normativitet i kurslitteraturen.

Lärares och studenters uppfattningar om lärarutbildningen som en forskningsbaserad utbildning

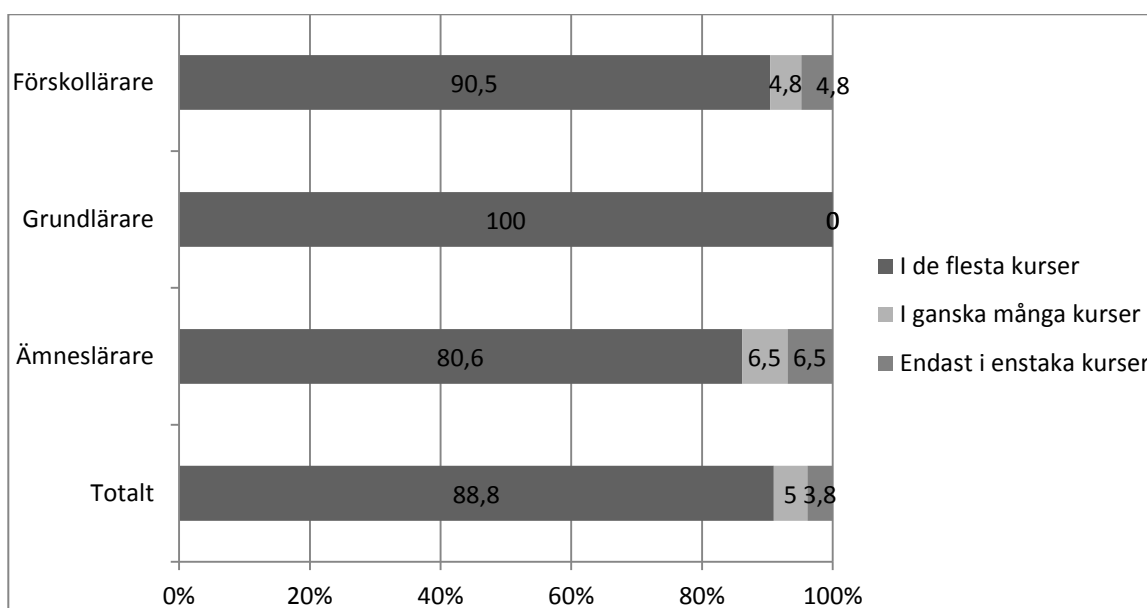
Program- och kursansvarigas uppfattningar om utbildningen är forskningsbaserad

På vilka sätt uppfattar program- och kursansvariga att den utbildning som de ansvarar för är forskningsbaserad?

Projektet har i en webenkät ställt fem frågor om forskningsbaserad av lärarutbildning till 114 lärare med program- eller kursansvar för kurser inom lärarutbildningen. 80 lärare, dvs. 70 procent, har besvarat frågorna. Enkäten har gått ut till lärare på femton olika lärosäten. Nedan redovisas resultatet av lärarenkäten, dels hur svaren fördelar sig totalt för samtliga lärare, dels uppdelat på lärarprogram. De kommentarer som redovisas är hämtade från det kommentarfält som åtföljde varje fråga i webenkäten.

Forskningsbaserad litteratur inom lärarutbildning

Figur 2. *I de delar av lärarutbildningen som jag ansvarar för, eller undervisar inom, möter de studerande litteratur som är baserad på forskning...* (N = 21, 17, 31, 80)

Av de 80 lärare som besvarat frågan så anser 89 procent att studerande inom lärarutbildningar möter litteratur som är baserad på forskning i de allra flesta kurserna. 5 procent menar att de studerande erbjuds att ta del av litteratur som baseras på forskning i ganska många kurser.

Det är vanskligt att räkna med procentsatser på låga nominella tal så det blir mera rätt att konstatera att av de sju ton lärare som ansvarar för kurser inom grundlärarprogrammet så anser samtliga att de allra flesta kurserna baseras på forskningslitteratur. Detsamma gäller för nitton av de tjugoen lärare som representerar förskollärarprogrammet. Tjugofem av trettioen lärare på gymnasiet ämneslärarprogram håller med om att de flesta kurserna inom programmet innehåller litteratur baserad på forskning, medan fyra lärare anger att forskningsbaserad litteratur förekommer i ganska många kurser eller endast i enstaka kurser.

Kommentarer angående forskningsbaserad kurslitteratur:

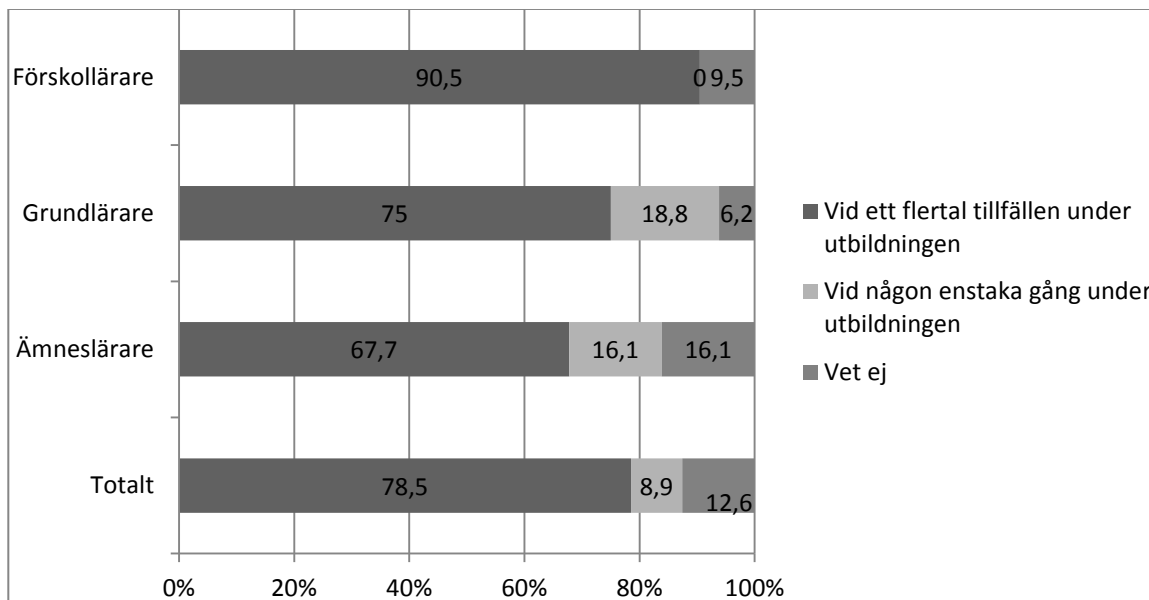
Absolut – en svårighet kan dock vara att hinna hålla sig uppdaterad med ny forskning om du själv inte har forskning i tjänsten då tiden för undervisningsuppdraget/kurs/student minskat i nya lärarutbildningen

Allt för ofta använder vi textbooks. Vi bör föra in fler artiklar med direkt koppling till aktuell forskning. Problemet är att vi har 7,5 hp kurser där mycket ska täckas in och vi måste få studenterna att förstå vissa aspekter på en grundläggande nivå. Text i de kurser jag ansvarar för ska studenterna få en grund i att förstå genus, klass, etnicitet, konflikt, diskriminering och ledarskap på 5 veckor. Då är det svårt att föra diskussioner om avhandlingar och artiklar i ämnet. Så det finns en motsättning här.

Det finns avhandlingar och vetenskapliga artiklar i de allra flesta kurserna

Läroarutbildning ger upphov till omprövning av tidigare övertygelser

Figur 3. *Enligt min erfarenhet som läroarutbildare omprövar de studerande sina tidigare ståndpunkter angående skola och undervisning efter att ha läst och diskuterat litteratur på kurser... (N = 21, 17, 31, 80)*

79 procent av samtliga tillfrågade program- eller kursansvariga på de olika läroarprogrammen anger att det är deras erfarenhet som läroarutbildare att de studerande omprövar sina tidigare ståndpunkter angående skola och undervisning efter att ha läst och diskuterat litteratur på kurser vid ett flertal tillfällen under utbildningen.

För 9 procent av lärarna sker sådana synliga omprövningar vid några enstaka tillfällen under utbildningen, medan 13 procent svarar att de inte vet. Högst påverkan för de studerandes individuella ställningstaganden verkar förskolläroarprogrammets utbildning ha, men då måste man komma ihåg att den populationen endast består av tjugoen lärare. Lägst andel lärare som erfart att undervisningen leder till om- och nytänkande hos studenterna har finns på ämnesläroarprogrammet.

Kommentarer om utbildningens inverkan på de studerandes ståndpunkter angående skola och undervisning:

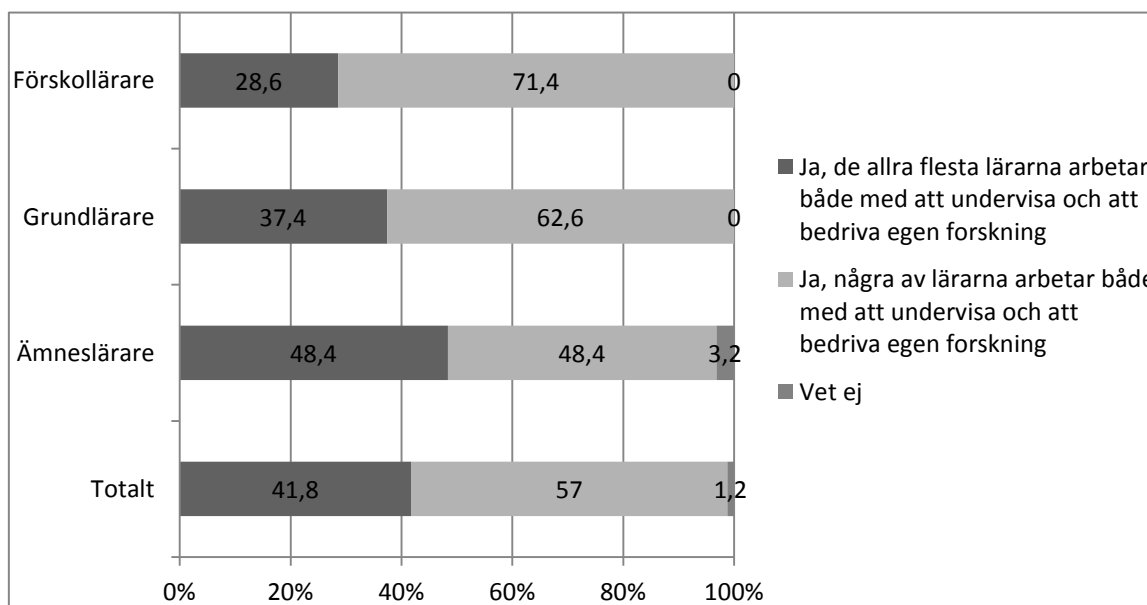
I de kurser som jag undervisar i får många upp ögonen för strukturer i samhället och hur man som lärare kan förhålla sig till detta. Sedan skulle man önska att detta fördjupades genom läroarutbildningen och på ett tydligare sätt knöts till VFU:n för att se hur man kan omsätta dessa kunskaper i praktiken och hur verksamhetens frågor förs in i den verksamhetsförlagda utbildningen.

Ja de allra flesta skulle jag säga gör det, men det varierar mycket i vilken grad det sker för olika studenter liksom när i utbildningen. Det är inte alltid i direkt samband med en kurs men väl med lite distans till den. Tyvärr uppfattar jag det som att många studenter samtidigt gör en rätt vag koppling mellan forskning och förändring av idéer utan mer ser det som fakta som de mer normativt uppfattar som något "rätt". (En högskoledidaktisk utmaning!)

Jag har inte diskuterat/frågat läroarstudenter hur upplevelsen av ämneskurserna påverkar deras synsätt på skola och undervisning men under de ämnesdidaktiska kurserna ser jag detta tydligt

Lärarstudenters möten med aktiva forskare

Figur 4. *Diagram 3. I de delar av lärarutbildningen som jag ansvar för, eller undervisar inom, undervisar lärare som också bedriver egen forskning (N = 21, 17, 31, 80)*

De kursansvariga lärarna inom de olika lärarprogrammen svarar till övervägande del, 57 procent, att i de delar av lärarutbildningen som de ansvarar för, eller undervisar inom, så arbetar några av lärarna både med att undervisa och att bedriva egen forskning. Något färre, 42 procent, anger att de allra flesta lärarna både undervisar och bedriver egen forskning inom de delar av lärarutbildningen som de ansvarar för och därmed kan överblicka. Andelen forskande lärare som också undervisar är högst inom ämneslärarutbildningen och lägst inom förskollärarutbildningen.

Kommentarer angående möte med lärare som också bedriver egen forskning:

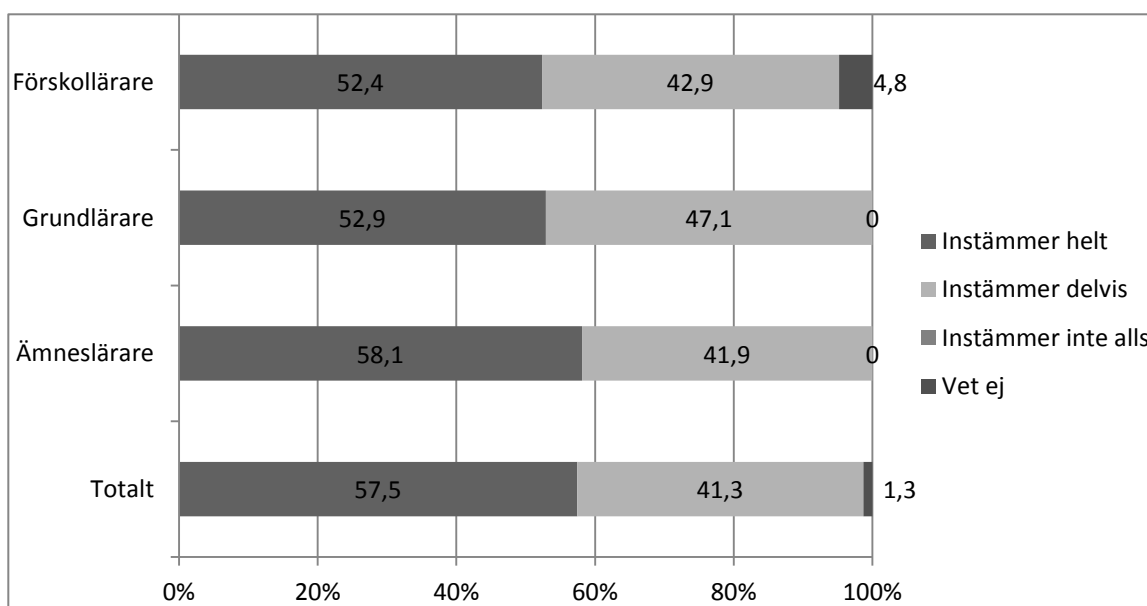
De lärare som bedriver forskning bidrar oftast med föreläsningar, ibland med seminarium kopplat till sitt forskningsområde.

Det är väldigt blandat men vi försöker att hitta en balans så att forskande lärare har en naturlig plats i undervisningen samtidigt som de forskar

Vi har i beställningen av kurser ett krav på att 50 procent av de medverkande lärarna ska vara disputerade. I flertalet av kurserna uppfylls kravet och i alla finns nivån magister uppfyllt

Läroarutbildning som arena för öppna och kritiska samtal

Figur 5. *I de delar av läroarutbildningen som jag ansvarar för, eller undervisar inom, förs det öppna och kritiska samtal där olika argument prövas mot varandra (N = 21, 17, 31, 80)*

Det är en viss övervikt för andelen lärare som anser att det förs öppna och kritiska samtal där olika argument prövas mot varandra i de delar av undervisningen som de ansvarar för eller undervisar inom, 58 procent. Något färre, 41 procent, instämmer endast delvis i att den typen av samtal förekommer inom den del av läroarutbildningen som de kan överblicka. Fördelningen av svar som pekar på en viss övervikt för de lärare som instämmer helt i påståendet att det förs öppna och kritiska samtal i utbildningen är densamma för alla tre programmen.

Kommentar angående förekomsten av öppna och kritiska samtal:

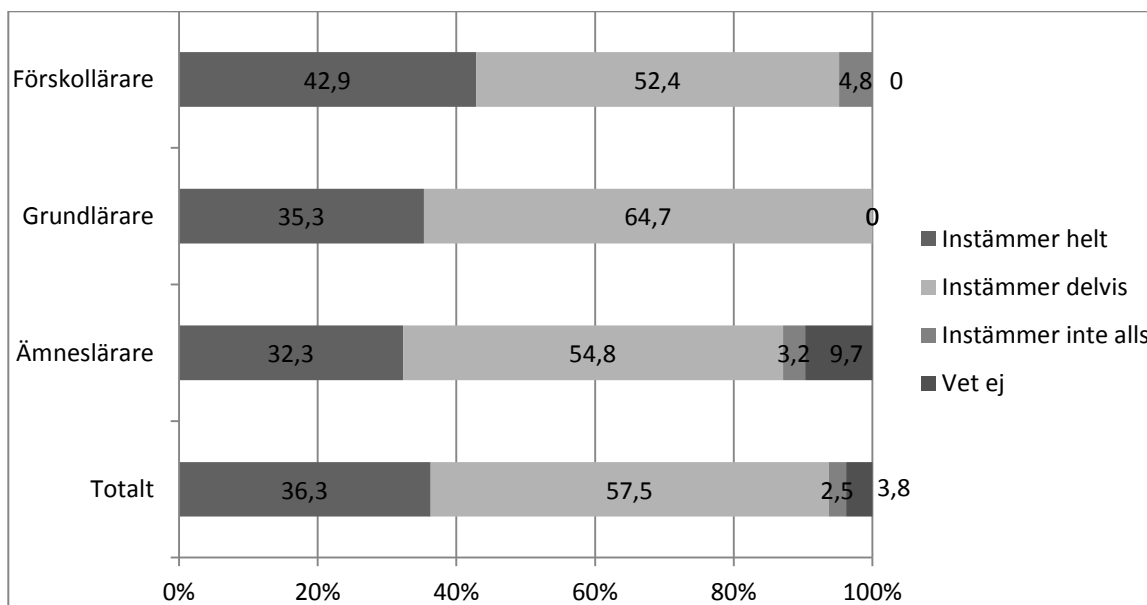
Detta är viktigt med tanke på förmågan att erövra ett analytiskt förhållningssätt men svårt då det bygger på studentaktiva, tillitsfulla studentmiljöer med höga förväntningar på studenterna – något som kräver att vi tänker nytt kring undervisning i högre utbildning.

Inom själva undervisningen sker detta i stor utsträckning, medan det kanske inte är lika självklart i relationen mellan dem som undervisar.

Detta gäller alla ämnesdidaktiska kurserna. I de ämnesteoriska kurserna förekommer sådana samtal i mycket liten utsträckning, men de finns.

Lärarstudenternas möjligheter att orientera sig i aktuella forskningsfrågor

Figur 6. *I den lärarutbildning som jag är verksam inom utvecklar de studerande en förmåga att orientera sig i aktuella forskningsfrågor (N = 21, 17, 31, 80)*

Lärarna är generellt sett inte övertygade om att deras studenter utvecklar en egen förmåga att orientera sig i aktuella forskningsfrågor under sin forskningstid. Bara 36 procent av lärarna tror att så är fallet. De flesta lärarna, 58 procent, är tveksamma och instämmer endast delvis i ett sådant påstående. Svarsmönstret är ungefär detsamma för de olika programmen, men det är framför allt inom ämneslärarprogrammet som lärare ställer sig skeptiska till påståendet att de studerande blir bekanta med de forskningsområden som berör deras utbildning.

Kommentarer angående de studerandes förmåga att orientera sig i aktuella forskningsfrågor:

Detta är egentligen något vi inte direkt prövar – det förblir ”underförstått”. Vi skulle kanske införa moment i utbildningen där elevgrupper (2-3 deltagare) sammanfattar det av dem uppfattade ”forskningsläget” inom ett avgränsat pedagogiskt område, eller att införa att alla lärarstuderande ska genomföra en korrekt forskningsöversikt och redovisa och diskutera den med kursdeltagare/lärare.

Jag skulle säga att många studenter gör detta, tack vare sin utbildning, men att vi har en alltför stor grupp som sent i utbildningen fortfarande har rätt vaga begrepp om hur detta går till. Många studenter orienterar sig i förhållande till personliga kunskapsbehov snarare än inom kunskapsfältets aktuella frågor och har rätt vaga idéer om skillnad mellan populärvetenskaplig forskningslitteratur och aktuell forskning.

När jag stöter på studenterna (61-90 hp och 91-120 hp) har de ofta aldrig läst en referee-granskad artikel och sällan eller aldrig någon sådan på engelska.

Lärarstuderandes uppfattningar om utbildningen är forskningsbaserad

På vilka sätt uppfattar de studerande på lärarprogrammen att den utbildning som de ansvarar för är forskningsbaserad?

På motsvarande sätt som gäller för program- och kursansvariga lärare så har en webenkät med fem frågor om forskningsbaserad av lärarutbildning också skickats till 2484 studenter som går sitt fjärde år på lärarutbildningen hösten 2014. Av de studenter som fått enkäten så har 1159 studenter besvarat den vilket ger en svarsfrekvens på 47 procent. Även om svarsfrekvensen är relativt låg så representerar svaren i reella tal

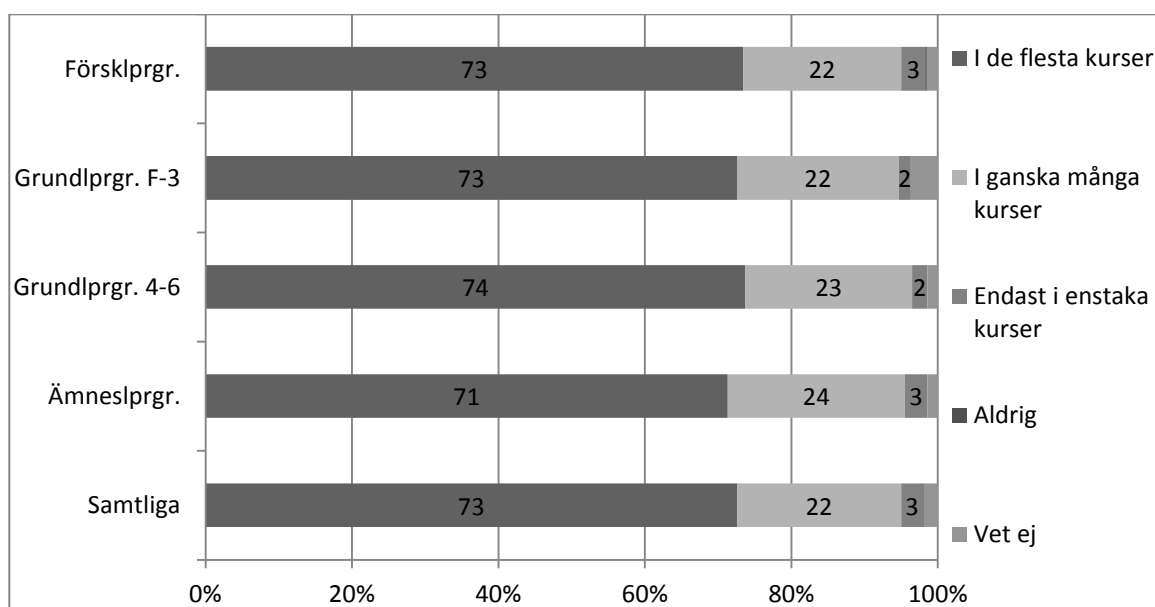
drygt tusen personer från femton olika lärosäten. Därmed kan enkätsvaren ändå anses ge en förhållandevis god överblick över hur de studerande uppfattar sin utbildning som forskningsbaserad. De studerande går på förskolläraprogrammet, grundlära­rprogrammet F-3, grundlära­rprogrammet 4-6 eller ämneslära­rprogrammet. För några av studenterna, 21 studenter, framgår det endast att de studerar på något av de utvalda lära­rprogrammen men utan att det går att länka deras svar till ett specifikt program. Svaren från dessa 21 studerande ingår således inte under något specificerat program utan återfinns endast under rubriken ”Samtliga” i de redovisade diagrammen nedan.

De kommentarer som redovisas är hämtade från det kommentarfält som åtföljde varje fråga i webbenkäten.

Utöver enkätundersökningen har även kvalitativa data samlats in bestående av intervjuer med 13 personer.¹ Resultatet av dessa intervjuer stödjer i stort webbenkätens resultat, även om omdömena om lära­rutbildningen skiljer sig från lärosäte till lärosäte och program till program.

Forskningsbaserad litteratur inom lära­rutbildning

Figur 7. *I min utbildning till lära­re har jag läst kurslitteratur som är baserad på forskning.*
(N =458, 244, 145, 289, 1 157)

Totalt sett så anger nästan tre fjärdedelar, eller 73 procent, av de studerande att de har läst kurslitteratur som är baserad på forskning i de allra flesta kurser som de deltagit i. Andelen är ungefär densamma för alla program. Drygt 20 procent i samtliga programinriktningar svarar att de läst litteratur baserad på forskning i ganska många av de kurser som de deltagit i.

¹ Dessa personer ingick i det ursprungliga kvantitativa urvalet och har alla lämnat sitt godkännande för en kompletterande intervju. Informanterna studerar vid lära­rutbildningarna i Malmö Högskola, Linnéuniversitetet och Göteborgs universitet. De representerar erfarenheter från Förskollära­rprogrammet, Grundlära­rprogrammet F-3, Grundlära­rprogrammet 4-6 som Ämneslära­rprogrammet (inriktning gymnasium). Intervjusamtalen genomfördes med hjälp av telefon. Varje intervjusamtal tog i genomsnitt tio till tolv minuter att genomföra.

Kommentarer angående forskningsbaserad kurslitteratur:

I alla kurser har vi haft litteratur som är baserad på forskning men bara i ett fåtal har rena forskningsartiklar varit litteratur.

I min utbildning har vi från första kurs använt oss av litteratur med vetenskaplig utgångspunkt, i de fall vi inte arbetar med vetenskaplig litteratur är det oftast i form av pedagogisk uppgift där vi arbetar med skönlitteratur eller granskat populärkulturella verk.

Jag kan inte minnas att jag läst en kurs där forskningen inte hade en viktig roll

Mycket vi läser är studentlitteratur. Dock utgår det på något sätt ifrån forskning

Undantagen har nästan uteslutande varit på kurser relaterade till den ”utbildningsvetenskapliga kärnan”

Av intervjuvärdens framgång att det råder en viss osäkerhet hos de lärarstudierande om vad som räknas som forskningsbaserad litteratur:

Överlag skulle jag vilja säga att mycket av kurslitteraturen varit baserad på forskning

Den [kurslitteraturen] har varit bra överlag, det har varit lite varierande huruvida den har varit forskningsbaserad eller inte och i början var man kanske lite osäker på om det varit det eller inte. Ofta har lärarna dock påtalat detta. Nu kan man ju se att mycket har varit baserat på forskning eftersom mycket återkommer.

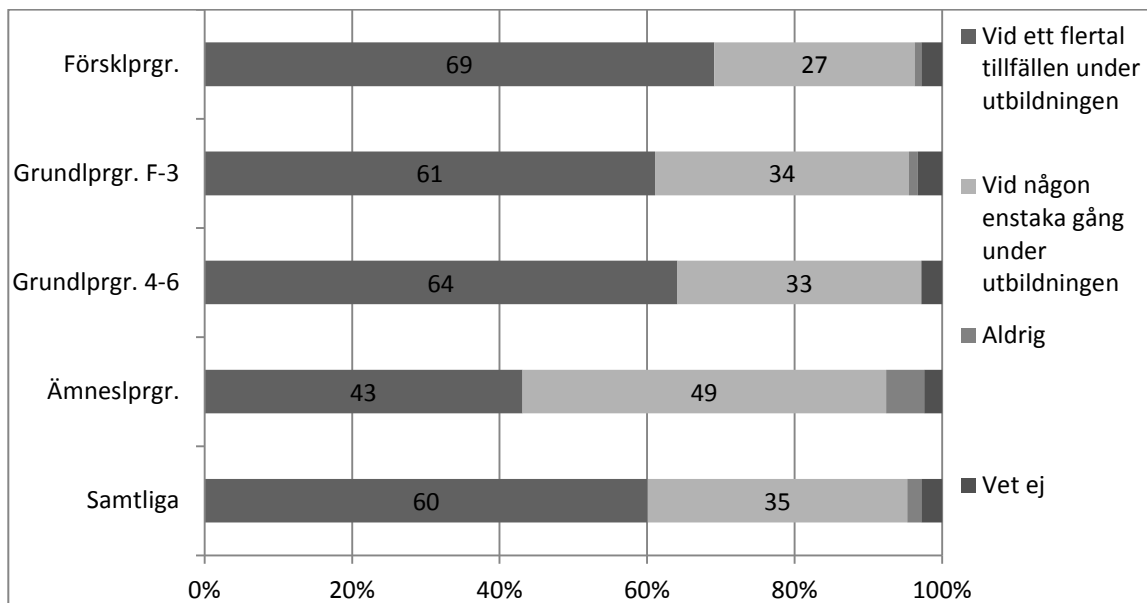
Kurslitteraturen har varit ganska bra och ganska omfattande, liksom bra med vetenskapliga artiklar.

Den har varit bra men med varierande svårighetsgrad. Vi har ganska mycket litteratur som är baserad på forskning /.../. Sen har vi avhandlingar och artiklar dessutom.

Läroutbildning ger upphov till omprövning av tidigare övertygelser

Det är främst studenterna på förskollärautbildningen, 69 procent, som anser att de har kommit att ompröva sina egna tidigare ståndpunkter efter att de har tagit del av och diskuterat kurslitteraturen på läroutbildningens kurser. För studierande på ämneslärautbildningen inträffar sådan påverkan av kursens litteratur i betydligt lägre utsträckning. Endast 43 procent av de studierande på ämneslärautbildningen anser att de vid ett flertal tillfällen under utbildningen haft anledning att ompröva sina tidigare ställningstaganden och synpunkter. Däremot anger hälften av ämneslärautbildningens studierande att sådan omprövning har inträffat vid någon enstaka gång under utbildningen.

Figur 8. *Efter att ha läst och diskuterat kurslitteraturen på kurser har jag kommit att ompröva mina egna tidigare ståndpunkter angående skola och undervisning... (N = 459, 244, 145, 290, 1 159)*

Kommentarer om utbildningens inverkan på de studerandes ståndpunkter angående skola och undervisning:

Absolut, jag har vuxit som människa genom att ha tagit del av litteraturen och fått diskutera detta på seminarier. Rollen som lärare har man också vuxit i men där mer praktik egentligen behövs för att koppla allt intressant och nyttigt man läst.

Det beror på seminarieledarnas kompetens. Vissa lyckas lyfta viktiga intressanta frågor, andra inte. Sedan läser inte alla kurskamrater till tillfällena och då blir diskussionerna lidande.

I stort sett bara genom litteraturen. Diskussioner på seminarier är på extremt låg nivå och handlar mest om studenternas personliga tyckanden. Alldeles för låga krav på studenterna att ta till sig och föra resonemang utifrån forskningsbaserad litteratur.

Forskningslitteraturen har många gånger utmanat, bekräftat och tillfört ny kunskap. Forskningen är nödvändig för verksamhetens utveckling och även min egen. Detta kräver att forskningen även kritiskt granskas och reflekteras över, enskilt och i grupp, vilket vi har haft stora möjligheter till under utbildningen.

På intervjufrågan om öppenhet och kritiskt tänkande pekar flera av informanterna dels på exempel där ett kritiskt förhållningssätt intagits men också att det kan vara svårt att avgöra eftersom man fortfarande är ”nära” sina studier och inte alltid – och framförallt inte med distans – kan säga hur det var före studierna och hur det är nu mot slutet av utbildningen. Några av de intervjuade sammanfattar det så här:

Jag har nog utvecklat ett mer kritiskt tänkande, i synnerhet i det didaktiska tänkandet och inte så mycket i ämnestänkandet.

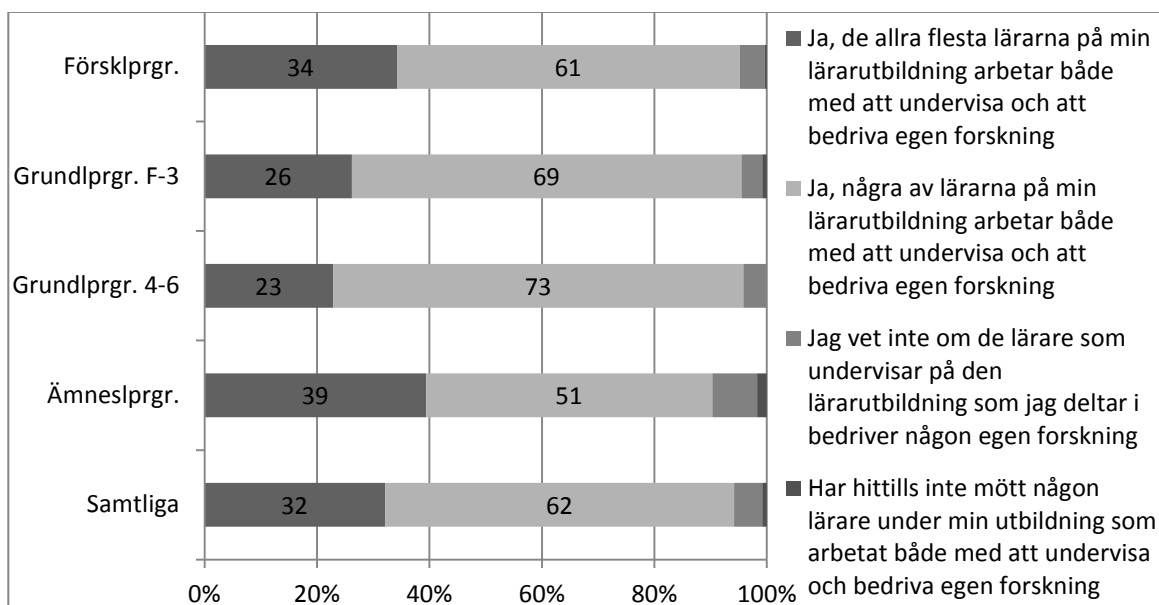
Ja... rent praktiska saker, t.ex. hur viktigt det är att konstruera prov, val av frågor m.m.

Jag har fått många aha-upplevelser, mycket utifrån det sociokulturella i interaktion med andra.

Jag har utvecklat större öppenhet i sättet att tänka.

Lärarstudenters möten med aktiva forskare

Figur 9. *De lärare som undervisar inom den lärarutbildning som jag deltar i är aktiva både när det gäller att undervisa inom lärarutbildningen och att bedriva egen forskning (N = 459, 244, 144, 289, 1 157)*

Av de lärarstudenter som har besvarat enkäten så anger 32 procent av studenterna att de allra flesta lärare som undervisar i den utbildning som de deltar i är aktiva både som forskare och som undervisande lärare. Cirka dubbelt så många, 62 procent, menar att detta gäller för några av lärarna som undervisar inom deras program. Tendensen verkar vara att lärarstudenter på grundlärarprogrammen i något lägre utsträckning möter lärare som både forskar och undervisar jämfört med de studerande på förskollärraprogrammet och ämneslärarprogrammet.

Kommentarer angående möte med lärare som också bedriver egen forskning:

De allra flesta lärare vi har haft bedriver egen forskning men tyvärr har inte alla berättat om den forskning de bedriver vilket är synd. Det är inspirerande att få höra vilken forskning de arbetar med och det inspirerar även oss studenter till att eventuellt vilja bedriva egen forskning i framtiden.

De flesta lärarna som jag inom lärarutbildningen stöter på är de som är bundna till ämnesinstitutionerna och därmed forskare som undervisar snarare än undervisare som forskar.

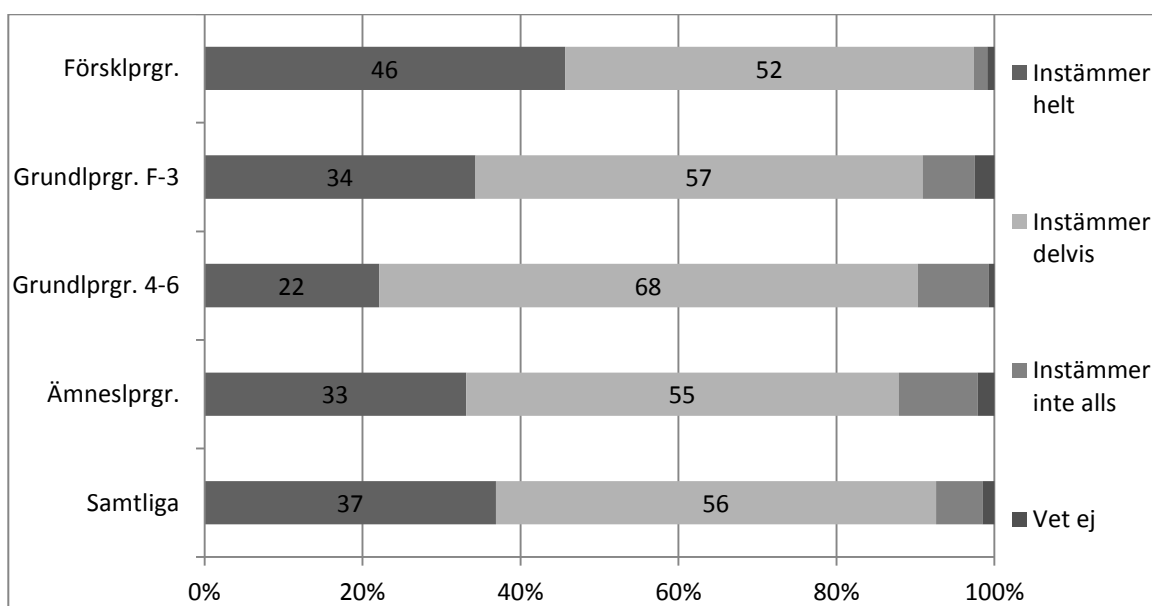
De är inte speciellt bra på att visa att forskningen är relevant för min utbildning, vissa känns som om de hellre skulle forska än utbilda lärarstudenter.

Dock är det flera av dem som inte har fått någon utbildning i att undervisa lärarstudenter, detta gör att det pedagogiska tänket faller bort samt kopplingen till läraryrket.

Ett flertal lärare bedriver egen forskning vilket är intressant att ta del av samt inspireras av engagemanget. De lärare som inte själva bedriver forskning är väl uppdaterade och hänvisar till relevant och aktuell forskning.

Läroarutbildning som arena för öppna och kritiska samtal

Figur 10. *I min utbildning till lärare förs öppna och kritiska samtal där olika argument prövas mot varandra* (N = 458, 242, 145, 290, 1 156)

Det är studenterna på förskolläroarprogrammet som i högst utsträckning har bedömt att det inom deras utbildning förs öppna och kritiska samtal där olika argument prövas mot varandra. För de studerande totalt sett så anger 37 procent att deras erfarenhet är att det förs reflekterande samtal där olika argument ställs och prövas mot varandra. En majoritet av de studerande instämmer endast delvis i detta påstående och det gäller för samtliga program, även om de båda alternativen ”instämmer helt och ”instämmer delvis” väger ganska jämnt på förskolläroarprogrammet.

Kommentar angående förekomsten av öppna och kritiska samtal:

Här finns utrymme för förbättring, det är för få tillfällen och förmodligen baserat på ekonomiska grunder är det få läroarledda diskussioner.

Det är vanligt att vi, inom mina kretsar, diskuterar perspektiv och teorier både under officiell lektionstid och under självstudietid. Ofta är läroarna måna om att sådana öppna och kritiska samtal förs. Det är även vanligt att träffa på uppmaningar om sådana samtal i kursplanerna för olika kurser.

Detta har jag saknat mycket av, även om det förekommer i våra egna grupparbeten men dessa är tyvärr utan läroarstöd. Vi har i stället uppsamlingsträffar där frågor kan ställas men då är det oftast läroaren som för samtalet.

Det har funnits många goda möjligheter till kritiska samtal under utbildningen, men samtidigt finns det ibland en avsaknad av alternativa åskådningar inom kurslitteraturvalet

Argument prövas sällan emot varandra då de teorier och den forskning som finns inom kurslitteraturens ramar i nästan alla fall går på samma linje eller saknar motpol. Många gånger återfinns även kursens handledare bland författarna till kurslitteraturen och en källkritisk utgångspunkt och en diskussion som landar i något annat än litteraturens ståndpunkt är ovanligt.

På grund av klassens homogena karaktär i huvudämnet i avseendet vithet, heterosexualitet, klass och politisk åsikt blir diskussionerna ofta vinklade trots ambition att prata om alla perspektiv.

Av intervjuerna med de lärarstuderande framgår att seminariesamtalen skiljer sig en del från lärosäte till lärosäte, men också från programinriktning till programinriktning:

Har läraren lyckats med kursintroduktionen så tycker jag att samtalen som förs brukar kunna bli öppna och kritiska.

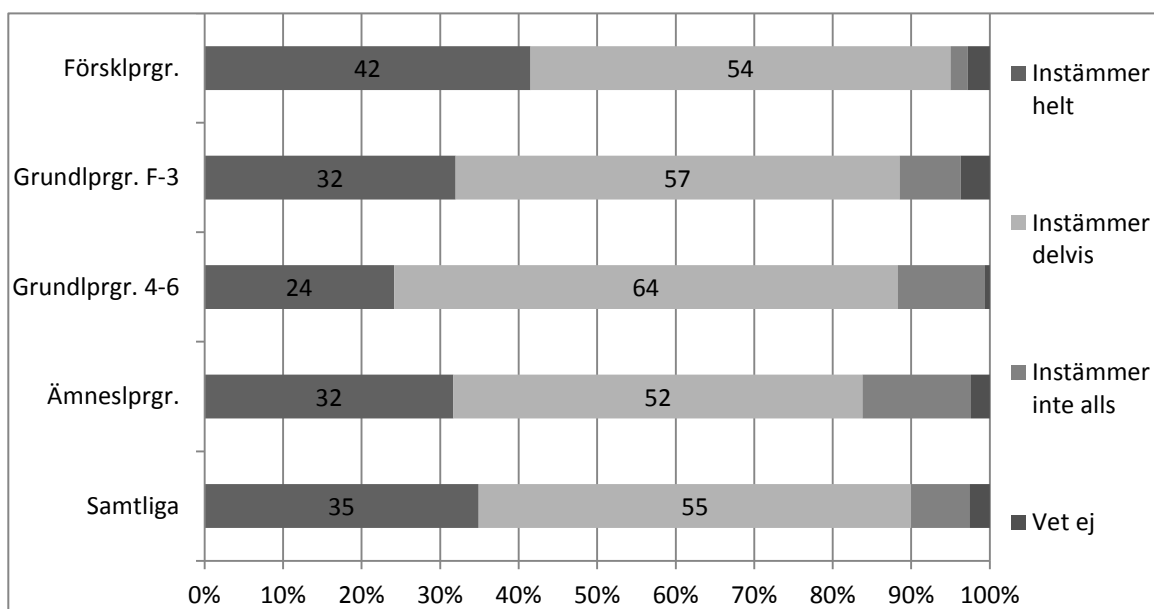
Det är alldeles för lite öppna och kritiska samtal. Det beror på lite olika saker, både på studenter och på lärare. Det måste finnas frågeställningar som bjuder in till diskussioner.

Vi har ofta seminarier. Ibland har vi fått frågor i förväg och fört ett allmänt samtal. Inte jättemycket argumenterande utan mer resonerande.

Vi brukar diskutera i små grupper först. Sen diskuterar vi i helklass. Ibland blir det ju inte så mycket diskussion.

Lärarstudenternas möjligheter att orientera sig i aktuella forskningsfrågor

Figur 11. *I min utbildning till lärare har jag utvecklat min förmåga att orientera mig i aktuella forskningsfrågor (N = 458, 244, 145, 290, 1 158).*

Det är bara 35 procent av de studerande som instämmer helt i påståendet att de under sin utbildning har utvecklat sin förmåga att orientera sig i aktuella forskningsfrågor. Lägst andel återfinns på grundskolläraryrket 4-6, 24 procent, och mest förberedda för en fortsatt kontakt med nya forskningsrön tycks de studerande på Förskolläraryrket vara, 42 procent. En majoritet av studenterna på samtliga program instämmer däremot delvis i att de under sin utbildning har utvecklat sin förmåga att orientera sig om vad som händer inom forskningsfältet.

Kommentarer angående förmåga att orientera sig i aktuella forskningsfrågor:

Det är först nu under termin sju när vi ska skriva vårt första självständiga arbete som vi har börjat ta oss an den sortens källor i större utsträckning och det kvarstår fortfarande mycket att lära sig om hur det går till. I tidigare kurser har vi endast kommit i kontakt med dessa källor då läraren redan valt ut en pdf-fil åt oss. Vi har alltså läst lite forskningsanknutna artiklar tidigare men aldrig arbetat med att söka fram och sälla mellan dem.

Det stämmer men det har inte varit förrän mycket sent i utbildningen som vi börjat fundera över vad som fattas i de olika forskningsområdena samt vilken ny kunskap vi kan tillföra.

Av eget intresse. Utbildningen har visat mig vissa forskare varifrån jag sedan sökt vidare forskning inom olika områden.

Det finns så mycket nytt i forskning ur olika perspektiv vilket gör att jag känner mig ganska vilsen inom vissa områden. Alltså det ena motsätter sig det andra samtidigt som t ex båda finns närvarande i ”verkligheten”.

Det är väldigt lätt att hamna i sin lärares fotspår, dvs. läsa de författare och artiklar de själva använder sig av för att vi inte har fått tillräckligt med hjälp att hitta egen information. Ofta känns det som att vi trampar runt i samma cirklar om och om igen för att lärarna själva inte heller vet vad som finns utanför cirkeln och inte heller vet hur de ska ta sig ur cirkeln.

Av intervjusvaren framgår det att forskning är ett aktuellt begrepp i utbildningen men också att de studerande är osäkra på vad som räknas som forskning och på vilket sätt forskning kan vara relevant för deras kommande yrkesliv.

Jag har blivit mer uppmärksam på olika forskningsämnen och forskningsfrågor och fått mer insikt på så sätt.

Det är lättare att hitta tidskrifter och jag ifrågasätter betydligt mer nu än tidigare. Ju mer man får reda på desto mer vill man veta.

Jag vet inte. Jag har lärt mig söka forskning. Jag är lite allergisk mot ”aktuella” forskningsfrågor, men jag kan vara ganska kritisk mot viss forskning. Jag har vidgat begreppet forskning.

Ja, det har jag väl gjort eftersom jag började på noll men kanske inte så mycket som jag skulle vilja eller *så mycket jag tror behövs*.

Sammanfattande kommentar till enkätundersökningens resultat

Forskningsbaserad av lärarutbildningen grundas i denna studie framför allt på forskningsbaserad i fyra olika, men delvis överlappande betydelser. För det första avses med forskningsbaserad att utbildningens innehåll grundas på vetenskaplig forskning. En andra aspekt av forskningsbaserad utgörs av att utbildningen bedrivs av forskningskompetenta lärare. Båda dessa aspekter kan hänföras till en resultatdimension av forskningsbaserad. Den tredje aspekten avser i stället processen att forskningsbasera utbildningen genom att utbildningen stimulerar de studerandes vilja till nyfikenhet att lära sig mera inom ett ämnesområde och att visa en öppenhet för alternativa perspektiv. Den fjärde aspekten av forskningsbaserad avser att utbildningen bedrivs i form av öppna och kritiska samtal där argument ställs och prövas mot varandra i öppna samtal. De båda senare aspekterna berör processdimensionen av forskningsbaserad. I enkätstudien ”Fem frågor om forskningsbaserad av lärarutbildningen” har dessa fyra aspekter av forskningsbaserad utgjort en grund för hur frågorna har ställts.

Rent generellt bedömer de program- och kursansvariga och undervisande lärarna i högre grad att lärarutbildningen är forskningsbaserad jämfört med de som studerar på lärarutbildningen. De allra flesta lärarna och knappt tre fjärdedelar av de studerande anser att den litteratur som de möter som kurslitteratur är förankrad i forskning i merparten av lärarutbildningens kurser. Drygt 20 procent av de studerande på de program som ingår i undersökningen anger att de har läst forskningsbaserad litteratur i ganska många kurser. En majoritet av de studerande menar att kunskaper och perspektiv som de mött i kurslitteraturen har lett till att de har omprövat sina egna tidigare ståndpunkter om skola och undervisning vid ett flertal tillfällen under utbildningen. Undantaget är studerande på ämneslärarprogrammet, där 43 procent anser att så varit fallet.

När det gäller lärarstudenters möjligheter att i sin utbildning möta lärare som samtidigt är aktiva forskare så är svarsmönstret ungefär detsamma för lärare och studenter även om procentsatserna i viss grad skiljer sig åt. Majoriteten av såväl lärare och studerande instämmer i påståendet att några av lärarna arbetar både med att undervisa och med att bedriva egen forskning. Ungefär en tredjedel av lärare och studenter anser dock att de

allra flesta lärare arbetar både med att undervisa och att bedriva egen forskning i de kurser som de som besvarat enkäten har erfarenhet av.

För att få en uppfattning om den tredje aspekten av forskningsbasering, som handlar om argumentation och transparens i samtalen, ställs två frågor i enkäten. Den första frågan handlar om i vilken grad det förs öppna och kritiska samtal där olika argument prövas mot varandra och den andra frågan tar upp de studerandes möjligheter att utveckla sin förmåga att orientera sig i aktuella forskningsfrågor. En majoritet av lärarna, 58 procent, instämmer helt i påståendet att det förs öppna och kritiska samtal i de delar av lärarutbildningen som de har ansvar för eller undervisar inom. För studenternas del gäller att 37 procent helt och hållet känner igen sig i en sådan beskrivning. 56 procent av de studerande instämmer bara delvis i att deras utbildning präglas av argumenterande samtal. Vidare instämmer de flesta lärare och studerande endast delvis i påståendet att de aktuella lärarutbildningarna leder till att studenterna utvecklar sin förmåga att orientera sig i aktuella forskningsfrågor.

Enkätundersökningen visar att kursansvariga lärare och studenter som besvarat enkäten på fyra av lärarutbildningens program i stort sett anser att lärarutbildningen är forskningsbaserad ur den aspekten att kursernas litteratur bygger på forskning. Enkätens resultat visar också att forskningsbasering i form av personliga möten med aktiva forskare förekommer relativt sparsamt på lärarutbildningarna. Totalt sett anser en majoritet av såväl lärare som studenter att de studerande har kommit att ompröva sina egna tidigare ställningstaganden angående skola och undervisning vid ett flertal tillfällen under utbildningen efter att ha läst och diskuterat kurslitteraturen. Det prövande, öppna samtalet som utgör en viktig aspekt av forskningsbaseringen förekommer men utgör inte ett självklart inslag inom utbildning för blivande lärare.

SLUTSATSER OCH AVSLUTANDE DISKUSSION

Studiens slutsatser

Projektet ”Forskningsbaserad av lärarutbildningen” har haft i uppdrag att genomföra en inventering och analys avseende forskningsbaserad av lärarutbildningen med hjälp av dokumentstudier och kontakter med lärare och studenter. Syftet är att visa på faktorer som har betydelse för lärarutbildningens vetenskapliga grund samt för kunskap om vetenskapligt väl underbyggda metoder och arbetssätt i syfte att öka måluppfyllelsen och förbättra kunskapsresultaten inom utbildningsväsendet i Sverige.

I föreliggande studie förstås lärarutbildning som en utbildning som ska ge kunskap om skolans syfte i ett samhällsperspektiv, om läroplanens innehåll och mål samt kunskaper inom olika ämnen. Vidare ska lärarutbildningen ge kunskaper om elevers olika behov samt kunskap om att undervisa i specifika ämnen i klassrum präglade av mångfald. Lärarutbildningen ska också ge kunskap om bedömning och bidra till att de studerande utvecklar en förmåga att organisera arbetet i klassrummet (jfr Darling-Hammond 2008). Efter att noggrant ha studerat ett stort antal utbildningsplaner och kursplaner från sjutton lärosäten kan vi konstatera att detta innehåll för lärarutbildningen återspeglas väl i det utsnitt ur kurser som har avgränsat denna studie. Således är det rimligt att anta att de urval och avgränsningar som har gjorts i studien har kunnat göras med bibehållet fokus på lärarutbildningens huvudsakliga innehåll.

En slutsats som kan dras av dokumentstudien är att utbildningsplanerna knappast ger någon vägledning för undervisande lärare eller för de studerande på lärarprogrammen angående på vilket sätt eller i vilken utsträckning som undervisningen är forskningsbaserad. En andra slutsats är att samma innehållsliga områden från den utbildningsvetenskapliga kärnan ges olika forskningsbas beroende på hur kurserna konstrueras och kombineras med andra innehållsområden inom eller utanför den utbildningsvetenskapliga kärnan. En tredje slutsats är att vissa kurser med tydligare fokus, som t ex ”barns språkutveckling” och ”betyg och bedömning”, uppvisar en betydande samstämmighet mellan de olika lärosätena. I sådana kurser kan man snarast tala om att det utvecklas en ”kanon” där liknande teorier och texter återkommer. Likheterna mellan kurser tenderar att öka mellan kurser som ges som sammanhållna kurser medan kurser som kombineras med andra innehållsliga områden och som därmed uppvisar en stor grad av variation i kursomfång också uppvisar en mera splittrad bild om vilket kunskapsinnehåll som utgör området forskningsbas.

I studien har de båda begreppen *forskningsbaserad* och *forskning som social praktik* utgjort viktiga ramverk för analysen av resultaten. Nedan redovisas slutsatser som kan dras utifrån studien med utgångspunkt i dessa båda begrepp.

Erfarenheter av lärarutbildningens forskningsbaserad

Begreppet forskningsbaserad är ett vitt begrepp som kan ges flera olika innebörder. Oftast förstås med forskningsbaserad att undervisningen ska ligga i linje med den senaste vetenskapliga utvecklingen inom ett ämne. Andra vanliga uttolkningar är att utbildningen ska bedrivas av forskningskompetenta lärare och att utbildningen ska bedrivas i nära anslutning till relevanta forskningsmiljöer. Forskningsbaserad tolkas också som att de studerande själva ska ges möjlighet att utveckla kunskaper i vetenskaplig metod och att formulera forskningsfrågor i relation till ett fenomen som de vill studera närmare. Forskningsbaserad kan därmed närma sig innebörden av att utveckla sin lust och nyfikenhet att undersöka något ämne närmare, att reflektera över ett fenomen och att pröva argumenten genom att ställa upp motargument i deliberativa samtal och dialoger. Forskningsbaserad av lärarutbildningen grundas i föreliggande studie i följande fyra kriterier:

- utbildningens innehåll grundas på vetenskaplig forskning
- utbildningen bedrivs av forskningskompetenta lärare
- utbildningen stimulerar de studerande att visa en öppenhet för alternativa perspektiv och en vilja till nyfikenhet att lära sig mera inom ett ämnesområde
- utbildningen inbjuder till kritiska samtal där argument ställs och prövas mot varandra i öppna samtal

En slutsats som kan dras av den genomförda enkätundersökningen är att en stor majoritet av såväl lärare som studerande uppfattar att den kurslitteratur som de studerande möter i lärarutbildningens kurser är förankrad i forskning (89 procent av lärarna och 73 procent av de studerande). Det skulle tyda på att lärarutbildningen uppfyller det första kriteriet som ställts upp för forskningsbaserad utbildning om att utbildningens innehåll grundas på vetenskapligt tillförlitlig forskning. Det andra kriteriet, att lärarstuderande möter forskningskompetenta lärare i de flesta av sina kurser uppnås däremot inte enligt lärare och studenter. Baserat på lärares och studenters erfarenhet anger 42 procent av lärarna och 32 procent av de studerande att de allra flesta lärarutbildarna samtidigt är aktiva forskare. Ett tredje kriterium för forskningsbaserad utbildning är att utbildningen väcker intresse för alternativa perspektiv, stimulerar till nyfikenhet och leder till ett fördjupat intresse för forskning som kunskapsfält. I den mening att utbildningen leder till att de studerande omprövar tidigare ståndpunkter angående skola och undervisning efter att ha läst och diskuterat kursens litteratur så visar enkätstudiens resultat på att utbildningen är forskningsbaserad i denna del. Hela 79 procent av lärarna och 60 procent av de studerande menar att enligt deras erfarenhet så prövar och omprövar de studerande sina ställningstaganden kring skola och undervisning vid ett flertal tillfällen under utbildningen efter att de har tagit del av kurslitteratur grundad i forskning. Utbildningen når däremot inte upp till denna aspekt av forskningsbaserad utbildning i avseendet att väcka en sådan nyfikenhet så att de studerande utvecklar en tydlig förmåga att även fortsättningsvis orientera sig i aktuella forskningsfrågor. Det fjärde och sista kriteriet, att lärarutbildningen utgör en arena för kritiska samtal där argument ställs och prövas mot varandra i öppna samtal, får visst stöd i undersökningen. Lärarna uppfattar i högre grad att denna form av deliberativa samtal förs inom utbildningen (58 procent) jämfört med de studerande (37 procent).

När kriterierna för forskningsbaserad utbildning prövas mot de erfarenheter av utbildningen som studerande på lärarutbildningens fjärde år redogör för i enkätstudien samt motsvarande erfarenheter från lärare som har någon form av ansvar för delar av lärarutbildningen, så kan en sammanfattande slutsats formuleras som att lärarutbildningen främst är forskningsbaserad i följande mening:

- utbildningens innehåll grundas på vetenskaplig forskning
- utbildningen stimulerar de studerande att visa en öppenhet för alternativa perspektiv

Lärarutbildningens forskningsbaserad utbildning ur ett innehållsperspektiv

Med utgångspunkt i begreppet "forskning som social praktik" har ett antal kurser inom lärarutbildningen studerats utifrån ett innehållsperspektiv, det vill säga utifrån den kurslitteratur som de studerande möter i kursen. Syftet med analysen av kurslitteratur är att pröva om litteraturen kan anses vara forskningsbaserad utifrån kriterier som ställs på forskningsbaserad utbildning inom vetenskapssamhället samt vilka olika genrer av forskning som de studerande i så fall vanligen möter och vilka forskningsgenrer som förefaller förekomma mera sällan.

För att en text ska anses vara en forskningsbaserad ska följande kriterier gå att urskilja (jfr Cochran-Smith et al. 2014):

- att det ställs ett tydligt forskningsproblem
- att underliggande grundantaganden går att identifiera
- att texten kan inplaceras i ett vidare forskningsfält
- att texten kan kategoriseras utifrån dess teoretiska och metodologiska utgångspunkter

Utifrån en sådan prövning av redovisade texter blir det också möjligt att göra en bestämning av de forskningsgenrer som är vanligt förekommande och vilka genrer som eventuellt verkar vara mindre representerade eller helt saknas. I studien har vi utgått från en kategorisering av fyra genrer: effektforskning, tolkande forskning, praktisknära forskning och designforskning (jfr. Borko et al 2008).

Studiens resultat visar på en tydlig dominans av monografier och antologier med lärarutbildning som direkt adressat. Texterna är skrivna av forskare som antingen ger en egen översikt över ett forskningsfält eller som bidrar med egna texter i antologier och ibland i monografier. Texternas främsta syfte är således inte att utgöra

ett inlägg i ett vetenskapligt samtal utan snarare att inviga de studerande i det vetenskapliga samtalet. Det finns naturligtvis en stor variation inom denna genre som med ett samlingsnamn kan betecknas som "läromedel för lärarutbildning", eftersom de är inriktade mot att täcka behov av litteratur inom specifika kunskapsområden i utbildningen och de lanseras av förlagen på ett sådant sätt att det tydligt framgår att böckerna vänder sig just till utbildning av lärare. En tydlig slutsats av analysen av kurslitteratur i vissa utvalda kurser är att texterna är baserade på forskning, men inte så ofta på originalforskning. Denna form av (om)formulering och (om)tolkning av forskningsresultat som sedan tidigare finns redovisade mera utförligt i en originalversion i en ursprunglig vetenskaplig källa får vissa implikationer. För de studerande innebär det att det inte tydligt framgår hur forskningsfrågor ställs, hur forskningsfrågan perspektiveras, hur undersökningens design ser ut, hur resultatet har analyserats och vilka slutsatser som har dragits etc. Å andra sidan ges de studerande genom dessa tematiska översiktstexter en god inblick i det rådande forskningsfältet och i de forskningsresultat som finns företrädda inom fältet på ett språk och med ett tilltal som har anpassats till den tänkta målgruppen.

Ett annat tydligt resultat av analysen av kurslitteratur som de lärarstuderande möter på det urval av kurser som ligger till grund för denna studie är att den helt dominerande forskningsgenren utgörs av *tolkande forskning*. Det stämmer väl överens med den ökning av tolkande forskning med bäring för lärarutbildning som Borko et al (2008) noterar vad gäller internationell forskning. Det är en vittförgrenad forskningsgenre som genom att hämta impulser från bland annat filosofi, antropologi, språkforskning, psykologi och sociologi kvalificerar och perspektiverar centrala begrepp som innehåll, lärande, identitet och kultur. En central inriktning inom genren är forskningens "inifrånperspektiv" där forskaren undersöker undervisning och lärande som sociokulturella processer i den miljö där lärandet tar form. Metodologiskt lutar sig genren främst mot video- och ljudupptagning, fältanteckningar och intervjuer. Forskaren själv kan inta något olika roller vad gäller deltagande i forskningsprocessen men kan aldrig ställa sig helt utanför. För analysen av insamlad empiri och för tolkningen av resultatet utgör själva situationen för undersökningen, det vill säga undersökningens kontext, en helt central komponent och tolkning och omtolkning sker i princip successivt under hela forskningsprocessen genom att forskaren reflekterar över sin empiri i relation till de begrepp som utgör undersökningens ramverk. Den tolkande forskningen är därmed inriktad på att undersöka det partikulära snarare än att peka på generella mönster eller resultat.

De båda forskningsgenrerna *praktiknära forskning* och *designforskning* är mycket sparsamt företrädda i det undersökta materialet. Gränsdragningen mellan praktiknära forskning och designforskning är inte given eftersom båda dessa inriktningar intresserar sig för att bygga upp ny kunskap utifrån en undervisnings- och lärandepraktik, men uppdelat på detta sätt så ges de båda riktningarna något olika fokus. Medan den förra inriktningen lyfter fram läraren själv som en viktig aktör i forskning om den egna praktiken så intresserar sig den senare inriktningen för hur praktiken kan påverkas och förbättras genom olika interventionistiska inslag. Den praktiknära forskningen representeras i studien främst av texter som baseras på aktionsforskning, medan designforskningen bäst exemplifieras av studier med inslag av learning studies.

I den mån som exempel på *effektforskning* finns representerat i de undersökta kurslitteraturlistorna så är det i form av systematiska kunskapsöversikter. Sådana kunskapsöversikter, som bygger på en stor mängd forskningsresultat från kvantitativa data i internationella undersökningar, har till syfte att syntetisera fram ett antal faktorer som har visat sig ha effekt på elevers kunskapsresultat. Effektforskningen strävar efter att lyfta fram generaliserade resultat och utgör på så sätt den tolkande forskningsgenrens motsats.

Den forskning som lärarstudenterna möter i det undersökta materialet representeras av forskning *för* lärarutbildning och har direkt bäring på de studerandes blivande yrkesverksamhet. Om vi sätter denna begränsade studies resultat i relation till den omfattande kunskapsöversikt över 2000-talets forskning om och för lärarutbildning som Cochran-Smith (2014) och hennes kolleger presenterar, så ingår den forskning som svenska lärarstudenter möter i en övergripande forskningstrend som kan relateras till den framväxande kunskapsekonomin och föreställningen om livslångt lärande. Inom denna breda fåra av forskning ställs barns och elevers lärande i centrum och belyses med hjälp av sociokulturella och kognitiva teoribildningar. Den andra trenden som dominerande i amerikansk forskning, ett fokus på undervisningens kvalitet, mätbarhet och effektivitet, är till mycket liten del företrädd i denna studies material. Den tredje stora trenden som identifierats i amerikansk lärarutbildningsforskning kan hänföras till rörelser som globalisering och migrationsströmmar och

behandlar teman som flerspråkighet, identitet och inkludering. Denna typ av forskning möter också de svenska lärarstudenter som läser de kurser som ingår i denna studie.

En övergripande slutsats av analys av lärarutbildningens forskningsbaserad utifrån ett innehållsperspektiv i föreliggande studie är att de studerande främst möter forskningsbaserad kurslitteratur inom genren tolkande forskning. Såväl ett övergripande forskningstema som kan hänföras till kunskapsekonomi och livslångt lärande som ett tema av globalisering och migration återspeglas i det analyserade materialet.

Diskussion utifrån undersökningens resultat

Om man försöker att se de redovisade resultaten ovan ur de lärarstuderandes perspektiv så kan det konstateras att de möter en hel del litteratur som har skrivits direkt för dem som målgrupp. Det innebär att texterna dels till viss del är tillrättalagd för att passa just de behov och intressen som denna målgrupp förväntas representera, dels att det till stor del är texter *om* forskning *för* lärarutbildning. Till fördelarna med denna anpassning till lärarutbildningens uppfattade behov är att böckernas redaktörer och författare redan har gjort ett urval av texter som är anpassade till lärarutbildningens olika teman. Vidare erbjuder denna litteraturform oftast en lättillgänglig och överskådlig introduktion till det aktuella forskningsfältet inom ett område. Finns det då några nackdelar? Svaret på den frågan får sökas i vad de studerande inte får tillgång till om litteraturen till största delen representeras av tillrättalagd översikts- och introduktionslitteratur. Det som blir osynligt för de studerande är för det första hur urvalet av refererad forskning har gjorts av författarna. Vad har valts till och vad har valts bort? För det andra osynliggörs forskningsmetodologiska frågor och undersökningens kontext medan fokus ligger på forskningens resultat. Det innebär att de studerande som huvudsakligen möter denna form av kurslitteratur inte får den inblick i forskningsprocessen som läsning av avhandlingstexter och forskningsartiklar i original skulle ge. Texter om forskning för lärarutbildning kan därför inte ensam utveckla studenterna till forskningsproducenter som själva formulerar forskningsproblem och genomför empiriska undersökningar. Inte heller förbereder den i tillräcklig grad de studerande på läraryrket att utvecklas till forskningskonsumenter, som utvecklar en vana att vända sig till forskningen för att lära sig mer om en fråga, eftersom denna typ av litteratur ofta inte ger tillräckligt detaljerade kunskaper om enskilda företeelser. För att utbildningen ska erbjuda en möjlighet för de studerande att utveckla dessa roller krävs det därför att de studerande under hela sin utbildning också möter kurslitteratur där en mer anpassad litteratur varvas med forskningslitteratur i sin originalform i vilken det specifika forskningsproblemet och forskningsprocessen blir tydligt synliggjort.

En styrka med den tolkande forskningen är att den skapar flerstämmighet. Med sitt fokus på det situationella och det partikulära som undersöks med hjälp av olika begrepp hämtade från olika traditioner som antropologi, etnografi, sociologi etc. skapas möjligheter att betrakta ett och samma fenomen ur ett flertal aspekter i ett flertal olika situationer. Kanske kan vi med stöd i studiens resultat om kurslitteraturens format och dominerande forskningsgenre formulera en tentativ hypotes som går ut på att lärarutbildningens innehåll snarare inbjuder till resonerande diskussioner än till öppna samtal där olika argument prövas och ställs mot varandra, eftersom utbildningens innehåll inte fullt ut erbjuder den typ av perspektivvariation som skulle krävas för att ge underlag för sådana samtal. Det finns också en spänning mellan forskningsbaserad i termer av muntlig argumentativ prövning och en evidensbaserad forskning som syftar till att ge kunskap om vilka vetenskapligt underbyggda metoder och arbetssätt som leder till effektivare undervisning. De evidensbaserade forskningsöversikterna för in effektforskningen i lärarutbildningen och bidrar på det sättet till lärarutbildningens forskningsbaserad. Samtidigt kan denna typ av forskningsöversikter snarare riskera att hämma än att utveckla det prövande samtalet eftersom "svaret" redan finns på plats medan processerna som lett fram till evidensen i de underliggande undersökningarna förblir synliga och därför inte kan utsättas för kritisk granskning och argumentation.

Reflektioner över studien

Högskoleverket gav år 2006 ut en rapport med titeln *Utbildning på vetenskaplig grund – röster från fältet*. Där undersöktes forskningsanknytningen av högre utbildning vid ett universitet och tre högskolor med hjälp av

intervjuer och dokumentstudier. Lärarutbildningen ingick i undersökningen men stod inte i fokus på samma sätt som är fallet i denna studie. Föreliggande studie kan ses som en form av uppföljning, men också en fördjupning, av Höskoleverkets rapport. De bygger båda på ett intresse för att undersöka forskningsbaserad av högre utbildning och de utgår från en liknande förståelse av innebörden av begreppet forskningsbaserad. Eftersom den här studien använder sig av enkäter i stället för av intervjuer som metod så omfattar den betydligt flera lärosäten jämfört med rapporten från Höskoleverket. Den tillför också ny kunskap på temat om höskoleutbildningens forskningsbaserad genom sin konkreta analys av forskningsgenrer och litteraturformat som de framträder ur ett stort antal litteraturlistor som ingått i undersökningen.

Studien har genomförts under begränsad tid med begränsade resurser och kan inte göra några anspråk på att ge en mer generellt kunskap om lärarutbildningens forskningsbaserad. Vi kan dock uttala oss om det utsnitt ur kurser och program som har gjorts i denna studie, samtidigt som vi grundar vår uppfattning på hur samma kurser tar form på sjutton olika lärosäten och hur över tusen lärarstudenter på sitt fjärde år i utbildningen och ett åttiototal av deras lärare med program- eller kursansvar uppfattar lärarutbildningens forskningsbaserad enligt de kriterier som vi använt oss av för att ringa in begreppet. Så även om studien inte är heltäckande varken när det gäller program eller lärosäten så finns det anledning att tro att den i stora stycken ger en rimlig bild av utbildningens forskningsbaserad. Framför allt kan den tjäna rollen som pilotstudie som kan peka ut viktiga frågor att undersöka vidare. Vilka faktorer påverkar val av kurslitteratur? Vilken beredskap har de studerande att möta olika former av vetenskaplig litteratur? Hur ser professionsprogrammets studenter och lärare på behovet av forskningsbaserad? Vilka möjligheter och hinder ser studenter och lärare att integrera den praktiska erfarenheten med vetenskapliga forskningsrön? På vilka sätt avser utbildningen att förbereda studenter för en yrkesverksamhet där ett kritiskt ifrågasättande kan utveckla praktiken och där perspektivskapande grundas i förmågan att kunna tillgodogöra sig forskning i dess originalformat? Hur förbereds studenten för deltagande i kollegial kompetensutveckling där en grundförutsättning för utveckling av undervisningen är att kunna artikulera dimensioner av den egna praktiken i dialog med forskning?

Rekommendationer

I studien har vi pekat på vilka forskningsgenrer som verkar dominera det forskningsbaserade innehåll som möter de lärarstudenter, respektive vilka genrer som verkar saknas. Dessa resultat kan i sin nuvarande form endast tjäna rollen som en indikator och behöver därför få en närmare uppföljning och genomlysning i Skolforskningsinstitutets regi. Om resultaten står sig också vid en fördjupad studie bör Skolforskningsinstitutet bidra till att utveckla såväl ny forskning som forskningsöversikter utifrån forskningsgenrer som nu framstår som underrepresenterade. Det verkar framför allt gälla forskning som kan kategoriseras som effektforskning respektive designforskning. Om forskningsöversikter med en sådan forskningsbas också ska kunna utgöra en grund för rekommenderade arbetssätt och metoder blir det viktigt att samtidigt beakta skolans kontextuella karaktär. Forskningsöversikter av detta slag bör därför förhålla sig till det problem det innebär att överföra internationella forskningsresultat till en svensk skolkontext.

Ett led i Skolforskningsinstitutets arbete kan också vara att engagera sig i frågan om blivande lärares förutsättningar att inta rollen som forskningskonsument respektive forskningsproducent, samt balansen däremellan. Vad betyder det om de lärarstudenter inte får tillräckliga verktyg att kunna ta del av forskning i form av artiklar och avhandlingar (som forskningskonsument) för att på så sätt formulera frågor rörande sin egen praktik i aktiv dialog med aktuell forskning? Vilken relevans får det självständiga arbetet (lärarstudenter som forskningsproducenter) för lärarutbildningen om de studenter under utbildningen möter vetenskapssamhället via olika forskningsbaserade översikter men sällan får träna och öva upp blicken för hur forskning i själva verket genomförs och kommuniceras i vetenskapssamhället?

REFERENSLISTA

- Ackesjö, Helena; Frank, Elisabeth & Herrlin, Katarina (2012): *Förskoleklassens didaktik: möjligheter och utmaningar*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Ahlström, Karl-Georg & Kallós, Daniel (1996): Recent research on teacher education in Sweden. Problems and issues in a comparative perspective. I Daniel Kallós & Ingrid Nilsson (red): *Research on Teacher Education in Finland, Germany and Sweden*. Umeå: Umeå University.
- Barber, Michael & Mourshed, Mona (2007): *How the World's Best Performing Schools Come Out on Top*. London: McKinsey & Company.
- Benckert, Susanne; Håland, Pia & Wallin, Karin (2008): *Flerspråkighet i förskolan: Ett referens- och metodmaterial*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling
- Bergöö, Kerstin & Jönsson, Karin (2012): *Glädjen i att förstå. Språk- och textarbete med barn*. Lund: Studentlitteratur
- Bjar, Lousie & Liberg, Caroline, red (2010): *Barn utvecklar sitt språk*. Lund: Studentlitteratur.
- Björklund, Elisabeth (2008), Att erövra litteracitet. Små barns kommunikativa möten med *berättande, bilder, text och tecken i förskolan*: Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg Studies in Educational Sciences 270.
- Björklund, Stefan (1991), *Forskningsanknytning genom disputation*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala 112.
- Black, Paul & Wiliam, Dylan (1998): Inside the black box. Raising standards through classroom assessment . *Phi Delta Kappa International*.
- Borko, Hilda; Whitcomb, Jennifer A & Byrnes, Kathryn (2008): Genres of research in teacher education. I Marilyn Cochran-Smith; Sharon Feiman-Nemser; D. John McIntyre & Kelly E. Demers, red: *Handbook of Research on Teacher Education. Enduring Questions in Changing Contexts*. Tredje upplagan, s 1017-1049. New York: Routledge, Taylor & Francis Group and the Association of Teacher Educators.
- Bryman, Alan (2011): *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber.
- Cochran-Smith, Marilyn & Fries, Kim (2008): Research on teacher education: Changing times, changing paradigms. I Marilyn Cochran-Smith; Sharon Feiman-Nemser; D. John McIntyre & Kelly E. Demers, red: *Handbook of Research on Teacher Education. Enduring Questions in Changing Contexts*. Tredje upplagan, s 1050-1093. New York: Routledge, Taylor & Francis Group and the Association of Teacher Educators.
- Cochran-Smith, Marilyn; Villegas, Ana Maria; Abrams, Linda; Chavez-Moreno, Laura; Mills, Tammy & Stern, Rebecca (2014, in press): Research on Teacher Preparation: Charting the Landscape of a Sprawling Field. I Drew Gitomer & Courtney Bell, red: *Handbook of Research on Teaching*. Washington, DC: AERA.
- Cresswell, John W. (2010). Mapping the developing landscape of mixed methods research. I Abbas Tashakkori & Charles Teddlie, red: *Sage Handbook of Mixed Methods in Social & Behavioral Research*, s 45-68. Thousand Oaks: SAGE Publications
- Darling-Hammond, Linda (2008): Knowledge for teaching: What do we know? I Marilyn Cochran-Smith; Sharon Feiman-Nemser; D. John McIntyre & Kelly E. Demers, red: *Handbook of Research on Teacher Education. Enduring Questions in Changing Contexts*. Tredje upplagan, s 1316-1323. New York: Routledge, Taylor & Francis Group and The Association of Teacher Educators.

- Doverborg, Elisabeth & Pramling Samuelsson, Ingrid (2000): *Att förstå barns tankar: metodik för barnintervjuer*. Stockholm: Liber.
- Englund, Tomas; Forsberg, Eva & Sundberg Daniel (2012): *Vad räknas som kunskap? Läroplansteoretiska utsikter och inblickar i lärarutbildning och skola*. Stockholm: Liber.
- Fast, Carina (2011): *Att läsa och skriva i förskolan*. Lund: Studentlitteratur.
- Fast, Carina (2008): *Literacy: i familj, förskola och skola*. Lund: Studentlitteratur.
- Gannerud, Eva & Rönnerman, Karin (2007): *Att fånga lärares arbete: En bild av vardagsarbete i förskola och skola*. Stockholm: Liber.
- Gjems, Liv (2011): *Barn samtalar sig till kunskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Gustavsson, Anders; Måhl, Per & Sundblad, Bo (2012), *Betygsättning – en handbok*. Stockholm: Liber.
- Hallsén, Stina (2013): *Lärarutbildning i skolans tjänst? En policyanalys av statliga argument för förändring*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala Studies in Education, 133.
- Hansén, Sven-Erik & Forsman, Liselott (red) (2011) *Allmändidaktik – vetenskap för lärare*. Lund: Studentlitteratur.
- Hattie, John (2012): *Synligt lärande för lärare*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Hermansson Adler, Magnus (2014): *Historieundervisningens byggstenar. Grundläggande pedagogik och didaktik*. Stockholm: Liber.
- Håkansson, Jan & Sundberg, Daniel (2012): *Utmärkt undervisning: framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Hult, Agneta & Olofsson, Anders, red (2011): *Utvärdering och bedömning i skolan. För vem och varför?*. Stockholm: Natur & Kultur,
- Högskoleverket (2006): *Utbildning på vetenskaplig grund – röster från fältet*. Rapport 2006:46R. Stockholm: Högskoleverket .
- Illeris, Knud (2007): *Lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, Eva, & Pramling Samuelsson, Ingrid. (2001): *Omsorg – en central aspekt av förskolepedagogiken. Exemplet måltiden*. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 6(2), 81-101.
- Johansson, Eva. & Pramling Samuelsson, Ingegerd, red (2003): *Förskolan – barns första skola*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, Eva (2011): *Möten för lärande. Pedagogisk verksamhet för de yngsta barnen i förskolan. Kunskapsöversikt (2.a uppl.)*. Stockholm: Fritzes. www.skolverket.se
- Jönsson, Anders (2013): *Lärande bedömning*. Malmö: Gleerups.
- Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf, red (2008): *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Korp, Helena (2011): *Kunskapsbedömning i skolan – praxis, begrepp, problem och möjligheter*. Stockholm: Fritzes. www.skolverket.se
- Korp, Helena (2011): *Kunskapsbedömning – vad, hur och varför?* Stockholm: Fritzes. www.skolverket.se

- Lindberg, Owe (2003): Samtal eller parallella monologer? Svenska avhandlingar om lärarutbildning perioden 1953-2000. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 8 (3), 158-183.
- Lenz Taguchi, Hillevi (2013): Varför pedagogisk dokumentation? Verktyg för lärande och förändring i *förskolan och skolan 2.a*, [rev. och uppdaterade] uppl. Malmö : Gleerups.
- Lenz Taguchi, Hillevi; Bodén, Linnea & Ohrlander, Kajsa (2011): *En rosa pedagogik – jämställdhetspedagogiska utmaningar*. Stockholm: Liber.
- Linde, Göran (2012): *Det skall ni veta. En introduktion till läroplansteori*. 3:e uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Lindström, Lars; Lindberg, Viveca & Pettersson, Astrid (2014): *Pedagogisk bedömning: om att dokumentera, bedöma och utveckla kunskap*. Stockholm: Liber.
- Lindström, Gunnar & Pennlert, Lars Åke (2012): *Undervisning i teori och praktik: en introduktion i didaktik*. Umeå: Fundo,
- Lindö, Rigmor (2009): *Det tidiga språkbudet*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundahl, Christian (2011): *Bedömning för lärande*. Stockholm: Nordstedts.
- Lundahl, Christian & Maria Folke-Fichtelius (2010) (red): *Bedömning i och av skolan – praktik, principer, politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundgren, Ulf P.; Säljö, Roger & Liberg, Caroline (Red.) (2012): *Lärande, skola, bildning – grundbok för lärare*. Stockholm: Natur & Kultur
- Lutz, Kristian (2013): Specialpedagogiska aspekter på förskola och skola. Möte med det som inte anses LAGOM. Stockholm: Liber.
- Långström, Sture & Viklund, Ulf (2005): *Praktisk lärarkunskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Natale, Catherine Fisk; Bassett, Katherine; Gaddis, Lynn & McKnight, Katherine (2013): *Creating Sustainable Teacher Career Pathways. A 21 Century Imperative*. New Jersey: Pearson.
- Nordgren, Kenneth; Odenstad, Christina & Samuelsson, Jan (2012): Betyg i teori och praktik: ämnesdidaktiska perspektiv på bedömning i grundskola och gymnasium. Malmö: Gleerups.
- OECD (2005): *Teachers Matter. Attracting, Developing and Retaining Effective Teachers*. Paris: OECD.
- OECD (2009): *Creating Effective Teaching and Learning Environments*. Paris: OECD.
- Palmér, Anne & Östlund-Stjärnegårdh, Eva (2005): *Bedömning av elevtext: en modell för analys*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Patton, Michael Quinn (2002): *Qualitative Research & Evaluation Methods*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Prop 1999/2000: 135. En förnyad lärarutbildning.
- Prop 2009/10:89. Bäst i klassen – en ny lärarutbildning.
- Rizvi, Fazal & Lingard, Bob (2010): *Globalizing Education Policy*. London och New York: Routledge.
- Rostvall, Anna-Lena & Selander, Staffan (2010) (red): *Design för lärande*, Stockholm: Norstedts.
- Sandberg, Anette (2009): *Med sikte på förskolan: barn i behov av stöd*. Lund: Studentlitteratur.

- Sandvik, Margareth & Spurkland, Marit (2011): *Språkstimulera och dokumentera i den flerspråkiga förskolan*. Lund: Studentlitteratur.
- Selghed, Bengt (2011): *Betygen i skolan – kunskapssyn, bedömningsprinciper och läropraxis*. Stockholm: Liber.
- SFS 1993:100. *Svensk författningssamling. Högskoleförordning (1993:100)*.
- SFS (2013:1118). *Svensk författningssamling. Förordning om ändring i högskoleförordningen (1993:100)*.
- Skolverket (2010): *Perspektiv på barndom och barns lärande: en kunskapsöversikt om lärande i förskolan och grundskolans tidigare år*. Stockholm: Skolverket.
- Smidt, Sandra (2010): *Vygotskij och de små och yngre barnens lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Sommer, Dion (2008): *Barndomspsykologi. Utveckling i en förändrad tid*, Stockholm: Runa Förlag.
- Sommer, Dion; Pramling, Ingrid; & Hundeide, Karsten. (2011): *Barnperspektiv och barnens perspektiv i teori och praktik*. Sverige: Liber.
- SOU 1999:63. *Att lära och leda. Betänkande av Lärarutbildningskommittén*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SOU 2008:109. *En hållbar lärarutbildning. Betänkande av Utredningen om en ny lärarutbildning (HUT 07)*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Stensmo, Christer (2008): *Ledarskap i klassrummet*. Lund: Studentlitteratur.
- Svedner, Per Olof (2010): *Svenskämnet & svenskundervisningen: delarna och helheten; en didaktisk-metodisk beskrivning och handledning*. Uppsala: Kunskapsföretaget.
- Svensson, Ann-Katrin (2009): *Barnet, språket och miljön: från ord till mening. 2:a omarb. uppl.* Lund: Studentlitteratur.
- Toom, Auli; Kynäslähti, Heikki; Krokfors, Leena; Jyrhämä, Riitta; Byman, Reijo; Stenberg, Katariina; Maaranen, Katriina & Kansanen, Pertti (2010): Experiences of a research-based approach to teacher education: suggestions for future policies. *European Journal of Education* 45(2), 331-344.
- UKÄ (2014): *Universitet och högskolor. Årsrapport 2014. Rapport 2014:7*. Stockholm: Universitetskanslersämbetet.
- Vallberg Roth, Ann-Kristin (2002): *De yngre barnens läroplanshistoria*. Lund: Studentlitteratur.
- Westbury, Ian; Hansén, Sven-Erik; Kansanen, Pertti & Björkvist, Ole (2005): Teacher education for research-based practice in expanded roles: Finland's experience. *Scandinavian Journal of Educational Research* 49(5), 475-485.
- Westerlund, Monica (2009): *Barn i början. Språkutveckling i förskoleåldern*. Stockholm: Natur och kultur.
- Wikström, Christina (2014): *Konsten att göra bra prov: Vad lärare behöver veta om kunskapsmätning*. Stockholm: Natur & Kultur.
- William, Dylan (2013): *Att följa lärande. Formativ bedömning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Åberg, Anne & Lenz Taguchi, Hillevi (2005): *Lyssnandets pedagogik - etik och demokrati i pedagogiskt arbete*. Stockholm: Liber.

Vetenskapsrådet genomförde under 2014 ett projekt, SKOLFORSK, för att kartlägga befintlig utbildningsvetenskaplig forskning. Arbetet skedde på uppdrag av regeringen för att resultera i kartläggningar av svenska och internationella forskningsresultat med relevans för skolväsendet. Syftet var att skapa en plattform av kunskapsunderlag till det nybildade Skolforskningsinstitutet. Slutsatserna i denna delrapport är författarnas egna. Vetenskapsrådets sammanfattande rapport, Forskning och skola i samverkan, med en beskrivning av projektet och med de frågeställningar, resultat och rekommendationer som redovisats inom delprojekten kan liksom de övriga delrapporterna laddas ner från Vetenskapsrådets webbplats.

Västra Järnvägsgatan 3 | Box 1035 | 101 38 Stockholm | Tel 08-546 44 000 | vetenskapsradet@vr.se | www.vr.se

Vetenskapsrådet har en ledande roll för att utveckla svensk forskning av högsta vetenskapliga kvalitet och bidrar därmed till samhällets utveckling. Utöver finansiering av forskning är myndigheten rådgivare till regeringen i forskningsrelaterade frågor och deltar aktivt i debatten för att skapa förståelse för den långsiktiga nyttan av forskningen.